

เอกสารประกอบการเสวนา
เวทีสัญจรเกษตรยั่งยืนภาคใต้

เรื่อง

ยุทธศาสตร์การนำโจทย์วิจัยไปสู่
การดำเนินการวิจัยเพื่อแก้ปัญหาท้องถิ่น

วันที่ 13 สิงหาคม 2545

ณ ห้องประชุม 122 คณะทรัพยากรธรรมชาติ
มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ หาดใหญ่

จัดโดย

โครงการประสานงานวิจัยเพื่อพัฒนาสังคม
สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) และ
ภาคีความร่วมมือเพื่อการวิจัยและพัฒนาเกษตรยั่งยืนภาคใต้

เอกสารประกอบการเสวนา
เวทีสัญจรเกษตรยั่งยืนภาคใต้

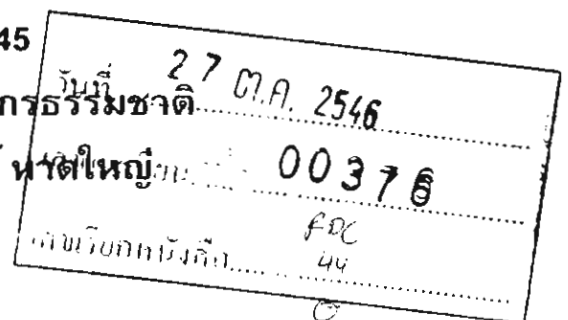
เรื่อง

ยุทธศาสตร์การนำโจทย์วิจัยไปสู่
การดำเนินการวิจัยเพื่อแก้ปัญหาท้องถิ่น

วันที่ 13 สิงหาคม 2545

ณ ห้องประชุม 122 คณะทรัพยากรธรรมชาติ

มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี

จัดโดย

โครงการประสานงานวิจัยเพื่อพัฒนาสังคม

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) และ

ภาคีความร่วมมือเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนภาคใต้

ชั้น 14 อาคาร เอส เค็ม พาวิลเลียน
เลขที่ 979/17-21 ถนนสหกรณ์ ถนนสายสงขลา-ปัตตานี
ปัตตานี 95000 โทร 095-8111111
โทร 298-0455 โทรสาร 298-0476
Home page : <http://www.trf.or.th>
E-mail : trf-info@trf.or.th

เอกสารประกอบการเสวนา เรื่อง

“ยุทธศาสตร์การนำโจทย์วิจัยไปสู่การดำเนินการวิจัยเพื่อแก้ปัญหาท้องถิ่น”

เอกสารหมายเลข 1	ยุทธศาสตร์การวิจัยและพัฒนาเกษตรยั่งยืนภาคใต้	1-7
เอกสารหมายเลข 2	สรุปโจทย์/ ประเด็นจากเวทีสัญจรเกษตรยั่งยืนภาคใต้	1-11
เอกสารหมายเลข 3	ผลการประชุมเพื่อกำหนดทิศทางการวิจัยเกษตรยั่งยืนภาคใต้	1-14
เอกสารหมายเลข 4	ร่างกรอบโจทย์วิจัยและพัฒนา เกษตรกรรมยั่งยืน	1-4
เอกสารหมายเลข 5	พื้นที่ดำเนินโครงการพัฒนาเกษตรยั่งยืน ภาคใต้	1-4
เอกสารหมายเลข 6	รวมบทความเกี่ยวกับเกษตรยั่งยืนที่น่าสนใจ	1-12

ยุทธศาสตร์การวิจัยและพัฒนาเกษตรยั่งยืนภาคใต้*

บทสรุป

งานวิจัยและพัฒนาการเกษตรยั่งยืนของภาคใต้ที่ผ่านมายังมีอยู่น้อยมาก และอยู่ในแวดวงจำกัด ดังนั้นการศึกษาวิจัยและพัฒนาเกษตรยั่งยืนของภาคใต้ จึงมีความจำเป็นเร่งด่วน เพื่อให้ทันกับกระแสการพัฒนาของสังคมไทย แต่เนื่องจากเกษตรยั่งยืนไม่ใช่เทคโนโลยีการผลิตผิวนวัตกรรมใดนวัตกรรมหนึ่ง แต่เป็นการพัฒนาที่ต้องมีการเปลี่ยนกระบวนทัศน์ (ระบบคิดในการมองโลกมองสังคม) ของผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การมองปัญหาแบบองค์รวมและการร่วมมือกันในการแก้ไขหรือการวิจัย แลพัฒนาการแบบมีส่วนร่วม ซึ่งถือเป็นยุทธศาสตร์ที่สำคัญของการวิจัยและพัฒนา นอกจากนี้การที่เกษตรยั่งยืนไม่ใช่รูปแบบที่ตายตัวสามารถปรับเปลี่ยนไปตามข้อจำกัดของลักษณะพื้นที่ ทำให้ยุทธศาสตร์การวิจัยต้องเน้นที่การศึกษาเรื่องของท้องถิ่นและหรือชุมชน เพื่อให้เห็นถึงศักยภาพและข้อจำกัดของชุมชนท้องถิ่น ตลอดจนการวิจัยต้องควบคู่ไปกับการพัฒนาเกษตรยั่งยืนของภาคใต้สามารถบรรลุความยั่งยืนทั้ง ๓ ด้านคือ ด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม

การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research) ถือได้ว่าเป็นยุทธศาสตร์สำคัญในการวิจัยและพัฒนาเกษตรยั่งยืนภาคใต้ โดยมีโจทย์วิจัยหรือประเด็นที่อยากรู้ โดยเรียงลำดับจากความสำคัญมากไปหาน้อยคือ โครงสร้างการส่งเสริมและพัฒนาเกษตรยั่งยืนในพื้นที่ที่เหมาะสมควรเป็นอย่างไร องค์ความรู้/ ภูมิปัญญาที่เหมาะสมในการจัดการกระบวนการผลิตที่ขงที่มีอยู่แล้วหรือนำมาประยุกต์ใช้ให้สอดคล้องกับสถานการณ์จริง ปัจจัยเอื้อ/อุปสรรคต่อการพัฒนาเกษตรยั่งยืน และการพัฒนาเกษตรยั่งยืนสู่ธุรกิจ

* บทสังเคราะห์ผลการสัมมนาเชิงปฏิบัติการ เรื่อง "ยุทธศาสตร์การวิจัยและพัฒนาเกษตรยั่งยืนภาคใต้" วันที่ 28-29 พฤษภาคม 2544 ณ ห้องประชุมชั้น 3 อาคารหอสมุดคุณหญิงหลง อรรถกระวีสุนทร ม.สงขลานครินทร์ วิทยาเขตหาดใหญ่ โดย อาจารย์ยรรรนา ประยุกต์วงศ์ คณะทรัพยากรธรรมชาติ ม.สงขลานครินทร์

๑. ความหมายของเกษตรยั่งยืน

จากการสัมมนาเชิงปฏิบัติการและการประชุมเวทีสังเคราะห์พบว่า ผู้เข้าร่วมประชุมต้องการให้มีการสื่อความหมายของเกษตรยั่งยืนอย่างชัดเจนร่วมกัน โดยมีความคิดเห็นร่วมกันว่า เกษตรยั่งยืนจะต้องครอบคลุมความยั่งยืนใน ๓ ด้าน คือ

๑) เศรษฐกิจ คือ การพึ่งตนเอง (สามารถลดการพึ่งพิงหรือใช้ปัจจัยภายนอก มีต้นทุนในการผลิตต่ำ ลดค่าใช้จ่ายในครัวเรือน และเกิดความพออยู่พอกิน) มีรายได้พอเพียงตลอดทั้งปี มีความมั่นคงทางอาหาร มีการตลาดที่ชัดเจน มีรูปแบบการผลิตที่เหมาะสม (มาตรฐานผลิตภัณฑ์เกษตรยั่งยืน)

๒) สังคม ประกอบด้วยสังคมใน ๒ ระดับคือ ระดับครอบครัวและระดับกลุ่มหรือชุมชน โดยระดับครอบครัวคือ มีคุณภาพชีวิตดี กล่าวคือ ครอบครัวอบอุ่นมีสุขภาพดีทั้งกายและใจ มีคุณธรรม มีศิลปะ (หัตถกรรม มโนราห์ และหนังตะลุง) และเกิดความภูมิใจในวิชาชีพ ตลอดจนคุณภาพชีวิตของลูกหลานในอนาคต และระดับกลุ่มหรือชุมชนคือ มีความเกื้อกูลช่วยเหลือกัน มีความสามัคคี มีความสัมพันธ์แบบเครือข่าย (ไม่ใช่แบบนายกับบ่าว) เกิดการมีส่วนร่วม (ในการจัดการทรัพยากรและปัญหาของชุมชน) การรวมกลุ่มกันออมทรัพย์และทำธุรกิจชุมชน การสืบทอดภูมิปัญญา (เทคนิคการผลิต พันธุ์กรรมพืชและสัตว์ และเครื่องมือในการผลิต) และเกิดความเข้มแข็งของชุมชน

๓) สิ่งแวดล้อม (ความหลากหลายของระบบนิเวศน์) คือ ดิน น้ำ อากาศสมบูรณ์ เกิดความหลากหลายทางชีวภาพเกื้อกูลซึ่งกันและกัน และโครงสร้างพื้นฐานที่สอดคล้องกับสิ่งแวดล้อม

นอกจากนี้ความหมายของ “ยั่งยืน” ซึ่งเป็นการมองไปข้างหน้าหรือการมองอนาคตแล้วกระทำในปัจจุบัน (Think Globally and Act Locally) โดยเน้นเรื่องความหลากหลายทั้งพืชและสัตว์ในระบบนิเวศน์ และการจัดการกับความเสี่ยงซึ่งเกิดขึ้นตลอดกระบวนการผลิตจนถึงผู้บริโภค

๒. ยุทธศาสตร์ในการวิจัยและการพัฒนาเกษตรยั่งยืนของภาคใต้

เพื่อให้การวิจัยและพัฒนาการเกษตรของภาคใต้สามารถบรรลุความยั่งยืนในความหมายข้างต้น ที่ประชุมเห็นว่ายุทธศาสตร์การวิจัยควรมีลักษณะดังนี้

๑) การวิจัยที่เน้นให้สมาชิกชุมชนทำความรู้จักตนเอง

เป็นการวิจัยแบบมีส่วนร่วมระหว่างสมาชิกในชุมชนและเจ้าหน้าที่ผู้เกี่ยวข้องกับชุมชนเพื่อให้สมาชิกในชุมชนได้รู้จักเรื่องราวต่างๆ ของชุมชน เช่น ความเป็นมา สภาพชุมชน ความต้องการของชุมชน ระบบนิเวศน์และทรัพยากรท้องถิ่น องค์ความรู้ที่ผสมผสานกันหลายสาขาวิชา บทเรียนความสำเร็จและล้มเหลวของการพัฒนาโครงการต่างๆ ในชุมชน ฯลฯ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ปัญหาต่างๆ ของชุมชน พร้อมจัดลำดับความสำคัญของปัญหาตลอดจนปัญหาเร่งด่วนที่ต้องรีบแก้ไข

๒) การวิจัยและพัฒนาซึ่งนำไปสู่การจัดกิจกรรมในชุมชน

เป็นการวิจัยสืบเนื่องจากข้อ ๑) เมื่อชุมชนเรียนรู้ปัญหาของตนเอง ก็ควรศึกษาถึงวิธีการแก้ไข ตลอดจนปฏิบัติตามแนวทางดังกล่าว ซึ่งเรียกงานวิจัยในลักษณะนี้ว่าการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research) งานวิจัยในลักษณะนี้อาจไม่เน้นผลลัพธ์คือ ความสำเร็จในการแก้ปัญหา แต่ควรเน้นกระบวนการทำ

วิจัยทำให้เกิดประชาคมหรือกลุ่มบุคคลภายในชุมชน ซึ่งทำงานแก้ปัญหาชุมชนอย่างต่อเนื่องได้ ก็ถือเป็นผลสำเร็จของการวิจัยอย่างแท้จริง

๓) การวิจัยและพัฒนาซึ่งเน้นการแลกเปลี่ยนหรือการถ่ายทอดบทเรียนหรือความรู้กันระหว่างชุมชนในรูปแบบเครือข่าย

เป็นพัฒนาการของการวิจัยจากข้อ ๒) เป็นการวิจัยในลักษณะเครือข่ายวิจัย ซึ่งเป็นการประสานความร่วมมือการวิจัยในข้อ ๒ ของชุมชนต่างๆ ซึ่งมีประเด็นวิจัยที่ใกล้เคียง เช่น เรื่องรูปแบบการทำเกษตรยั่งยืนที่เหมาะสมหรือการทำปุ๋ยชีวภาพ เป็นต้น เพื่อเปิดให้ผู้ทำวิจัยในแต่ละชุมชนได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้และถ่ายทอดบทเรียนซึ่งกันและกัน โดยอาจเริ่มจากชุมชนที่สนใจจำนวนหนึ่งแล้วค่อยขยายผลสู่คนกลุ่มใหญ่หรือภาคีเครือข่ายที่ใหญ่ขึ้น ทั้งนี้อาจเป็นการอบรม ศึกษา และดูงาน ตลอดจนการปรึกษาหารือกันระหว่างชุมชน

๔) การวิจัยและพัฒนาซึ่งเน้นการทำงาน ร่วมกันระหว่างภาคีต่าง ๆ ชุมชน กับหน่วยงานภาครัฐ นักวิชาการ เจ้าหน้าที่องค์กรพัฒนาเอกชน และสถาบันอื่น ๆ ภายในและภายนอกชุมชน เช่น สถาบันการศึกษา และศาสนา เพื่อการประสานความร่วมมือกันอย่างแท้จริง

เป็นการวิจัยและพัฒนาในประเด็นปัญหาร่วมในระดับภาคหรือหลายชุมชน ซึ่งเกี่ยวข้องกับหน่วยงานหลายฝ่าย และเพื่อให้เกิดการแก้ไขปัญหาให้ตรงจุดและลดความซ้ำซ้อนระหว่างหน่วยงาน จึงต้องเป็นการวิจัยและพัฒนาแบบมีส่วนร่วมซึ่งเกิดจากความร่วมมือจากหลายหน่วยงาน และมีการเก็บข้อมูลทางสถิติหรือข้อมูลเชิงปริมาณที่ชัดเจนเพื่อใช้ในการวิเคราะห์และอ้างอิงผลในอนาคต เช่น การใช้ข้อมูลทางสถิติเพื่อเปรียบเทียบรูปแบบของเกษตรยั่งยืนแบบต่างๆ

๕) การประชาสัมพันธ์ รณรงค์ เผยแพร่งานวิจัยและพัฒนาที่ทำเสร็จแล้ว

เพื่อเป็นการกระตุ้นให้ชุมชนในภูมิภาคภาคใต้และผู้เกี่ยวข้องเกิดความตื่นตัวและหันมาสนใจกับรูปแบบการวิจัยที่กล่าวมา จึงจำเป็นต้องมีการประชาสัมพันธ์ รณรงค์ เผยแพร่งาน ทั้งในรูปแบบการประชุมวิชาการแบบมีส่วนร่วมด้วยบรรยากาศแบบสร้างสรรค์และไม่ใช้รูปแบบทางวิชาการที่เคร่งครัด เพื่อเปิดโอกาสให้เกษตรกรหรือชาวบ้าน โดยเฉพาะปราชญ์ชาวบ้านสามารถนำเสนอบทเรียนความสำเร็จจากประสบการณ์จริงตลอดชีวิตอย่างมีศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์เทียบเท่ากับนักวิชาการจากสถาบันการศึกษา

๖) การวิจัยเชิงนโยบายด้านการพัฒนาเกษตรยั่งยืน

เพื่อให้เกิดการผลักดันนโยบายที่สอดคล้องกับเกษตรยั่งยืนอย่างแท้จริง การวิจัยเชิงนโยบายด้านการพัฒนาเกษตรยั่งยืนจึงเป็นเรื่องจำเป็น แต่ควรเป็นงานวิจัยซึ่งเกิดจากการรวบรวมงานวิจัยในข้อ ๑) - ๔) และการสังเคราะห์ผลจากการวิจัยของโครงการทั้งหมดเพื่อให้เห็นความชัดเจนในภาพรวมของการพัฒนาและการสร้างนโยบาย ซึ่งสามารถนำมาใช้ให้สอดคล้องกับสภาพความเป็นจริง

ทั้งนี้ยุทธศาสตร์การวิจัยในแต่ละข้อสามารถเกิดขึ้นพร้อมกันได้ขึ้นอยู่กับความพร้อมของชุมชนและนักวิจัย ตลอดจนความเร่งด่วนของปัญหาเป็นด้านหลัก ยกเว้นเฉพาะการวิจัยเชิงนโยบายในข้อ ๖) เท่านั้น ที่อาจต้องรอผลของการวิจัยและพัฒนาจากชุมชนในระดับหนึ่งก่อน เพื่อให้เห็นความต้องการของชุมชนอย่างแท้จริง และสามารถสร้างนโยบายที่สอดคล้องและเหมาะสมกับความต้องการของเกษตรกรในภาคใต้

๓. โจทย์วิจัยและพัฒนาด้านการเกษตรยั่งยืน

จากการประชุมทั้ง ๒ ครั้ง ที่กล่าวมาแล้ว ได้มีการระดมความคิดของผู้ร่วมประชุมในประเด็น สิ่งที่ยากูรู้เกี่ยวกับเกษตรยั่งยืนเพื่อให้เกษตรยั่งยืนตามความหมายที่กล่าวข้างต้นกลับคืนสู่ชุมชนภาคใต้ และให้ที่ประชุมจัดลำดับความสำคัญสิ่งที่ยากูรู้จากมากไปหาน้อย พบว่าเรื่องที่สนใจยากูรู้มากที่สุดคือ เรื่องที่ใกล้ตัวเกษตรกรมากที่สุดคือ โครงสร้างการส่งเสริมและพัฒนาเกษตรยั่งยืนในพื้นที่ที่เหมาะสมควรเป็นอย่างไร และเรื่องอื่นๆ ต่อมา ได้แก่ องค์ความรู้ / ภูมิปัญญาที่เหมาะสมในการจัดการกระบวนการผลิตทั้งที่มีอยู่แล้วหรือการนำมาประยุกต์ใช้ให้สอดคล้องกับสถานการณ์จริง ปัจจัยเอื้อ/ อุปสรรคต่อการพัฒนาเกษตรยั่งยืนมีอะไรบ้าง การประเมินการพึ่งตนเองและความสำเร็จ ตลอดจนมูลค่าของการทำเกษตรยั่งยืนมีอะไรบ้าง การประเมินการพึ่งตนเองและความสำเร็จ ตลอดจนมูลค่าของการทำเกษตรยั่งยืน และการพัฒนาเกษตรยั่งยืนสู่ธุรกิจ โดยมีรายละเอียดคือ

๑. โครงสร้างการส่งเสริมและพัฒนาเกษตรยั่งยืนในพื้นที่

โครงสร้างในพื้นที่ซึ่งมีบทบาทสำคัญต่อการส่งเสริมและพัฒนาเกษตรยั่งยืนสามารถแบ่งได้ ๒ ส่วนคือ คน และชุมชน ทั้งในความหมายของชุมชนตามเขตการปกครองหรือชุมชนของคนที่มีแนวคิดหรือความสนใจต้องการอยากูรู้และพัฒนาในเรื่องเดียวกัน กลุ่ม และเครือข่าย ตลอดจนกระบวนการกลุ่มเพื่อพัฒนาไปสู่เกษตรยั่งยืน ซึ่งมีโจทย์ย่อยของแต่ละส่วนดังนี้

๑.๑ สถานภาพคนและชุมชนในการการส่งเสริมและพัฒนาเกษตรยั่งยืน

เพื่อทราบถึงสถานภาพหรือภาพของคนและชุมชนที่ชัดเจนมากยิ่งขึ้น ทั้งในเรื่องความเป็นมา การใช้ชีวิตของคนในชุมชนในปัจจุบัน ปัญหาและสาเหตุของปัญหา ตลอดจนแนวโน้มของชุมชนในอนาคต ซึ่งเป็นข้อมูลพื้นฐานสำคัญของชุมชน แม้ว่าหน่วยงานของรัฐได้มีการจัดทำข้อมูลพื้นฐานระดับหมู่บ้าน (กชช ๒ ค.) และข้อมูลความจำเป็นพื้นฐาน (จปฐ.) ตั้งแต่ปี พ.ศ.๒๕๓๖ เป็นต้นมา แต่คนในชุมชนมิได้มีส่วนร่วมในการจัดเก็บข้อมูลดังกล่าว และมีได้นำผลของข้อมูลสะท้อนกลับ (Feed Back) ให้ชุมชนได้รับทราบแต่อย่างใด นอกจากนี้ชาวบ้านหรือคนในชุมชนยังเกิดความสงสัยในความน่าเชื่อถือของข้อมูล ดังนั้นการศึกษาในเรื่องนี้จะต้องเป็นการศึกษาหรือวิจัยตามยุทธศาสตร์การวิจัยที่ได้กล่าวแล้ว ส่วนสิ่งที่คนในชุมชนต้องการทราบ ได้แก่

- ข้อมูลพื้นฐานชุมชน เช่น โครงสร้างทางเศรษฐกิจและสังคมของชุมชน ภูมิศาสตร์แต่ละพื้นที่ พืชและสัตว์ที่สอดคล้องกับระบบนิเวศในชุมชน รูปแบบการผลิต ความต้องการของตลาดในชุมชน ฯลฯ
- สิทธิชุมชนต่อทรัพยากรต่างๆ ในชุมชนและโดยรอบในวิถีชีวิตของคนในชุมชนตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ตลอดจนผลกระทบจากกฎหมายของรัฐ
- การประเมินภาวะหนี้สินของเกษตรกรในชุมชนทั้งในส่วนของปริมาณที่มีอยู่ และสาเหตุที่ทำให้เกิดหรือที่มาของหนี้สิน
- การประเมินศักยภาพของชุมชนหรือการรู้จักตนเอง ทั้งในเรื่องความสามารถหรือความถนัด และความชอบของคนในชุมชน หรือที่เรียกว่า การวิเคราะห์จุดแข็ง-จุดอ่อน ตลอดจนโอกาส และอุปสรรคในการพัฒนาของชุมชน (SWOT Analysis)
- การเรียนรู้ประวัติศาสตร์ชุมชน รวมถึงประเพณี และวัฒนธรรม ตลอดจนภูมิปัญญาดั้งเดิมที่มีอยู่ในชุมชน โดยเฉพาะที่เกี่ยวกับการผลิตทางการเกษตรทั้งหมด และครอบคลุมถึงการหาวิธีในการสืบทอดประวัติศาสตร์และภูมิปัญญาดังกล่าว

• วิธีการหรือแผนปฏิบัติการในการปรับเปลี่ยนวิธีคิด ทั้งในเรื่องการเคารพสิทธิมนุษยชน การรับฟังความคิดเห็น การผลิตเพื่ออยู่ การสร้างจิตสำนึกและจิตวิญญาณให้เกิดความรักในอาชีพเกษตร เกิดศรัทธาต่อแนวคิด การบริโภคตามวิถีไท และการอนุรักษ์ประเพณีวัฒนธรรม

๑.๒ กลุ่ม เครือข่าย และกระบวนการกลุ่มในการพัฒนาไปสู่เกษตรยั่งยืน

ลักษณะสำคัญของการพัฒนาเกษตรยั่งยืนซึ่งแตกต่างจากการพัฒนาที่ผ่านมาคือ เน้นการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมทั้งในรูปของการทำงานเป็นกลุ่มหรือเครือข่าย ถือได้ว่าเป็นสิ่งใหม่ในสังคมไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งการทำงานร่วมกันระหว่างหน่วยงานของรัฐซึ่งอยู่ในกระทรวงเดียวกัน และต่างกระทรวง ตลอดจนการทำงานร่วมกันระหว่างเจ้าหน้าที่ภาครัฐ เจ้าหน้าที่ขององค์กรพัฒนาเอกชน ผู้นำ และเกษตรกร ซึ่งทุกฝ่ายต่างต้องการเห็นการเกษตรยั่งยืนเกิดขึ้นในภาคใต้ด้วยกันทั้งสิ้น แต่เนื่องจากการบริหารงานของประเทศที่รวมศูนย์กลางอยู่ที่กรุงเทพฯ ทำให้เจ้าหน้าที่ในภูมิภาคไม่มีความจำเป็นต้องประสานความร่วมมือระหว่างกัน ตลอดจนการขาดโอกาสในการฝึกที่จะสร้างงานให้กับตนเอง ในขณะที่ประเทศได้มีการใช้รัฐธรรมนูญฉบับใหม่ซึ่งเน้นการกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่น แต่วิธีการปฏิบัติงานและความเคยชินของเจ้าหน้าที่ภาครัฐยังไม่ได้รับการเปลี่ยน จึงจำเป็นที่จะต้องเรียนรู้ทำความเข้าใจในประเด็นต่างๆ คือ

- การทำงานแบบมีส่วนร่วมระหว่างภาคีเดียวกันหรือต่างภาคี ซึ่งอาจเป็นการสรุปบทเรียนความร่วมมือระหว่างกันเมื่อกิจกรรมร่วมกันหรือเป็นการศึกษาด้วยวิธีแลกเปลี่ยนดูงานระหว่างกัน
- วิธีการบริหารจัดการภายในกลุ่มและเครือข่าย กระบวนการทำงานของกลุ่ม/การจัดการกับความขัดแย้งเชิงอำนาจ ตลอดจนรูปแบบการดำเนินงานที่ทำให้กลุ่มเกิดความยั่งยืน
- กระบวนการพัฒนาผู้นำรุ่นต่อไปควรมีรูปแบบอย่างไร หลังจากที่ได้ประสบความสำเร็จในการบริหารจัดการกลุ่มได้ระดับหนึ่งแล้ว
- การบริหารจัดการโครงการสาธารณะโดยองค์กรชาวบ้านจะอย่างไร ซึ่งที่ผ่านมาหน้าที่ในการจัดสรรบริการสาธารณะทั้งหมดจะเป็นหน้าที่ของหน่วยงานภาครัฐเท่านั้น โดยประชาชนไม่มีส่วนเกี่ยวข้องแต่อย่างใด เมื่อมีการกระจายอำนาจการบริหารงาน และเปิดโอกาสให้ชุมชนเข้ามามีบทบาท โดยเฉพาะโครงการซึ่งดเนินการเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตให้ประชาชนสามารถบริหารจัดการโดยผ่านองค์กรชาวบ้านได้หรือไม่และทำอย่างไร เช่น โครงการนำร่องเพื่อพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืนของเกษตรกรรายย่อย เป็นต้น

๒. องค์ความรู้ / ภูมิปัญญาที่เหมาะสมในการจัดการกระบวนการผลิต

เนื่องจากเกษตรยั่งยืนมิได้เน้นที่รูปแบบการผลิตที่ตายตัวคือ สามารถปรับเปลี่ยนไปตามสภาพเงื่อนไขในแต่ละพื้นที่ ซึ่งพบว่ารูปแบบการเกษตรของแต่ละพื้นที่ในอดีตนั้นเป็นรูปแบบการเกษตรซึ่งสอดคล้องกับเงื่อนไขพื้นที่ จึงจำเป็นต้องศึกษาเพื่อนำมาประยุกต์ใช้ให้สอดคล้องกับบริบทของสังคมปัจจุบัน ดังนั้นจึงสนใจอยากรู้ในประเด็น

- ภูมิปัญญาชาวบ้านต่อการพึ่งตนเองทั้งในอดีตและที่ยังเหลืออยู่ในปัจจุบัน ในเรื่องเทคนิคการจัดการดิน น้ำ การดูแลพืช ตลอดจนพันธุ์พืชแลพันธุ์สัตว์ และการแปรรูปสินค้าเกษตร
- การผสมผสานภูมิปัญญาเข้ากับเทคโนโลยีและระบบการตลาดสมัยใหม่นั้นเป็นไปได้หรือไม่ และจะเป็นไปในรูปแบบใด
- ข้อจำกัดและเงื่อนไขของการนำภูมิปัญญาดั้งเดิมนั้นกลับมาใช้หรือการผสมผสานภูมิปัญญาดั้งเดิมกับเงื่อนไขในปัจจุบัน

- เทคนิค / การจัดการ ในการใช้ทรัพยากรในท้องถิ่นหรือของเสียมาทดแทนปัจจัยการผลิตที่นำมาจากภายนอก การใช้ปุ๋ยธรรมชาติ การใช้แรงงานอย่างคุ้มค่า ต้นทุน ตลอดจนการเตรียมดินและระบบการจัดการเกษตรยั่งยืน
- ประโยชน์และความเหมาะสมในการใช้ของพันธุ์พืชและสัตว์ท้องถิ่นตามเงื่อนไขของแต่ละท้องถิ่นทั้งในรูปการฟื้นฟูอนุรักษ์ และการขยายการผลิตเพื่อป้อนตลาดนอกชุมชน
- แนวคิด นิยาม รูปแบบ เทคนิคเกษตรยั่งยืนที่เหมาะสมของภาคใต้ ตลอดจนรูปแบบเกษตรยั่งยืนในเขตพื้นที่ภาคเป็นอย่างไร
- การสังเคราะห์ความรู้ที่มีอยู่เดิมของหน่วยงานภาครัฐต่าง ๆ ว่า สอดคล้องกับการพัฒนาเกษตรยั่งยืนหรือไม่ เพื่อนำมาส่งเสริมให้กับเกษตรกรได้ใช้ประโยชน์

๓. ปัจจัยเอื้อ / อุปสรรคต่อการพัฒนาเกษตรยั่งยืน

เพื่อให้การพัฒนาเกษตรยั่งยืนมีความเป็นไปได้ จึงมีความจำเป็นที่ต้องศึกษาปัจจัยที่ช่วยในการสนับสนุนหรือปัจจัยที่เป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาทั้งในระดับชุมชน สังคม และประเทศคือ

- ปัจจัยเอื้อ ได้แก่ ปัจจัยทางสังคม ประเพณี และวัฒนธรรม สิทธิชุมชน สิทธิในที่ดิน ตลอดจนปัจจัยด้านแรงจูงใจที่ไม่ใช่แรงจูงใจทางเศรษฐกิจ เช่น ความต้องการรักษาทรัพยากรให้กับลูกหลาน ฯลฯ
- ปัจจัยอุปสรรค เช่น โครงสร้างทางสังคม (อำนาจ) ซึ่งเป็นความสัมพันธ์แนวดิ่งหรือแบบอุปถัมภ์ ระบบราชการในส่วนของการบริหารงบประมาณและการคอร์รัปชัน
- กฎหมายต่าง ๆ ตลอดจนทิศทางการพัฒนาของสังคมระดับโลก
- นโยบายภาครัฐ ทั้งในด้านการหนุนช่วยจากภาครัฐ (ที่ผ่านมา) และโครงสร้างพื้นฐานที่รัฐเป็นผู้ดำเนินการ เช่น เชื้อเพลิง ถนน ตลอดจนแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ

๔. การประเมินการพึ่งตนเอง ความสำเร็จ และมูลค่าการทำเกษตรยั่งยืน

เนื่องจากเกษตรยั่งยืนในความหมายข้างต้นเป็นสิ่งใหม่ในสังคมไทย และมีเกษตรกรหรือชุมชนจำนวนหนึ่งเท่านั้นที่มีการพัฒนาเกษตรยั่งยืนอย่างจริงจัง จึงมีความจำเป็นที่จะต้องพิสูจน์ให้กับสังคมทั่วไปเห็นว่า เกษตรยั่งยืนดังกล่าวสามารถดำรงอยู่ได้ในสังคมปัจจุบัน โดยพิสูจน์ในประเด็นเหล่านี้คือ

- การประเมินความสำเร็จ การพึ่งตนเองในการทำเกษตรยั่งยืนของชุมชนหรือเกษตรกรตัวอย่าง (ประสบการณ์ในการพึ่งตนเอง ความศรัทธา การรวมกลุ่ม และโครงสร้างชุมชน) ทั้งในส่วนของข้อมูลเชิงปริมาณและคุณภาพ
- การประเมินมูลค่าหรือผลกระทบของการทำเกษตรยั่งยืนของชุมชนหรือเกษตรกรตัวอย่าง ตลอดจนความมั่นคงและรายได้ที่เพียงพอ ทั้งในส่วนของข้อมูลเชิงปริมาณและคุณภาพ
- การประเมินความเป็นไปได้ในทางเศรษฐกิจและสังคมของการทำเกษตรยั่งยืนของเกษตรกรว่าจะอยู่ได้หรือไม่ในสังคมปัจจุบัน ตลอดจนความสามารถในการลดภาระหนี้สินที่มีอยู่ก่อนการปรับเปลี่ยนรูปแบบ
- ดัชนีชี้วัดการพึ่งตนเอง และความสำเร็จในการทำเกษตรยั่งยืนประกอบด้วยอะไรบ้าง และมีวิธีการประเมินอย่างไร

๕. การพัฒนาเกษตรยั่งยืนสู่ธุรกิจ

แม้ว่าหลายฝ่ายอาจมองว่า เกษตรยั่งยืนเป็นการหวนคืนสู่วิธีการผลิตแบบเดิม แต่มิได้หมายความว่าให้กลับไปดำเนินชีวิตแบบวิถีเดิมหรือในยุคเก่า สิ่งที่น่าสนใจก็เฉพาะภูมิปัญญาของคนรุ่นเก่าซึ่งเราต้องนำมาประยุกต์ใช้ให้สอดคล้องกับสภาพสังคมปัจจุบันดังที่กล่าวไว้แล้วในโจทย์วิจัยในข้อที่ ๒ เท่านั้น และเมื่อชุมชนเกษตรชุมชนใดมีความพร้อมในการผลิตก็สามารถขยายการผลิตเพื่อป้อนตลาดภายนอกได้ แต่ทั้งนี้รูปแบบของตลาด ตลอดจนการเพิ่มมูลค่าผลผลิตของเกษตรยั่งยืนเป็นอย่างไร

- ตลาดรองรับผลผลิตจากระบบเกษตรยั่งยืนจะเป็นตลาดสินค้าเกษตรในปัจจุบันหรือไม่ หรือควรมีตลาดรูปแบบใหม่ และมีลักษณะเป็นอย่างไร
- วิทยาศาสตร์อาหาร (การแปรรูป) เกษตรเชิงธุรกิจหรือธุรกิจต่อเนื่องจากการผลิตเกษตรยั่งยืนในไร่นาหรือชุมชน ควรมีลักษณะเป็นอย่างไร
- มาตรฐานการผลิตหรือผลผลิตทางเกษตรในระบบเกษตรยั่งยืนของไทย ควรมีหรือไม่ และเป็นอย่างไร

สรุปโจทย์/ ประเด็นจากเวทีสัญจรเกษตรยั่งยืนภาคใต้

เกริ่นนำ : ที่มาของเวทีสัญจรเกษตรยั่งยืนภาคใต้

ปัญหาของภาคการเกษตรที่ผ่านมา เกิดจากการพัฒนาที่มีลักษณะสั่งการจากข้างบนลงมา (top down) เกษตรกรไม่มีส่วนร่วมในการพัฒนาและเข้าไม่ถึงข้อมูลข่าวสารของทางราชการ นอกจากนี้ ปัจจุบัน เกษตรกรยังต้องเผชิญกับความเปลี่ยนแปลงในเรื่องของสถานการณ์การค้าเสรี ที่ทำให้นโยบายของรัฐบาลไทยต้องเปิดเสรีตาม แต่ขณะเดียวกัน ในแง่ของแนวทางแก้ไข กระแสของสังคมได้มีการพูดถึงการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (stakeholder) มากขึ้น มีการวางกรอบแนวคิดในการพัฒนาภาคเกษตรที่จะลดช่องว่างของปัญหา และให้ผู้รู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามามีบทบาทมากขึ้น

จากการประชุมเชิงปฏิบัติการเรื่อง “ยุทธศาสตร์การวิจัยและพัฒนาเกษตรยั่งยืนภาคใต้” เมื่อวันที่ 28-29 พฤษภาคม 2544 ที่อาคารหอสมุดคุณหญิงหลง อรรถกระวีสุนทร ม.สงขลานครินทร์ วิทยาเขตหาดใหญ่ จากนั้นนำมาสู่เวทีสังเคราะห์และนำเสนอแผนงานเกี่ยวกับ “ยุทธศาสตร์การวิจัยและพัฒนาเกษตรยั่งยืนภาคใต้” เมื่อวันที่ 2 กรกฎาคม 2544 ที่คณะทรัพยากรธรรมชาติ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ โดยความคาดหวังคือ การมีเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ของภาคีต่างๆ ที่ทำเรื่องเกษตรยั่งยืนในภาคใต้ และให้เกิดกลไกเชื่อมโยงการทำงานร่วมกันของฝ่ายต่างๆ ที่เน้นเกษตรกรเป็นศูนย์กลาง จุดเน้นของกิจกรรมคือ เวทีพูดคุย ซึ่งจะถูกพัฒนาและขยายไปยังเกิดในพื้นที่ต่างๆ หมุนเวียนกันไป โดยนำกรณีศึกษามาร่วมกันมองหรือวิเคราะห์ อันเป็นการยกบทเรียน ชุมชนประสบการณ์จากการทำงานของพวกเขาหลายๆ ฝ่าย จากของจริงขึ้นมาแลกเปลี่ยนพูดคุย เพื่อที่ว่า ใคร ทำอะไร ที่ไหน ได้ผลอย่างไร จำเป็นจะต้องปรับเปลี่ยน คิดค้นอย่างไร ให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกัน และการพัฒนาสู่วิถีเกษตรยั่งยืน โดยกิจกรรมนี้มีทุกฝ่ายเป็นเจ้าภาพร่วม และเวทีแต่ละครั้งจะมีเจ้าภาพหลักรับผิดชอบในการจัดพูดคุย

สำหรับความคาดหวังของผู้เข้าร่วมเวที อาจสรุปได้ดังนี้

๑. เพื่อมองถึงแนวคิด/ ทิศทางของเกษตรยั่งยืน ทั้งมิติทางด้านเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม ที่ชัดเจนขึ้น ในส่วนของหน่วยงานหลักที่ดำเนินงาน และหน่วยงานที่สนับสนุนเรื่องนี้ โดยเฉพาะในส่วนขององค์กรพัฒนาเอกชน เพื่อให้เกิดการทำความเข้าใจร่วมกัน เพราะเกษตรยั่งยืนในความหมาย ความเข้าใจของแต่ละคนไม่เหมือนกัน จริงๆ มีลัทธิรูปแบบ เพื่อจะวิเคราะห์ได้ว่า แต่ละคน จะไปทำงานของตัวเองอย่างไร และจะเชื่อมโยงกันตรงไหน
๒. เพื่อร่วมแลกเปลี่ยน และรับรู้ข้อมูล/ สถานการณ์ในเรื่องเกษตรยั่งยืน
๓. เชื่อมโยงการทำงาน ภายใต้แนวคิดพหุภาคีและการบูรณาการ รู้ว่าใคร ทำอะไร ที่ไหน อย่างไร เพื่อลดความซ้ำซ้อนของการทำงาน
๔. ได้ทราบกรณีศึกษาจากพื้นที่ตัวอย่างที่มีการนำเสนอในเวที
๕. เรียนรู้วิธีการจัดเวทีแลกเปลี่ยน อันเป็นยุทธศาสตร์หนึ่งในการจัดการความรู้

1. “เราจะไปทางไหนกันในเกษตรยั่งยืนภาคใต้”

สำหรับเวทีสัญจรเกษตรยั่งยืนภาคใต้ ครั้งแรก จัดโดยเจ้าภาพหลักคือ สำนักวิจัยและพัฒนาการเกษตรเขตที่ 7 (สวพ.7) ในเรื่อง “เราจะไปทางไหนกันในเกษตรยั่งยืนภาคใต้” เมื่อวันพุธที่ 12 กันยายน 2544 ณ โรงแรมโดมอนด์ พลาซ่า อ.เมือง จ.สุราษฎร์ธานี

เนื้อหาการเสวนา แบ่งเป็นประเด็นหลักๆ คือ (1) นิยาม/ กรอบแนวคิดเรื่องเกษตรยั่งยืน (2) ประสพการณ์การทำงานขององค์กรสมาชิกภาคใต้ ในกรณีไร่สวนผสม ของกลุ่มเกษตรกรตำบลเกาะทวด อ.ปากพนัง จ.นครศรีธรรมราช (ภายใต้โครงการพัฒนาเกษตรยั่งยืน (SADP) โดย สวพ. 7 และ กรณีการจัดการสวนปาล์มอย่างยั่งยืน ของสำนักงานกองทุนสงเคราะห์การทำสวนยาง ที่ตำบลพะตง อ.หาดใหญ่ จ.สงขลา

1. นิยาม/ กรอบแนวคิดเรื่องเกษตรยั่งยืน

มีการทบทวนนิยาม ความหมายของ “เกษตรยั่งยืน” เนื่องจากอาจมีความเข้าใจที่แตกต่างกัน ซึ่งความหมาย/ ความสำคัญในส่วนนี้อยู่ที่ว่า จะเป็นฐานคิด/ กรอบ ที่จะร่วมกันมองว่า อะไรคือรูปแบบของเกษตรยั่งยืน แบบไหนที่ใช้หรือไม่ใช้ อย่างไรก็ตาม ก็มองเห็นร่วมกันว่า ไม่จำเป็นจะต้องยึดเรื่องถ้อยคำ/ นิยามที่ตายตัว แต่ให้มองกรอบคิดของเกษตรยั่งยืนอยู่ภายใต้เรื่องหลักๆ คือ สังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม ที่เป็นกรอบกว้างๆ ร่วมกัน แต่ให้มององค์ประกอบที่ครอบคลุมและมีมิติที่มองรอบด้านมากขึ้น และสิ่งที่ควรจะเน้นมากกว่านิยามก็คือ การมองว่า จะเชื่อมโยงกับคนอื่น ๆ อย่างไร

โดยสรุปความหมายของ เกษตรยั่งยืน ครอบคลุม 3 ด้าน คือ

1) สังคม : ความมั่นคงด้านอาหาร ครอบครัวยั่งยืน ชุมชน/ กลุ่มเข้มแข็ง ความคงอยู่ในวิถีชีวิต/ วัฒนธรรมหรือความสอดคล้องกับวิถีชีวิต ความเท่าเทียมของศักดิ์ศรีเกษตรกร การทำการเกษตรที่เกิดสุขภาวะ (ทั้งกาย-ใจ) ของเกษตรกร ความมั่นคงด้านปัจจัยสี่ หรืออีกนัยหนึ่งคือความมั่นคงด้านการผลิตและการบริโภค การเกษตรที่คำนึงถึงชุมชนคนอื่น ๆ ที่ไม่ใช่เกษตรกรด้วย เช่น ความปลอดภัยของผู้บริโภค และคำนึงถึงการศึกษา-การเรียนรู้

2) เศรษฐกิจ : พึ่งตนเอง/ ลดการพึ่งพา มีรายได้ที่พอเพียง การตลาดที่ชัดเจน รูปแบบการผลิตที่เหมาะสม (มาตรฐานผลิตภัณฑ์เกษตรยั่งยืน) การผลิตที่มีความเสี่ยงน้อย รักษาสถานภาพการผลิตได้ยาวนาน ทำให้เกษตรกรไม่มีปัญหาทางเศรษฐกิจ

3) สิ่งแวดล้อม (ความหลากหลายของระบบนิเวศ) : เกื้อกูลซึ่งกันและกัน รักษาดิน น้ำ ป่า ความหลากหลายทางพันธุ์พืชและสัตว์ ความยั่งยืนของป่าไม้ในรูปของป่าชุมชน การปลูกป่าในพื้นที่เกษตร หรือทำการเกษตรโดยไม่ต้องขยายพื้นที่ หรือทำลายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เพื่อให้เกิดผลผลิตอย่างยั่งยืน

เกษตรยั่งยืน คือ การเกษตรและสิ่งต่อเนื่องกับการเกษตร ที่ทำให้เกษตรกรไม่มีปัญหาทางเศรษฐกิจ สุขภาพทั้งกาย-ใจดี สิ่งแวดล้อมไม่เสื่อมโทรม เพิ่มพูนความหลากหลาย และสังคมยอมรับ

2. ประสบการณ์การทำงานขององค์กรสมาชิกภาคีฯ

โครงการพัฒนาเกษตรยั่งยืน โดย สำนักวิจัยและพัฒนาการเกษตร เขตที่ 7

วัตถุประสงค์ของโครงการนี้คือ (1) เพื่อพัฒนารูปแบบของระบบเกษตรกรรมยั่งยืนที่เหมาะสม และ (2) เพื่อเสริมสร้างกระบวนการพัฒนาทางการเกษตรยั่งยืน โดยเน้นการพัฒนาเทคโนโลยีแบบมีส่วนร่วม หลักสำคัญในกระบวนการทำงานคือ จะเน้นให้ชาวบ้านคิด วิเคราะห์ปัญหาของตนเองว่าจะหาทางออกอย่างไร ผ่านการจัดทำแผน การทำแปลงสาธิต ความสำคัญในส่วนนี้คือ การปรับตัว ปรับวิธีการทำงาน ทั้งในส่วนของชาวบ้าน ชุมชน และในส่วนของเจ้าหน้าที่รัฐ ที่ต่างคนต่างเรียนรู้ไปด้วยกันจากการปฏิบัติจริง ในด้านรูปแบบเกษตรยั่งยืนที่เหมาะสมจะพิจารณาถึงศักยภาพของพื้นที่ สำหรับที่เกาะทวด พบว่า สามารถทำกิจกรรมการเพาะปลูกได้หลากหลายในรูปเกษตรผสมผสาน เช่น ปลูกผัก ไม้ผล เพาะเห็ด เลี้ยงปลาตก ไก่ชน โดยชาวบ้านมีอาชีพทำนาเป็นหลัก

ประเด็นที่ชี้ให้เห็นในกรณีคือ เป็นการทำงานวิจัยที่ใกล้ชิดของเกษตรกร สิ่งที่ชาวบ้านต้องการคือ การเป็นเพื่อน ดังนั้นบทบาทของวิทยากรกระบวนการหรือหน่วยงานรัฐ คือ เข้าไปทำหน้าที่เป็นเพื่อนชาวบ้าน เขาไม่ได้ต้องการงานวิจัยหรือความรู้ที่ซับซ้อน แต่เงื่อนไขสำคัญของกระบวนการทำงานในลักษณะนี้คือ ความต่อเนื่อง การรู้จักคิด พลิกแพลงผสมผสานภูมิปัญญาเก่ากับใหม่ เช่น การทำน้ำส้มจากน้ำมะพร้าว เรื่องไก่ชน และพบว่า กระบวนการเรียนรู้จากการดูงานมีความสำคัญ เพราะชาวบ้านได้สื่อสารกันเอง เช่น เรื่องการใช้น้ำสกัดชีวภาพในนาข้าว ซึ่งพบว่าช่วยลดปัญหาโรค-แมลง ที่ต่อมาได้มีการจัดเวทีเสวนาในเรื่องนี้ขึ้น และกลายเป็นศูนย์เรียนรู้ของคนในพื้นที่อื่นๆ ก่อให้เกิดการทดลอง และขยายผลในเรื่องน้ำสกัดชีวภาพและการเพาะพันธุ์ปลา กล่าวได้ว่า เกิดการพัฒนาเทคโนโลยีที่เหมาะสมในพื้นที่ทั้งฟื้นฟูภูมิปัญญาเดิม และเชื่อมต่อความรู้จากภายนอกมาผสมผสาน รวมทั้งมีการประสานการทำงานร่วมกับ อบต. และที่จุดสำคัญคือ ชาวบ้านทำแล้วมีความสุข

ประเด็นต่อเนื่องที่พูดถึงกันมากในเรื่องนี้ เพราะเชื่อมโยงกับบทบาทของคนภายนอกที่เข้าไปทำงานร่วมกับชุมชนก็คือเรื่อง ศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีประจำตำบล ซึ่งโดยหลักการแล้วถือว่าเป็นเรื่องดี แต่ทำในลักษณะบูมรมเร็วเกินไป ทำให้เกิดการปฏิกาย และไม่เกิดประโยชน์กับชาวบ้าน แม้กรมส่งเสริมการเกษตรจะพยายามสร้างวิทยากรกระบวนการเข้าไปทำงานกับชุมชน แต่ไม่สามารถสร้างความรู้สึกรับเป็นเจ้าของให้กับชาวบ้านได้ เพราะผู้ปฏิบัติงานขาดความเข้าใจ เจ้าหน้าที่ศูนย์ฯ ต้องปรับบทบาทในการเป็นที่ปรึกษาชุมชน เป็นแหล่งข้อมูลเพื่อประกอบการตัดสินใจของชุมชนให้ชาวบ้านใช้ประโยชน์จากศูนย์ฯ ได้จริง เช่น ให้ข้อมูลจากภายนอก มีการฝึกอบรมการใช้ข้อมูล ทำหน้าที่ถอดบทเรียนภูมิปัญญาชาวบ้านและขยายผล การทำให้ศูนย์ถ่ายทอดเทคโนโลยีเป็นของชาวบ้านอย่างแท้จริง ยังมีความหมายในแง่ที่เป็นการกระจายอำนาจให้ชาวบ้าน และเจ้าหน้าที่รัฐควรจะต้องฟังปัญหา/ ความต้องการของชาวบ้านมากกว่าเบื่องบน

การจัดการสวนป่าอย่างยั่งยืน โดย สำนักงานกองทุนสงเคราะห์การทำสวนยาง (สกย.)

การจัดการสวนป่าอย่างยั่งยืน ภายใต้ข้อกำหนดหรือมาตรฐาน ที่เรียกว่า FSC (Forest Stewardship Council) มีความสำคัญต่อการค้าไม้ ตลอดจนอุตสาหกรรมเฟอร์นิเจอร์ของไทย (มาตรฐาน FSC มีการพิจารณาใน 3 องค์ประกอบ คือ ความยั่งยืนด้านสิ่งแวดล้อม ด้านสังคม และด้านเศรษฐกิจ) ซึ่งกำหนดหลักการบริหารจัดการสวนยางพาราไว้ ๑๐ ประการ) เพราะกลุ่มผู้บริโภคในประเทศอบอุ่นจะไม่ซื้อเฟอร์นิเจอร์ไม้ที่มาจากป่าเขตร้อน ที่ไม่ผ่านการรับรองมาตรฐานนี้ โดยอ้างถึงปัญหาเรื่องโลกร้อน มีผลทำให้ผู้ส่งออกไทยประสบปัญหา และในอนาคตจะต้องเจอกับคู่แข่งสำคัญอย่างอินโดนีเซีย มาเลเซีย การผลักดันในเรื่องนี้ของไทยเป็นความร่วมมือของ 5 ส่วนคือ กระทรวงอุตสาหกรรม กระทรวงพาณิชย์ ผู้ประกอบการเฟอร์นิเจอร์ ผู้ค้าไม้ สำนักงานสงเคราะห์การทำสวนยาง ขณะนี้ในภาคใต้มีโครงการศึกษาเพื่อให้การรับรองมาตรฐาน FSC

อยู่ 2 จุด คือ ที่ ด. ท่าสะท้อน อ.พุนพิน จ.สุราษฎร์ธานี และที่ ต.พะตง อ.หาดใหญ่ จ.สงขลา โดยทางบริษัทเอกชนขอให้ทาง สกย. เข้ามาช่วยเหลือ โดยมี ออป.เป็นที่ปรึกษา และทางบริษัทเป็นผู้รับผิดชอบค่าใช้จ่าย

กรณีของสวนยาง มีการวิเคราะห์เชื่อมโยงกับความหมายของ “เกษตรยั่งยืน” โดยมีคำถามสำคัญคือ สวนยางเป็นเกษตรกรรมยั่งยืนได้หรือไม่ เพราะหากดูจากกรอบในเรื่องความมั่นคงทางอาหาร กรอบครัวอบอุ่น ชุมชนเข้มแข็ง อาจจะไม่สอดคล้องนัก อย่างไรก็ตาม ยางพาราได้กลายเป็นวัฒนธรรมการทำมาหากินของคนใต้ไปแล้ว ดังนั้นประเด็นที่น่าสนใจก็คือ จะมีการแลกเปลี่ยน เรียนรู้ และร่วมกันคิดว่า ทำอย่างไรจะมีการพัฒนารูปแบบการผลิตที่ลดความเสี่ยงและพัฒนาไปสู่ความยั่งยืนให้มากขึ้นได้อย่างไร โดยจะต้องคำนึงถึง การเพิ่มฐานเรื่องอาหาร ซึ่งชี้ประเด็นไปสู่เรื่องการปลูกพืชร่วมยาง เป็นการผลิตที่สอดคล้องกับวิถีชีวิต และเป็น วิธีการผลิตที่เอื้อต่อการสร้างกลุ่ม/ชุมชนให้เข้มแข็ง เป็นต้น ซึ่งการได้พูดคุยแลกเปลี่ยนในเรื่องนี้ อาจจะนำไปพิจารณาเรื่องความยั่งยืนกับการปลูกพืชชนิดอื่นๆ ด้วย หรือมองเชื่อมโยงเรื่องนี้ไปมากกว่าแค่พืชที่เป็นยางพารา

ประเด็นข้อคิดเห็น หรือโจทย์

จากการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นในเวที มีประเด็นหรือโจทย์ที่เป็นข้อถกเถียง ข้อโต้แย้งหลายระดับ ซึ่งน่าจะนำไปสู่การทำความเข้าใจ การแสวงหาความรู้เพื่อตอบโจทย์เหล่านี้ต่อไป อาทิ

โจทย์เรื่องแนวคิด/ ทิศทางการพัฒนา-ผลกระทบ

- * เกษตรยั่งยืนเป็นทิศทางของนโยบายรัฐหรือยัง ถ้าเราคิดว่าเป็นทิศทางที่ถูกต้อง ต้องคิดเป็นทิศทางเดียวกัน โดยเฉพาะเจ้าหน้าที่รัฐ มิฉะนั้นจะทำให้ขัดแย้ง ทั้งโดยวิธีคิด ปรัชญา แนวทาง ความเข้าใจ ทำให้เกิดความแตกแยก และภาคเกษตรก็เดินไปในทิศทางเดิม

- * การใช้มาตรฐาน FSC จะเหมาะสม คุ่มค่าหรือไม่ เพราะการจะได้ใบรับรอง FSC ต้องเสียค่าใช้จ่ายสูง และการที่ภาคเกษตรถูกกำหนดจากระเบียบ มาตรฐานของประเทศตะวันตก มองได้ว่าเป็นเครื่องมือกีดกันทางการค้าอย่างหนึ่ง ไม่ว่าจะเป็นเรื่อง ลิขสิทธิ์ สิทธิบัตร แล้วเราถูกบังคับให้เดินตาม ถูกริดลอนสิทธิ์ เป็นไปได้หรือไม่ที่ประเทศเราจะสร้างมาตรฐานขึ้นภายในด้วยตัวของเราเองก่อน ถ้าทำเช่นนั้นจะทำให้เรามีอำนาจต่อรองหรือไม่ และประเด็นที่ต้องมองคือ พฤติกรรมของคนในสังคมที่เอากฎเกณฑ์ไปใช้ แต่ไม่ได้ดูว่า กระบวนการมันอยู่อย่างไร เช่น กรณีของ ออป. เนื้อหาความจริงในพื้นที่อาจมีความขัดแย้งกัน

- * ทิศทางการพัฒนาประเทศ กับความเสี่ยงต่อ เกษตรยั่งยืน เป็นอย่างไร เราต้องเจออะไร จะจัดการความเสี่ยงอย่างไร

- * กรณีของสวนยาง เกษตรกรเป็นเพียงผู้ผลิตป้อนตลาด และขายแต่วัตถุดิบ เกษตรกรได้รายได้เท่าไร ความเสมอภาคอยู่ตรงไหน

- * เกษตรยั่งยืนจะยั่งยืนหรือไม่ ต้องเชื่อมโยงผู้ผลิต-ผู้บริโภค เพื่อให้เกิดการปรับเปลี่ยนพฤติกรรม และต้องพูดเรื่องการศึกษาด้วย

โจทย์เชิงสถาบัน

- * ความรู้ ข้อมูลบางอย่างไม่ถูกส่งไปถึงชาวบ้าน เช่น เรื่องการกรีดยาง ภาคราชการไม่ได้สนับสนุนให้ชาวบ้านไปกรีดตอนตี 2-3 สามารถกรีดตอนเช้าได้ ซึ่งประเด็นว่า ความรู้ ข้อมูลที่จำเป็นจากหน่วยงานรัฐหรืองานวิชาการที่จะรณรงค์ไปสู่ชาวบ้าน ต้องทำให้ง่ายขึ้น

- * ประเทศไทยยังขาดองค์กรที่จัดการเรื่องการค้าอย่างครอบคลุมทุกส่วน ตั้งแต่การผลิต การกำหนดราคา การขาย

โจทย์เชิงเทคนิค (การผลิต-การแปรรูป)

* นอกจากยางพารา น่าจะมีการพูดถึงพืชอื่นๆ เช่น พืชน้ำมัน จะนำมาทำไบโอดีเซล เพื่อใช้ทดแทนการนำเข้าน้ำมันอย่างไร เป็นต้น

* การพัฒนาเทคโนโลยีการแปรรูปยาง (ควรผลิตนักเทคโนโลยีแปรรูปยางให้มากๆ)

* การตัดไม้หลายๆ รอบ (กรณีของสวนยาง) ความยั่งยืนจะลดลงไหม จะมีปัญหากับระบบนิเวศอย่างไร

ที่มา : จากสรุปการเสวนาเวทีสัญจรเกษตรยั่งยืนภาคใต้ ครั้งที่ ๑/ ๒๕๔๔ เรื่อง "เราจะไปทางไหนกันในเกษตรยั่งยืนภาคใต้" วันพุธที่ ๑๒ กันยายน ๒๕๔๔ ณ โรงแรมไคมอนด์พลาซ่า อ.เมือง จ.สุราษฎร์ธานี

2. พืชร่วมยาง และการเลี้ยงโคนมอย่างยั่งยืน

เวทีสัญจรเกษตรยั่งยืนภาคใต้ ครั้งที่ 2 จัดโดยแกนหลักคือ สำนักวิจัยและพัฒนาการเกษตร เขตที่ 8 (สวพ.8) ในเรื่อง พืชร่วมยาง และการเลี้ยงโคนมแบบยั่งยืน

1. พืชร่วมยาง

คุณไววิทย์ บุรณธรรม จากศูนย์วิจัยยางสงขลา ได้ฉายภาพให้เห็นว่า ได้มีการทำงานความรู้เรื่องนี้ไปพอสมควร โดยเฉพาะเรื่องการปลูกพืชแซมยาง หรือการเสริมกิจกรรมต่างๆ ในสวนยาง ซึ่งการทำงานส่งเสริมเรื่องนี้ โดยหลักการแล้วต้องเป็นไปในลักษณะที่ทำให้เกษตรกรสามารถลดหรือกระจายความเสี่ยง ฟังตนเองได้ และเกิดความยั่งยืนในการทำเกษตร การสนับสนุนเรื่องนี้ทั้งในระดับนโยบายและการปฏิบัติจริงในพื้นที่ควรมีลักษณะดังนี้

- สร้างโอกาส/ ทางเลือกให้เกษตรกรได้หลายทาง
- ให้อำนาจในการตัดสินใจแก่เกษตรกร เพื่อให้สามารถฟังตนเองได้
- ศึกษารูปแบบของพืชร่วมยางที่เหมาะสมกับพื้นที่
- ศึกษาเงื่อนไขและลดขั้นตอน ที่อาจทำให้เป็นอุปสรรคต่อการส่งเสริม เช่น อาชีพที่มีความละเอียดอ่อนหรือกระทบกับวัฒนธรรมความเป็นอยู่ของชุมชน
- นโยบายของรัฐต้องไม่ก่อให้เกิดอุปทานเทียม เนื่องจากเกษตรกรขาดข้อมูลข่าวสารที่เป็นจริง นโยบายรัฐขาดความชัดเจนในการจัดการอย่างยั่งยืน เช่น มักส่งเสริมให้ปลูกพืชหรือเลี้ยงสัตว์เพียงอย่างเดียว ทำให้เสี่ยงต่อราคาผลผลิตตกต่ำ
- ศึกษาเงื่อนไขและข้อจำกัดของเกษตรกรในการรับเทคโนโลยี
- การวิจัยซึ่งคำนึงถึงตลาดในอนาคต เพื่อส่งเสริมอย่างมีระบบและมีทิศทางชัดเจน
- ตั้งอยู่บนฐานข้อมูลของเกษตรกรและท้องถิ่น โดยร่วมกันศึกษาปัญหาและศักยภาพของชุมชนอย่างมีส่วนร่วม กับเกษตรกรในชุมชน

จากเวทีแลกเปลี่ยน อาจกล่าวได้ว่า ความรู้/ เทคโนโลยีในเรื่องพืชร่วมยางมีอยู่พอสมควร แต่การนำไปใช้ของเกษตรกรอาจจะยังน้อย ซึ่งก็เป็นคำถามหรือโจทย์ร่วมของหน่วยงานส่งเสริมว่า นักวิชาการคิดค้น ทดลอง วิจัย ได้ความรู้เทคโนโลยีมาชุดหนึ่ง แล้วทำไมเกษตรกรไม่นำไปใช้ ประเด็นสำคัญคือ การทบทวนบทบาทของหน่วยงาน/ สถาบันที่ทำการทดลองวิจัย และกับลักษณะของเกษตรกร ในประเด็นต่างๆ อาทิ ความสอดคล้องเหมาะสมของเทคโนโลยีนั้นๆ กับเงื่อนไขของเกษตรกร หรือต้องเข้าใจปัญหาที่แท้จริงของเกษตรกร เกษตรกรควรเป็นผู้ตั้งโจทย์เอง ดังนั้นกระบวนการมีส่วนร่วมของเกษตรกร ที่จะเป็นผู้ร่วมคิดค้นพัฒนาความรู้/ เทคโนโลยีนั้นด้วย จึงเป็นเรื่องสำคัญ ซึ่งปัจจุบันก็มีความตื่นตัวของชาวบ้าน เกษตรกรอยู่ในพื้นที่หลายๆ แห่งทั่วประเทศ ที่พยายามรวมตัวกัน ร่วมกันวิเคราะห์ปัญหาของชุมชนตนเอง และนำไปสู่การสร้างแผนแม่บทชุมชน เพื่อทำให้เกิดการพัฒนาอย่างมีส่วนร่วมมากขึ้น

นอกจากนี้ ยังมีประเด็นหรือโจทย์ที่เกี่ยวข้องกับนโยบายในการส่งเสริมการปลูกพืชแซมยาง/ พืชร่วมยางด้วย เช่น ชนิดพืชที่ควรแนะนำให้ปลูก ซึ่งเหมาะสมกับแต่ละพื้นที่ รวมทั้งการผลิตพันธุ์ให้กับเกษตรกร ตลอดจนเรื่อง กฎ ระเบียบของสำนักงานกองทุนสงเคราะห์การทำสวนยางที่ควรจะต้องเอื้อกับความต้องการของชาวบ้าน เป็นต้น

2. การเลี้ยงโคนมแบบยั่งยืน

กรณีสหกรณ์โคนมพัทลุง ซึ่งหากมองสถานการณ์การเลี้ยงโคนมแล้วพบว่า มีศักยภาพหลายอย่าง อาทิ ตลาดมีชัดเจน ความต้องการในการบริโภคมีสูง โดยเฉพาะตลาดนมโรงเรียน เป็นสินค้าเกษตรที่มีการประกันราคา ส่วนอาหารโคนมกรณีอาหารหยาบ ได้แก่ ฟางข้าว ข้าวโพด หญ้า สามารถหาได้จากพื้นที่หรือสามารถปลูกเป็นพืชแซมในสวนยางได้ อย่างไรก็ตาม การที่เกษตรกรจะก้าวเข้าสู่อาชีพนี้ ยังต้องเผชิญกับปัญหาอีกหลายเรื่อง อาทิ การขาดแคลนพันธุ์โคนม การผสมติดยาก เพราะไม่มีความเชี่ยวชาญ การขาดแคลนอาหารหยาบหรือพืชอาหารสัตว์ เช่น ปัจจุบันพบว่า ฟางข้าวลดลง จากการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการเก็บเกี่ยวข้าว จากเดิมที่ใช้แกระมาเป็นการใช้รถเกี่ยวทดแทน ตลอดจนรูปแบบการจัดการฟาร์มโคนม เช่น ปัญหาเรื่องมลภาวะจากมูลโค จากฟาร์มที่อยู่กระจัดกระจาย ซึ่งทำให้จัดการยาก เป็นต้น

ความคาดหวังของเกษตรกรต่ออาชีพการเลี้ยงโคนม คือ การเลี้ยงโคนมเป็นการสร้างวินัยที่ดีให้แก่เกษตรกร แม้ได้ลูกโคนมตัวผู้ ก็สามารถขุนเป็นโคเนื้อได้ แต่อย่างไรให้พัทลุงสามารถผลิตอาหารโคได้คุณภาพดีตลอดปี ซึ่งในเรื่องนี้เป็นโจทย์เรื่องความร่วมมือระหว่างเกษตรกรกับหน่วยงานส่งเสริม-พัฒนา-วิจัย ด้วย เช่น โครงการทดลองปลูกข้าวโพดเป็นอาหารสัตว์ ที่ทางอาจารย์จากมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ทำ โครงการพัฒนาเกษตรยั่งยืนของ สวพ. ที่เน้นเรื่องทำบ่อหมักหญ้าให้เก็บอาหารหยาบไว้ได้นาน การเก็บฟางข้าวไว้ใช้ประโยชน์ โดยการเก็บเกี่ยวที่ไม่ทำลายฟาง เป็นต้น และในเวที ทาง สกย. เสนอว่า มีแนวทางที่จะทำงานร่วมกับกลุ่มเกษตรกรชาวสวนยางในจังหวัดพัทลุง ในการส่งเสริมการปลูกหญ้าเป็นอาหารหยาบส่งให้กับสหกรณ์โคนมต่อไป เพื่อให้เกิดการสนับสนุนระหว่างเกษตรกรชาวสวนยางและเกษตรกรที่เลี้ยงโคนมในจังหวัดพัทลุงอย่างเป็นรูปธรรม

ประเด็นร่วมจากทั้งสองกรณี คือ การขยายผลและความเชื่อมโยงงานส่วนต่างๆ เข้ามาเกี่ยวข้องกัน โดยเฉพาะการเชื่อมโยงกิจกรรมทางการเกษตรที่มีผลพลอยได้ที่เป็นประโยชน์ซึ่งกันและกัน โดยเฉพาะการปลูกพืชและเลี้ยงสัตว์ เช่น เรื่องการทำไม้ผล ประมง มาเชื่อมกับเรื่องการทำสวนยาง หรือเชื่อมโยงเรื่องการทำนา การปลูกข้าวโพดหวาน การทำสวนยางกับการเลี้ยงโค เป็นต้น และที่สำคัญอีกประการหนึ่งก็คือ การเรียนรู้บทเรียนจากที่อื่น ซึ่งอาจไม่ได้เป็นบทเรียนสำเร็จรูป แต่ก็เป็นแง่คิด ให้ตระหนักด้วย เช่น ปัญหาเรื่องสิ่งแวดล้อมหรือมลภาวะจากมูลโค ที่เคยเกิดในพื้นที่อื่นๆ ซึ่งมีการเลี้ยงโคนมมาก่อน เป็นต้น

ที่มา : สรุปการเสวนาเวทีสัญจรเกษตรยั่งยืนภาคใต้ ครั้งที่ 2/ 2544 วันศุกร์ที่ 9 พฤศจิกายน 2544 ณ หาดแก้วรีสอร์ท อำเภอสิงหนคร จ.สงขลา

3. พืชสมุนไพร-พืชพื้นบ้าน-เศรษฐกิจชุมชน

เวทีสัญจรเกษตรยั่งยืนภาคใต้ ครั้งที่ 3 จัดโดยแกนหลักคือ สถาบันเทคโนโลยีราชมงคล วิทยาเขตนครศรีธรรมราช ในเรื่อง “พืชสมุนไพร-พืชพื้นบ้าน-เศรษฐกิจชุมชน” ซึ่งทางสถาบันฯ ได้ดำเนินงานอยู่กับเกษตรกรในจังหวัดนครศรีธรรมราชอยู่แล้ว

โครงการอนุรักษ์ทรัพยากรพันธุ์พืช ของสถาบันเทคโนโลยีราชมงคล ได้เริ่มดำเนินการในปี 2540 เป็นโครงการ 5 ปี (พ.ศ. 2540-2544) โดยมีวัตถุประสงค์ เพื่อรวบรวมสกุล (genus) และชนิด (species) ของพืชพื้นบ้านในแต่ละท้องถิ่น พืชหายาก และ/หรือ พืชที่มีลักษณะใกล้เคียงกับพันธุ์พืชปลูกในปัจจุบันที่ใกล้จะสูญพันธุ์ การแสวงหาแนวทางและวิธีการที่จะอนุรักษ์ทรัพยากรพันธุ์พืชอย่างมีประสิทธิภาพ การสร้างแหล่งอนุรักษ์ทรัพยากรพันธุ์พืชในสถานศึกษาและสถาบันวิจัยทางการเกษตรในสังกัดสถาบันเทคโนโลยีราชมงคล ที่กระจายอยู่ในทุกภาคของประเทศ ให้เป็นแหล่งรวบรวมและแลกเปลี่ยนทรัพยากรเชื้อพันธุ์พืชระหว่างหน่วยงานต่างๆ ตลอดจน การแลกเปลี่ยนความรู้ ประสบการณ์ระหว่างผู้เกี่ยวข้อง นอกจากนี้ยังมีการศึกษาประโยชน์ทางเศรษฐกิจของพรรณไม้ชนิดต่างๆ ที่เก็บรวบรวมมาได้

พื้นที่ดำเนินงาน ได้แก่ วิทยาเขต, คณะ, และสถาบันวิจัยและฝึกอบรมการเกษตร ในสังกัดสถาบันเทคโนโลยีราชมงคล สำหรับในภาคใต้ ได้แก่ วิทยาเขตนครศรีธรรมราช, คณะเกษตรศาสตร์ นครศรีธรรมราช, คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีการประมง จังหวัดตรัง

การดำเนินงานในช่วง 2 ปีแรก (2540-2541) ส่วนใหญ่เป็นการให้ความรู้เกี่ยวกับหลักการวิธีการทางด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรพันธุ์พืช ความหลากหลายของทรัพยากรพันธุ์พืช เทคนิคการศึกษาเฉพาะด้านและแนวทางปฏิบัติที่ถูกต้อง ได้แก่ การสำรวจและเก็บรวบรวมพันธุ์พืชจากภาคต่างๆ ทั่วประเทศ การเก็บตัวอย่างแห้ง (Herbarium) พรรณไม้บางชนิด การทำแปลงอนุรักษ์พันธุ์พืช โดยเฉพาะพรรณพืชหายากใกล้สูญพันธุ์ หรือพันธุ์ที่ใกล้ชิดกับพืชปลูก รวมทั้งพันธุ์พืชที่มีศักยภาพในการนำไปใช้ประโยชน์ทางเศรษฐกิจอื่นๆ และการสร้างสวนพฤกษศาสตร์หรือสวนป่าเพื่อสร้างจิตสำนึกด้านอนุรักษ์ขึ้นในสถานศึกษา

ในปี 2542 มีการปฏิบัติงานต่อเนื่อง แต่ที่เพิ่มเติมขึ้นมากคือ การศึกษาคุณค่าทางเศรษฐกิจของพรรณไม้บางชนิดที่พบจากงานสำรวจ โดยเน้นพืชสมุนไพร ผักพื้นบ้าน และไม้ผลพื้นบ้าน และการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน ได้ร่วมกันจัดทำหลักสูตรรายวิชาของวิชาพืชสมุนไพร วิชาอนุรักษ์ทรัพยากรพันธุ์พืช และวิชาความหลากหลายทางชีวภาพ เพื่อจัดสอนเป็นวิชาเลือกในระดับ ปวส. และระดับปริญญาตรี สายวิชาเกษตรศาสตร์วิทยาเขตปทุมธานี ร่วมกับสถาบันการแพทย์แผนไทย กรมการแพทย์ ได้เปิดสอนหลักสูตรประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูง (ปวส.) สาขาวิทยาศาสตร์สุขภาพ (การแพทย์แผนไทย)

การดำเนินงานในช่วงปี 2543 ยังคงเน้นงานปกป้องพันธุ์พืช งานสำรวจและเก็บรวบรวมพันธุ์ งานปลูกรักษาพันธุ์พืช งานสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรพันธุ์พืช แต่งานเด่นในช่วงนี้คือ การศึกษานำพันธุ์พืชบางชนิดไปใช้ประโยชน์ด้านอุตสาหกรรมอาหาร เช่น คณะเกษตรศาสตร์ นครศรีธรรมราช ศึกษาการทำผลิตภัณฑ์จากผลผลิตจากสารรวมทั้ง การศึกษาและใช้ประโยชน์จากพืชสมุนไพร

ในด้านของงานวิจัย โดยเฉพาะด้านพืชสมุนไพรของสถาบันเทคโนโลยีราชมงคล เริ่มในปี 2542 โดยได้รับทุนจาก สภาวิจัยแห่งชาติ ปี 2544 ได้วิจัยในรูปแบบของชุดโครงการ ได้แก่ ชุดโครงการวิจัยของฟ้าทะลายโจร ชุดโครงการวิจัย ของกระชาย นอกจากนั้นยังมีงานวิจัยโครงการเดี่ยวของแต่ละวิทยาเขต เช่น การศึกษาการทำไวน์จากผลเตาเปรี้ยว (องุ่นป่า) ของวิทยาเขตสุรินทร์ การศึกษาพืชสมุนไพรในป่าชายเลนของจังหวัดชลบุรี ของคณะเกษตรศาสตร์ บางพระ เป็นต้น ในช่วง 3 ปี (พ.ศ. 2542-2544) ของงานวิจัยทางด้านสมุนไพร ส่วนใหญ่อยู่ในช่วงของการดำเนินงานวิจัย

พืชพื้นบ้านและการใช้ประโยชน์ กรณีตำบลร่อนพิบูลย์ อำเภอร่อนพิบูลย์ จังหวัดนครศรีธรรมราช

ในเวทีแลกเปลี่ยน มีการนำเสนอกรณีงานส่งเสริมและพัฒนาพืชพื้นบ้านและสมุนไพรของตำบลร่อนพิบูลย์ ได้แก่ เรื่องการส่งเสริมและพัฒนาการปลูกขมิ้นเป็นอาชีพเสริม โดยมีเกษตรกรที่ปลูกขมิ้น ๑๔๓ ครัวเรือน มีทั้ง ปลูกแซมในสวนยาง และพื้นที่บุกเบิกใหม่ เฉลี่ยครัวเรือนละประมาณ ๑๐ ไร่ มีผลผลิตออกจำหน่ายทุกเดือน ในช่วงเก็บเกี่ยวเกษตรกรจะเก็บเกี่ยวได้ทุกวัน ประมาณวันละ ๑๐๐ กิโลกรัม ทำให้มีรายได้ถึง ๑,๓๐๐-๑,๗๐๐ บาทต่อวัน อย่างไรก็ตาม สภาพปัญหาในปัจจุบันที่พบ คือ เกษตรกรขาดการรวมกลุ่ม ไม่มีการรวบรวมผลผลิตเพื่อจำหน่าย ต่างคนต่างขาย ให้กับพ่อค้าท้องถิ่น ทำให้ขาดอำนาจต่อรองเรื่องราคา เกษตรกรขายในรูปผลผลิตขมิ้นสดเท่านั้น ยังไม่มีการแปรรูปเป็น ผลิตภัณฑ์ต่างๆ ปัญหาราคาตกต่ำ ในช่วงที่ผลผลิตออกสู่ตลาดมาก รวมทั้งปัญหาโรคเน่า ทำให้ผลผลิตได้รับความเสียหาย

การส่งเสริมและพัฒนาการปลูกจันทร์เทศเป็นพืชเศรษฐกิจของอำเภอร่อนพิบูลย์ ซึ่งเกษตรกรจะปลูกในพื้นที่เชิงเขาร่วมกับไม้ผลอื่นๆ มีต้นจันทร์เทศที่ให้ผลผลิตแล้วประมาณ ๒,๐๐๐ ต้น และเกษตรกรเริ่มปลูกมากขึ้นในปัจจุบัน เพราะนำผลจันทร์เทศมาแปรรูปเป็นจันทร์เทศเส้น และจันทร์เทศแช่อิ่ม สำหรับเมล็ดจันทร์เทศและเยื่อหุ้มเมล็ด (รก) ยังนำมาตากแห้งจำหน่ายเป็นเครื่องเทศได้ด้วย

กิจกรรมข้าวแกงพื้นบ้านอ้อมละ ๑๐ บาท เป็นกิจกรรมที่ช่วยลดรายจ่ายและเพิ่มรายได้ให้กับครอบครัวของเกษตรกร และยังเป็นการส่งเสริมให้มีการปลูกพืชผักพื้นบ้านในครัวเรือนของเกษตรกรเพื่อไว้บริโภคและจำหน่ายเพิ่มรายได้ด้วย โดยมีแม่บ้านเกษตรกรเข้าร่วมโครงการประมาณ ๑๒ คนต่อวัน นำแกงที่มีผักพื้นบ้านเป็นส่วนประกอบมาจำหน่ายประมาณ ๒๐ ชนิดต่อวัน พืชพื้นบ้านหลักๆ ที่นำมาใช้ประกอบอาหารได้แก่ มะละกอ หยวกกล้วยอ่อน ผลขุ่นอ่อน หน่อไม้ ฯลฯ นอกจากนั้นก็มีการนำพืชผักพื้นบ้านมาใช้เป็นผักหนေးอีกหลายชนิด ผลที่ได้รับจากกิจกรรมดังกล่าวคือ ทำให้แม่บ้านเกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการฯ มีรายได้ต่อเนื่อง กิจกรรมนี้ทำให้แม่บ้านเกษตรกรมีรายได้ประมาณ ๓,๐๐๐ บาทต่อเดือน ทำให้มีการปลูกพืชผักพื้นบ้านเพิ่มมากขึ้น ซึ่งปัจจุบันมีพืชผักพื้นบ้านที่เกษตรกรปลูกและนำมาใช้ในกิจกรรมนี้ไม่น้อยกว่า ๓๕ ชนิด สามารถนำเศษเหลือจากการประกอบอาหาร/ จำหน่ายอาหารไปทำปุ๋ยน้ำหมักชีวภาพ เพื่อจะได้นำไปใช้ในการปลูกพืชผักพื้นบ้าน หรือพืชเศรษฐกิจของเกษตรกร เป็นการเพิ่มช่องทางการตลาดให้กับผลผลิตของเกษตรกร เนื่องจากมีผู้บริโภคเข้ามาใช้บริการที่ศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรมากขึ้น ทำให้สามารถจำหน่ายผลผลิตเกษตรอื่นๆ ของเกษตรกรได้มากขึ้น นอกจากนี้ ยังทำให้ศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบลเป็นศูนย์กลางของแหล่งธุรกิจชุมชน และศูนย์กลางของการเรียนรู้ทางด้านเทคโนโลยีการเกษตรชัดเจนขึ้น

เวทีเรื่อง “พืชสมุนไพร-พืชพื้นบ้าน-เศรษฐกิจชุมชน” สะท้อนให้เห็นความเชื่อมโยงระหว่างชาวบ้าน/ ชุมชน กับ สถาบันการศึกษาท้องถิ่น ที่จะมิตบทาบทนเสริมชาวบ้านในเรื่อง การให้คำปรึกษาหารือ การวิจัย หาข้อมูล ในการพัฒนาสู่ วิถีเกษตรยั่งยืน โดยเฉพาะเรื่อง การใช้เทคโนโลยีการผลิต-แปรรูปเพื่อหนุนเสริมหรือต่อยอดฐานทรัพยากร/ วัสดุท้องถิ่นในการสร้างมูลค่าเพิ่มสำหรับการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน เช่น การทำไวน์ แปรรูปสมุนไพร-อาหารต่างๆ ทำ

ให้เห็นว่า งานของราชมณฑลเป็นศักยภาพที่น่าสนใจและยังทำอะไรได้อีกมาก และประเด็นสำคัญที่ตามมาคือ บทบาทของสถาบันการศึกษา เกษตรกร/ชุมชน และองค์กรพัฒนาเอกชน หรือท้องถิ่นจะร่วมมือกันจัดการศึกษารูปแบบใหม่ เพื่อสนองตอบความต้องการของท้องถิ่นได้อย่างไร เพราะขณะนี้ภาคประชาชน ได้เสนอวาทกรรมเรื่อง “มหาวิทยาลัยชาวบ้าน” ขึ้นมา เพราะมองว่าระบบการศึกษาปัจจุบันมีจุดอ่อน ไม่สนองตอบความต้องการของท้องถิ่น

ที่มา : สรุปจากเอกสารประกอบการเสวนาเวทีสัญจรเกษตรยั่งยืนภาคใต้ ครั้งที่ 2/2545 เรื่อง “พืชสมุนไพร-พืชพื้นบ้าน-เศรษฐกิจชุมชน” วันที่ 10 มกราคม 2545 ณ ห้องประชุมใหญ่สถาบันเทคโนโลยีราชมงคล วิทยาเขตนครศรีธรรมราช อ.ทุ่งสง จ. นครศรีธรรมราช

นอกจากนี้ ยังมีประเด็น / โจทย์สำคัญ ที่ได้จากเวทีสังเคราะห์ เรื่อง “ยุทธศาสตร์การวิจัยและพัฒนาเกษตรยั่งยืนภาคใต้” เมื่อวันที่ 2 กรกฎาคม 2544 ณ ห้องประชุม 122 คณะทรัพยากรธรรมชาติ ม.สงขลานครินทร์ หาดใหญ่ ดังนี้

- แนวคิด นิยาม รูปแบบ เทคนิคเกษตรยั่งยืนที่เหมาะสมของภาคใต้
- เกษตรกรจะอยู่ได้หรือไม่ อย่างไร ในการทำเกษตรยั่งยืน
- ตัวชี้วัดเกษตรยั่งยืนคืออะไร
- การบริหารจัดการโครงการของรัฐ โดยองค์กรชาวบ้านจะได้อย่างไร
- รูปแบบเกษตรยั่งยืนจะลดภาระหนี้สินได้หรือไม่ อย่างไร
- รูปแบบเกษตรยั่งยืนในเขตพื้นที่ป่า จะเป็นอย่างไร
- ตลาดรองรับผลผลิตจากระบบเกษตรยั่งยืน ควรเป็นอย่างไร
- การสังเคราะห์ความรู้ที่มีอยู่เดิมของหน่วยงานต่าง ๆ ว่าสอดคล้องกับการพัฒนาเกษตรยั่งยืนหรือไม่อย่างไร
- มาตรฐานการผลิตทางเกษตรในระบบเกษตรยั่งยืนของไทย ควรเป็นอย่างไร

ทิศทาง/ แนวทางเชื่อมโยงการทำงานร่วมกันเพื่อพัฒนาเกษตรยั่งยืน

หนทางเดินต่อไปข้างหน้าของเกษตรยั่งยืน จะต้องคำนึงถึงประเด็นต่างๆ อาทิ

๑. การสร้างความเข้มแข็งของชุมชน

๒. แรงจูงใจทางเศรษฐกิจ มีความสำคัญแค่ไหน (อาจไม่ใช่เรื่องหลักเสมอไป)

๓. การพัฒนาเทคโนโลยีอย่างมีส่วนร่วม

๔. ความน่าเชื่อถือ และมีตัวอย่างของจริง ที่สามารถพิสูจน์ได้

๕. เพิ่มพูนความรู้สึกเป็นเจ้าของของชุมชน เช่น กรณีของศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยี ประเด็นนี้มีความเชื่อมโยงกับกระบวนการที่คนภายนอกเข้าไปทำงานกับชุมชน ที่จำเป็นจะต้องเรียนรู้จากประชาชน ในแง่ของความต้องการหรือปัญหาของชุมชน เพื่อที่จะหนุนเสริมได้ถูกทาง มากกว่าจะทำงานในลักษณะ top down

๖. การพัฒนาข้อมูล/ ความรู้ให้รอบด้าน เพื่อช่วยให้เกิดการคิด วิเคราะห์บนฐานของข้อมูลที่ถูกต้อง เป็นจริง เพราะชาวบ้านมักจะเป็นผู้ตามและมักตามด้วยความคาดหวัง ดังนั้นนักวิชาการจำเป็นจะต้องช่วยทำความเข้าใจในเรื่องความรู้ ข้อมูลที่ชาวบ้านจะเอาไปใช้ได้ ซึ่งในขณะนี้นักศูนย์ถ่ายทอดเทคโนโลยีเกิดขึ้น น่าจะถูกนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์หรือตอบสนองความต้องการของชุมชน

๗. การมองจากภายในประเทศก่อน (กำหนดตนเอง) เช่น เรื่องการระบบมาตรฐานต่างๆ ที่กำหนดขึ้นเองมากกว่าจะทำตามกรอบที่ถูกกำหนดจากภายนอก ไม่ว่าจะเป็นเรื่องมาตรฐาน FSC หรือ ISO เป็นต้น

เวทีภาคีความร่วมมือเพื่อพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืน มีเป้าหมายสำคัญอันหนึ่งก็คือ การมุ่งสร้างระบบคุณค่าร่วมกันที่จะก้าวข้ามกรอบคิดของการทำงานตามสายงาน หรือกลไกอำนาจที่มีลักษณะเป็นแท่งๆ เพื่อละลายกรอบจำกัด ให้เกิดการทำงานได้สะดวก เป็นการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างหน่วยงาน เพราะบางทีทำเรื่องเดียวกัน แต่ไม่รู้กันก็มี ทั้งๆ ที่อาจเชื่อมโยงไปสู่การแก้ปัญหาในงานที่ตนเองรับผิดชอบอยู่ได้ ดังนั้นในเวทีจึงอาจเป็นทั้งการตั้งคำถามและตอบโจทย์ไปในที่เดียวกัน แม้เวทีที่จัดกันมา อาจยังไม่มีความร่วมมือระหว่างองค์กรในการทำวิจัยร่วมกันอย่างเป็นรูปธรรม แต่อาจเกิดการประสานงานกันอย่างไม่เป็นทางการ และที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งก็คือ การเรียนรู้บทเรียนจากที่อื่น ซึ่งอาจไม่ได้เป็นบทเรียนสำเร็จรูป แต่ก็เป็แนวคิด ให้สติ กระหนักคิด รวมทั้งเป็นเวทีที่เปิดกว้างให้ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับประเด็นในการพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืน เข้ามาสู่เครือข่ายมากมายหลายตาขึ้น อันถือเป็นการปรับความสัมพันธ์ระหว่างภาคต่างๆ ในสังคม ให้มาเรียนรู้จากกันและกันมากขึ้น นับเป็นการสร้างความร่วมมือจากฐานของพื้นที่ ที่พยายามหาวิธีการว่า จะทำอะไรให้การกำหนดนโยบายซึ่งมักไม่ตรงกับความเป็นจริงพื้นที่ ให้มาเป็นการสร้างการเรียนรู้ของภาคประชาชนให้มากขึ้น และไม่ให้เกิดการแก้ปัญหาในพื้นที่เป็นไปในลักษณะลองผิดลองถูกไปเรื่อย ๆ แบบถูกปล่อยปละละเลย

แม้เวทีที่ผ่านๆ มา ที่ประชุมจะสะท้อนว่า สัดส่วนของเกษตรกรยังเข้ามาน้อย และเรื่องที่พูดคุยกันอาจจะออกไปในเชิงเทคนิค แต่ขาดการตั้งคำถามในเชิงกระบวนการ หรือมิติทางสังคม แต่ถ้าประเด็นดังกล่าว เป็นข้อที่ต่างตระหนักร่วมกัน และปรับแต่งความคาดหวังซึ่งกันและกัน ตามที่ได้แสดงความเห็นร่วมกันในทำนองที่ว่า เพื่อเข้ามาเรียนรู้ประสบการณ์จากกรณีศึกษา การนำประสบการณ์ไปสู่การปฏิบัติ และการเชื่อมโยงขยายผลไปสู่ผู้เกี่ยวข้องอื่นๆ รวมทั้งได้แลกเปลี่ยนและวิเคราะห์ปัญหาร่วมกัน เพื่อนำไปสู่แนวทางในการทำวิจัยหรือแก้ไขปัญหาต่อไป ก็เชื่อได้ว่า จะนำไปสู่การออกแบบการทำงานร่วมกันของภาคต่างๆ ที่จะได้รับการพัฒนามากขึ้นเป็นลำดับ และต่างก็ได้รับประโยชน์ที่จะนำไปปรับใช้กับการทำงาน ทั้งโดยงานที่ต่างฝ่ายต่างรับผิดชอบ และส่วนที่ต้องเข้าไปเชื่อมโยงกับผู้อื่นให้ยังผลสัมฤทธิ์ได้มากขึ้น

ผลการประชุมหารือเพื่อ
กำหนดทิศทางเวทีเกษตรยั่งยืนสัญจรภาคใต้
วันศุกร์ที่ ๑๙ เมษายน ๒๕๕๕
ณ ห้องประชุม ท. ๑๒๒ คณะทรัพยากรธรรมชาติ ม.สงขลานครินทร์ หาดใหญ่

๑. โครงการเวทีสัญจรเกษตรยั่งยืนภาคใต้ ครั้งที่ ๕ และ ๖

๑.๑ เวทีสัญจรเกษตรยั่งยืนภาคใต้ ครั้งที่ ๕

เจ้าภาพ : โครงการนำร่องเพื่อพัฒนาเกษตรยั่งยืนของเกษตรกรรายย่อย

แนวคิดของเวที/ โจทย์ในการแลกเปลี่ยน : ขบวนการขององค์กรชาวบ้านในการทำเกษตรกรรมยั่งยืน เป็นการดึงเอาประเด็นเรื่องการคิดค้นของกลุ่ม องค์กรชาวบ้านในการพัฒนาโครงการตั้งแต่เริ่มต้น การเคลื่อนไหวทำกิจกรรมของตัวเอง ซึ่งไม่ได้มองแค่ระดับแปลงเกษตรกร โดยมีอาสาสมัครและกองทุนหมุนเวียนที่โครงการนำร่องฯ สนับสนุนเข้าไปร่วมทำงาน โดยจะให้ภาพว่า โครงการฯ เกิดขึ้นได้อย่างไร กระบวนการที่เริ่มทำมาจนถึงปัจจุบันเป็นอย่างไร มีผลอย่างไร (โครงการฯ เริ่มในปี ๒๕๔๔) และคาดว่าจะก่อนสิ้นปี ๕๖ น่าจะให้ภาพว่า กรอบคิดที่มองว่า ชาวบ้านสามารถเข้ามาร่วมบริหารจัดการทิศทางการเคลื่อนไหวหรือส่งเสริมเกษตรกรรมยั่งยืนในกลุ่ม/ องค์กรชาวบ้านด้วยกัน จะเป็นจริงได้หรือไม่ มีข้อจำกัดอะไร จะแก้ไขอย่างไร ซึ่งโดยตัวโครงการฯ ถือว่าเป็นกระบวนการวิจัยในตัวเอง ที่ต้องการทำทางออกของประเทศในเรื่องการทำงานส่งเสริมการเกษตร

ระยะเวลา : - มิถุนายน (ในแผนของโครงการนำร่องฯ จะมีการประชุมใหญ่ของสมาชิกเครือข่ายอยู่แล้ว ดังนั้นอาจจะจัดใกล้ๆ กับการประชุมเครือข่าย โดยจัดเพิ่มอีกวันหรือจัดก่อน เพื่อให้ต่างฝ่ายต่างได้เข้าไปมีส่วนร่วมในการประชุมทั้ง 2 งาน) สำหรับวันเวลาที่แน่นอนจะกำหนดอีกครั้ง

๑.๒ เวทีสัญจรเกษตรยั่งยืนภาคใต้ ครั้งที่ ๖

เจ้าภาพ : คณะทรัพยากรธรรมชาติ มอ.หาดใหญ่

แนวคิดของเวที : ทบทวนงานเวทีสัญจรเกษตรยั่งยืนภาคใต้ที่ผ่านมา เพื่อหายุทธศาสตร์การดำเนินงานให้เกิดเป็นรูปธรรมในการส่งเสริมงานเกษตรยั่งยืน ทั้งส่วนของงานวิจัย งานบริการวิชาการและถ่ายทอดเทคโนโลยี เช่น อาจพัฒนาเป็นชุดโครงการแบบสหวิทยาการ และดูถึงศักยภาพของภาคีฯ และเครือข่ายองค์กรอื่นที่จะร่วมกันทำงานในส่วนนี้ รวมทั้งพิจารณาถึงกระบวนการนำงานวิจัยไปสู่การบริการวิชาการและถ่ายทอดเทคโนโลยีให้กับเกษตรกรด้วย

แนวทางการทำงาน : (ข้อเสนอเบื้องต้น)

- รูปแบบการประชุม → ประกอบด้วย (๑) ภาคบรรยายพิเศษ (อาจมี ๑-๒ หัวข้อ) โดยผู้แทนของ สกว. สวทช., วท., สภาวิจัยฯ เพื่อปูฐานเรื่องแนวทางการสนับสนุนงานวิจัย (๒) การประชุมปฏิบัติการกำหนดยุทธศาสตร์ในการทำงานทั้งในเรื่องงานวิจัย งานบริการวิชาการและถ่ายทอดเทคโนโลยี เพื่อให้เกิดการปฏิบัติได้ผลเป็นรูปธรรม
- กลุ่มเป้าหมาย → เกษตรกร นักวิชาการ นักพัฒนาภาครัฐและเอกชน แหล่งทุน

ระยะเวลา : ๑ วัน เป็นเวทีร่วมในงานเกษตรยั่งยืนภาคใต้ประจำปี ที่คณะทรัพยากรฯ เป็นเจ้าภาพ

จังหวะก้าว : คณะทำงานจะประชุมต่อภายหลังเวทีครั้งที่ ๕ เพื่อกำหนดรูปแบบเวทีครั้งที่ ๖ และพิจารณาเอกสารร่างแรก

ข้อเสนอของเวที

๑. ตั้งคณะทำงานที่มาจากภาคีต่างๆ เพื่อจัดทำเอกสารประกอบเวที (สรุปสถานการณ์ความเคลื่อนไหวและองค์ความรู้เรื่องเกษตรยั่งยืนภาคใต้) ได้แก่ (๑) ดร.อมรา เวียงวิระ (สวพ.๗), คุณสุรพล จันทรเรือง (สวพ.๘), คุณจรัส บุญรัตน์ (สกก.), คุณกำราบ พานทอง (เครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือกภาคใต้), อ.จิรวิทย์ จำปา/ อ.นิพนธ์ ใจปลื้ม สถาบันเทคโนโลยีราชมงคล วิทยาเขตนครศรีธรรมราช), คุณทรงพล เจตนาวณิชชัย (สกว.), อ.ปิยะ กิจถาวร/ คุณสมบุรณ์ อัมภาสกิจ (ศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นภาคใต้ สกว.), คุณประสิทธิ์ บัวงาม (มอ.)

๒. เอกสารดังกล่าว น่าจะประกอบด้วยเนื้อหา ดังนี้

- (๑) ความหมาย ความสำคัญของเกษตรยั่งยืนในบริบทของภาคใต้
- (๒) สถานการณ์ความเคลื่อนไหวของเกษตรยั่งยืนภาคใต้ (ใครทำอะไร ที่ไหน ได้ผลอย่างไร)
- (๓) ประมวลคำถามของสังคมเกี่ยวกับเกษตรยั่งยืนภาคใต้ (เพื่อเปิดประเด็นให้เกิดการแลกเปลี่ยนถกเถียงในสังคม เช่น เกษตรทางเลือกปลดปล่อยหนี้สินได้จริงหรือไม่ เกษตรกรรมทางเลือกเป็นนิมิตหมายใหม่ของการพัฒนาการเกษตรหรือไม่ หรือเกษตรทางเลือกเกี่ยวข้องกับมิติเรื่องสุขภาพ เรื่องการกระจายอำนาจ หรือ เศรษฐกิจชุมชนอย่างไร)
- (๔) แนวคิด งานวิจัย องค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับเกษตรยั่งยืนที่มีอยู่ (โดยเชื่อมโยงกับประเด็นคำถามในข้อ ๓)
- (๕) โจทย์วิจัยใหม่ หรือที่ยังต้องการหาคำตอบ
- (๖) ตัวชี้วัดสถานการณ์ พัฒนาการของเกษตรยั่งยืนภาคใต้ (จับชีพจรเกษตรยั่งยืนภาคใต้)

การทำรายงานดังกล่าวถือเป็นจุดตั้งต้น ซึ่งถ้ามีการทำต่อเนื่องเป็น year book ก็จะช่วยมองภาพรวมของงานขับเคลื่อนเรื่องเกษตรยั่งยืนภาคใต้ได้ โดยงานวิชาการทำหน้าที่ในการวิเคราะห์ สังเคราะห์ ติดตามสถานการณ์ เพื่อชี้ช่องทางเสนอทางเลือกให้ฝ่ายปฏิบัติต่างๆ ได้เห็นทิศทางการทำงานเพื่อหนุนเสริมเกษตรกรรมยั่งยืน

๓. มีบรรณาธิการ ที่จะช่วยกำกับภาพรวมเนื้อหาของเอกสารทั้งหมด และช่วยกัน edit เอกสาร เพื่อทำเอกสารให้เสร็จทันและแจกให้ผู้เข้าร่วมประชุมก่อนวันประชุม (ถ้าทำได้) โดยในการรวบรวมเนื้อหาให้มีการแบ่งงาน ดังนี้

ส่วนที่ (๑)	คุณกำราบ พานทอง
ส่วนที่ (๒)	คุณกำราบ + ดร.อมรา เวียงวิระ
ส่วนที่ (๓) – (๖)	ให้คณะทำงานซึ่งเป็นเจ้าภาพแต่ละเวทีสัญจรที่จัดไปแล้วเป็นคนรวบรวม หรือหาข้อมูลเพิ่มเติม

๔. ค่าใช้จ่ายในการรวบรวมข้อมูลเพิ่มเติม → คุณประสิทธิ์จะช่วยรวบรวมจากผู้แทนแต่ละหน่วยงาน เพื่อนำเสนอคุณทรงพล

๕. เรื่องตัวชี้วัดเป็นเรื่องที่คณะทำงานจะต้องทำงานร่วมกันต่อไป

๒. เหลียงหลัง แลหน้า เวทีสัญจรเกษตรยั่งยืนภาคใต้

บททวนแนวคิดของภาคีความร่วมมือฯ

เป็นเวทีที่ทำให้ฝ่ายต่างๆ ที่ทำงานเกี่ยวข้องในเรื่องเกษตรกรรมยั่งยืน เข้ามาเชื่อมโยง แลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน โดยเอาประเด็นปัญหาของชาวบ้านเป็นตัวตั้ง เพื่อดูว่าจะทำอย่างไรให้กระบวนการวิจัย การสร้างองค์ความรู้ไปหนุนเสริมการพัฒนาเกษตรยั่งยืน เพราะที่ผ่านมา งานวิจัยมักไม่ตอบสนองกับผู้ใช้หรือกลุ่มเป้าหมายที่จะใช้ประโยชน์ไม่ชัด เวทีของภาคีฯ จึงเป็นกระบวนการให้เกิดกลไกการจัดการความรู้ ให้อำนาจคนต้องการใช้อยู่ที่ไหน และมีความรู้อยู่ที่ไหนบ้างเพื่อจะนำไปใช้ได้ ถ้าไม่มีองค์ความรู้ในเรื่องนั้นๆ ก็พัฒนาหรือสร้างขึ้นใหม่ ภาคีฯ จึงต้องรับทราบสถานการณ์การพัฒนา งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ให้อำนาจใครทำอะไร อยู่ที่ไหน เพื่อมองภาพรวมของการขับเคลื่อนงานเกษตรยั่งยืนในท้องถิ่นภาคใต้ ทำให้

สามารถกำหนดกรอบโจทย์วิจัยได้ (โจทย์อาจมีหลายระดับ) รวมทั้งเป็นเวทีที่จะช่วยกันพิจารณา concept paper หากมีโครงการวิจัยเสนอขึ้นมา ซึ่งถ้ากลไกนี้ถูกจัดระบบดี จะสามารถจัดการงานวิจัยเพื่อหนุนเสริมงานพัฒนาและความเคลื่อนไหวเรื่องเกษตรยั่งยืนในภาคใต้ได้ รวมทั้งสามารถเป็นร่วมให้กับงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นภาคใต้ในเรื่องเกษตรยั่งยืนด้วย โดยทำหน้าที่เป็นกลไกกำหนดยุทธศาสตร์การวิจัย และสังเคราะห์ยกระดับประเด็นเรื่องเกษตรยั่งยืนขึ้นมาสู่นโยบายได้ กล่าวได้ว่า กลไกตรงนี้น่าจะช่วยรื้องานและสนับสนุนการทำงานของหลายฝ่ายที่มีเป้าหมายเดียวกันในเรื่องเกษตรยั่งยืน

ประเมินผลเวทีสัญจร เบื้องต้น (จากการประชุมวันที่ ๘ ก.พ. ๕๕ ที่คณะทรัพยากรฯ มอ.หาดใหญ่)

โจทย์จากการประเมินผลเวทีสัญจร

(๑) ความเชื่อมโยงระหว่างสถาบันการศึกษากับชาวบ้านในการพัฒนาเกษตรยั่งยืน

- การใช้เทคโนโลยีการผลิต-แปรรูป หนุนช่วยหรือต่อยอดฐานทรัพยากรท้องถิ่นเพื่อพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน
- สถาบันการศึกษา เกษตรกร/ ชุมชน และองค์กรพัฒนาเอกชน จะร่วมมือกันจัดการศึกษารูปแบบใหม่ เพื่อสนองตอบความต้องการของท้องถิ่นได้อย่างไร

(๒) ระบบข้อมูลและสารสนเทศเพื่อพัฒนาเกษตรยั่งยืน

(๓) เวทีเรียนรู้ของนักวิชาการ/ นักวิจัยเอง (ทำกิจกรรมแล้วนักวิชาการค่อยๆ หายไป)

(๔) การพัฒนาชุดโครงการวิจัยเพื่อเสนอแหล่งทุน เช่น สกว.

(๕) เกษตรยั่งยืนกับสุขภาพ (ซึ่งเป็นกระแสใหญ่ในสังคมเวลานี้)

โดยสรุปเวทีมีประโยชน์ ทำให้รู้ข้อมูล รู้จักคน ได้เชื่อมโยงแลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกันและกัน แต่เวียยังจำกัด จึงเป็นคำถามว่า จะขยายวงได้อย่างไร จะทำอย่างไรให้เป็นเวทีที่ต่อเนื่องยั่งยืนได้

กรณีเวทีของสถาบันเทคโนโลยีราชมงคล วิทยาเขตนครศรีธรรมราช เรื่อง "พืชสมุนไพร-พืชพื้นบ้าน-เศรษฐกิจชุมชน" สะท้อนให้เห็นความเชื่อมโยงระหว่างชาวบ้าน/ ชุมชน กับสถาบันการศึกษาท้องถิ่น ที่จะมียบทบาทหนุนเสริมชาวบ้านในเรื่อง การให้คำปรึกษาหารือ การวิจัย หาข้อมูล โดยเฉพาะเรื่องการใช้เทคโนโลยีการผลิต-แปรรูปเพื่อหนุนเสริมหรือต่อยอดฐานทรัพยากร/ วัสดุท้องถิ่นในการสร้างมูลค่าเพิ่มสำหรับการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน เช่น การทำไวน์ แปรรูปสมุนไพร-อาหารต่างๆ ทำให้เห็นว่า งานของราชมณฑลเป็นศักยภาพที่น่าสนใจและยังทำอะไรได้อีกมาก ซึ่งมีอีกหลายกิจกรรมที่ทางสถาบันฯ ได้เตรียมแผนไว้

ประเด็นสำคัญที่เป็นโจทย์ตามมาคือ บทบาทของสถาบันการศึกษา ชุมชน เอ็นจีโอ หรือท้องถิ่นจะมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษารูปแบบใหม่ได้หรือไม่ เพราะขณะนี้ภาคประชาชน (ลุงอัมพร, ครูชบ) ได้เสนอว่าทบทวนเรื่อง "มหาวิทยาลัยชาวบ้าน" ขึ้นมา เพราะมองว่าระบบการศึกษาปัจจุบันมีจุดอ่อน ไม่สนองตอบความต้องการของท้องถิ่น เช่นในเรื่องเกษตรยั่งยืน ทาง มอ.อาจจะมองทิศทางการทำงาน ที่พัฒนาขึ้นมาเป็นสถาบันวิจัยและพัฒนาเกษตรยั่งยืนภาคใต้ ทำเรื่องวิจัย ผักอบรม เรื่องระบบข้อมูลข่าวสาร เป็นต้น ให้มีรูปแบบการบริหารจัดการที่ไม่อิงส่วนราชการ แต่มีลักษณะที่คนหลายๆ ฝ่ายเข้ามาทำงานร่วมกัน โดยเอาพื้นที่เป็นตัวตั้ง

เหลียวหลัง แลหน้า (วิเคราะห์จุดอ่อน-จุดแข็ง-โอกาส-ปัจจัยจำกัด)

SWOT	ความคิดเห็น	ข้อคิดเห็น ข้อเสนอแนะเพิ่มเติม
จุดอ่อน	- การประสานงานกลางมีข้ออ่อน การสื่อสารยังทำได้ไม่ทั่วถึง รวมทั้งเรื่องการไหลเวียนของเอกสาร	- คณะทรัพยากรฯ เข้ามาช่วยเป็นกองเลขฯ ของภาคฯ มีคนรับผิดชอบน่าจะช่วยลดช่องว่างในจุดนี้ได้
	- นักวิชาการเข้าร่วมเวทีน้อย และขาดความหลากหลาย	- ส่วนใหญ่ที่เข้าร่วมเวทีเป็นนักวิชาการด้านพืช ขาดด้านสัตว์ ประมง สังคมศาสตร์ เป็นต้น
	- ขาดความชัดเจนเรื่องการดำเนินงาน หรือกิจกรรมที่จะทำร่วมกันนอกเหนือจากเวทีแลกเปลี่ยน คนที่เข้ามาร่วมจึงไม่ชัดเจนว่าจะต้องทำอะไร จะให้เขาเข้ามาทำอะไร ถ้านานไป คนอาจจะแผ่วไป	- ถ้าจะขยายฐานเพื่อจะดึงพันธมิตรเข้ามา ควรจะมีความชัดเจนว่าจะทำอะไรร่วมกันมากขึ้น - อาจต้องมีกิจกรรมเป็นชิ้นเป็นอันที่จะเคลื่อนงานด้วยกัน แล้วค่อยๆ ขยับไปเคลื่อนไหว
	- เวทีมีประเด็น โจทย์ที่จะต้องตอบ ไม่ว่าจะเป็นงานวิจัยต่อ หรือการถ่ายทอดความรู้สู่เกษตรกร แต่ไม่ชัดเจนว่าจะเป็นหน้าที่ของใครทำ	
จุดแข็ง	- ขาดคลังข้อมูล ในการทำความเข้าใจเพื่อนในภาคฯ	
	- ผู้ไปเข้าร่วมเวทีแต่ละครั้งไปด้วยใจ เห็นความสำคัญ (เพราะแม้จะไม่มีการจัดการ หรือการสื่อสารกันที่ดี แต่ก็ไปร่วมกิจกรรม)	นอกเหนือจาก จะเป็นเวทีของการประสานความร่วมมือจากหลายๆ ฝ่ายแล้วยังมีรูปธรรมของงานต่อเนื่องจากเวที ที่แต่ละหน่วยงานทำด้วย เช่น งานวิจัยของ สวพ. ๘ ทำเรื่องเศษเหลือของข้าวโพดเพื่อทำอาหารหมักโคเนื้อ และการสร้างบ่อหมักเพื่อเพิ่มคุณภาพของอาหารที่พื้หลุง
	- ได้เห็นภาพการทำงานของหน่วยงานต่างๆ ของภาครัฐ ทำให้มีการเชื่อมต่อข้อมูล สามารถจะนำไปสู่การคิดการทำงานต่อได้	
	- ได้พันธมิตรทางวิชาการ เห็นคนจากภาคอื่นๆ เข้ามาร่วม ทำให้รู้สึกว่าการที่พูดคุยกันเข้าใกล้ตัวเกษตรกรที่เขาจะมาใช้ประโยชน์ได้มากขึ้น	- เวทีของภาคฯ ช่วยเชื่อมโยงพันธมิตรที่จะหนุนเสริมงานกันได้ เช่น คนที่ทำเรื่องการจัดกระบวนการชาวบ้าน อาจจะไปช่วยเป็นวิทยากรกระบวนการให้กับเพื่อนในภาคฯ เวลาทำกิจกรรม เป็นต้น
	- ประเด็นเกษตรยั่งยืน เป็นเรื่องพื้นฐานสำคัญที่จะช่วยให้วิถีชีวิตของเกษตรกรยืนอยู่ได้แน่นอน รวมทั้งช่วยการแก้ปัญหาความยากจน และสิ่งที่ภาคฯ เดินมานั้นเท่ากับตั้งเรื่องสำคัญของภาคได้ลงไปแล้วหนึ่งเรื่องใหญ่	- เกษตรยั่งยืนเชื่อมโยงหลายมิติ ทำให้สามารถนำหลายเรื่องเข้ามาเรียนรู้ในเวทีของภาคฯ ได้อย่างกว้างขวาง
	- มีงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น (สกว.ภาค) ไม่น้อยกว่า ๒๐ % (๑๐ กว่าโครงการ) เกี่ยวข้องกับเรื่องเกษตรยั่งยืนโดยตรง และหลายส่วนก็อธิบายในเชิงความสัมพันธ์กับเรื่องนี้ได้ การมีเวทีแบบนี้จะเป็นกลไกช่วยเชื่อมโยงการเรียนรู้ข้ามโครงการ ข้ามพื้นที่ ข้ามหน่วยงานได้ และใช้เป็นเวทีสังเคราะห์องค์ความรู้ให้มันน้อยเห็นระดับชุมชนขึ้นมาได้	- น่าจะให้ชาวบ้านที่อยู่ในกระบวนการวิจัยเรื่องเกษตรยั่งยืนของ สกว.ภาค มานำเสนองาน น่าจะเป็นการนำชุดความรู้ที่ชุดมาแลกเปลี่ยนเรียนรู้กัน ซึ่งอาจจะเป็นเวทีสัญจรครั้งที่ ๘ หรือนำเสนอในงานเวทีครั้งที่ ๒ ก็ได้
	- เวทีนี้ทำให้เห็นว่า สกว. ไม่ใช่เจ้าของงาน แต่ช่วยดึงหลายฝ่ายมาร่วมกันได้	- ตอนนี้มีหลายหน่วยงานมากที่เป็นองค์กรระดับผู้ให้เงิน ลงไปเป็นเจ้าภาพทำงานในท้องถิ่น แต่ต่างก็ทำงานแยกส่วน หลายเวทีจะพบว่า มีเจ้าของ ทำให้ขาดเพื่อนที่จะเข้ามาร่วม ทั้งๆ ที่เขาก็อยากหาเพื่อน - น่าจะมีเวทีแบบนี้ในพื้นที่ เพื่อมานั่งคุยกัน ช่วยกันเชื่อมโยงประเด็น หรือเป็นเวทีวิเคราะห์ สังเคราะห์ร่วมกัน
โอกาส	- การขยายเครือข่ายพันธมิตร โดยเฉพาะในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้	

	- สิ่งทีภาคีฯ กำลังทำ เวทีแบบนี้มีโอกาสร้างพลังในอนาคตได้ เพราะจะช่วยแก้จุดอ่อนว่างานวิชาการจะไปเชื่อมถึงชาวบ้านอย่างไร	
	- สนง.เกษตรจังหวัด ในอนาคตจะมีการปรับกลไกการทำงานเรื่องเกษตรในระดับจังหวัดให้มีอำนาจระดับหนึ่ง น่าจะดึงเข้ามาร่วมภาคี เพราะเป็นกลไกที่มีองค์ประกอบสมบูรณ์ มีแผนงาน งบประมาณ แม้เรื่องกระบวนการอาจจะยังมีข้อจำกัด	- ปัจจุบันนโยบายรัฐหลายๆ ส่วนเปิดหรือเอื้อมากขึ้น และต่อไปนโยบายต่างๆ ก็จะถูกกำหนดจากภาคประชาชน นโยบายลอยๆ จะเกิดไม่ได้อีกต่อไป จะต้องมาจากฐานของจริงในชุมชนท้องถิ่น ทบวงมหาวิทยาลัยก็เน้นให้มหาวิทยาลัยต้องไปหนุนเสริมชุมชน ด้านกระทรวง กรมต่างๆ ก็เน้นการกระจายอำนาจ ต้องไปสร้างการมีส่วนร่วมกับท้องถิ่น เช่น กรณีศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีทางการเกษตร แต่ส่วนใหญ่ยังติดปัญหาว่าทำไมเป็น ดังนั้นถ้ามีกลไกในพื้นที่ในลักษณะภาคีความร่วมมือ และอาศัยการทำงานของพันธมิตรที่มีทักษะต่างกันเข้าไปช่วยกัน ก็นับเป็นการปรับระบบความสัมพันธ์ในส่วนต่างๆ ที่เคยแยกส่วนกันอยู่
	- การสร้างนักวิชาการแบบที่เป็นชาวบ้าน เป็นนักวิชาการอิสระ เช่น อาจมาจากเด็กที่จบใหม่ มากกว่าฝากความหวังไว้ที่นักวิชาการในระบบอย่างเดียว	- เรามักถูกทำให้เชื่อว่า นักวิชาการต้องอยู่ในมหาวิทยาลัย ซึ่งอาจไม่จริงก็ได้ นักวิชาการตามสถาบันต่างๆ ทุกวันนี้มีข้อจำกัดเพราะงานเต็มมือ ไม่มีเวลาพอจะมาเข้าสู่กระบวนการแบบนี้ - ต้องมองถึงความหลากหลายของนักวิชาการที่จะเข้าร่วมกระบวนการด้วย ซึ่งจะช่วยให้การตอบโจทย์ของชาวบ้านในลักษณะที่เป็นสหวิทยาการ และเชื่อมลงไปถึงเกษตรกร ทำได้มากขึ้น
	- การเชื่อมโยงการทำงานของภาคีฯ กับงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น สกว. เพื่อหนุนกระบวนการเรียนรู้ การตอบโจทย์เพื่อคลี่คลายปัญหาของชาวบ้าน ถือเป็นการทำงานร่วมกัน ที่ช่วยกันหนุนเนื่องกระบวนการวิจัยและตอบโจทย์ที่เกิดขึ้นหลายระดับ	- ถ้าหากชาวบ้านที่ทำงานกับหน่วยงานในพื้นที่ ไม่ว่าจะเป็นราชชมงคล สกย. สวท. สนใจทำวิจัย ตรงนี้สามารถจะเชื่อมโยงกับ สนง.ภาคได้ โดยองค์กรเหล่านั้นเป็นพี่เลี้ยงให้ชาวบ้านสร้างความรู้อยู่บนฐานของพื้นที่ ดังนั้น<u>น่าจะมาดูกันว่า จะจัดกระบวนการหนุนเสริมเข้าไปสู่ชาวบ้านที่เป็นเป้าหมายของแต่ละหน่วยงานอย่างไร</u> - ถ้าเป็นมิติงานพัฒนาอื่นๆ อาจดึง พอช. สสส. เข้ามาร่วม โดยใช้พื้นที่เป้าหมายของภาคีฯ เพื่อที่องค์กรต่างๆ ที่เข้ามาจะเห็นความเชื่อมโยงของการทำงาน เห็นฐานชาวบ้าน และภาคีฯ ทำหน้าที่ช่วยประสานงานลงไปสู่ฐานชาวบ้านได้
ปัจจัยจำกัด	- เกษตรกรอาจยังมีข้อจำกัดเรื่องการเข้าร่วมเวที และยังติดปัญหายู่มาก เพราะทำกิจกรรมเดียว ไม่ครบวงจร ไม่มีหลักประกัน ขาดแรงงาน ไม่มั่นใจในเทคโนโลยี ขาดความรู้อีกหลายเรื่อง ทำให้ทำการเกษตรแบบไม่ยั่งยืน ขณะที่นักวิชาการอาจจะรู้เทคโนโลยี แต่อ่อนเรื่องการจัดการ ทำให้เวลาทำงานกับชาวบ้านมีโอกาสรอบร่ำชาวบ้านตลอดเวลา	- น่าจะมีการจัดเวทีในพื้นที่ เพื่อให้เกษตรกรมีส่วนร่วมมากที่สุด เพราะปัญหาของพื้นที่มักมีลักษณะเฉพาะ การมาพูดคุยกันที่รวมๆ อาจทำให้ละเอียดเรื่องเฉพาะในพื้นที่

๓. ยุทธศาสตร์การดำเนินงานเวทีสัญจรเกษตรยั่งยืนภาคใต้

จากการประเมินจุดอ่อน จุดแข็ง โอกาส ปัจจัยจำกัดต่างๆ ในการดำเนินงานของภาคีฯ เป็นฐานนำไปสู่การมองถึงยุทธศาสตร์ หรือทิศทางการดำเนินงานไปข้างหน้า โดยมีประเด็นต่างๆ ดังนี้

ยุทธศาสตร์

๑. แสวงหาพันธมิตรมากขึ้น → หลากหลายสาขา/ ศาสตร์
 - ราชการ
 - นักวิชาการ
 - เกษตรกร (กลุ่มเป้าหมาย, เจ้าของเรื่องตัวจริง)
๒. การฟื้นความรู้เดิมในระบบการสร้างความรู้ → เพื่อขึ้นมาความรู้แบบครอบงำ
๓. ระบบข้อมูล/ สารสนเทศ
 - การสื่อสารความรู้/ ข้อมูล
 - ระบบข้อมูลสนับสนุนการพัฒนา
๔. การเปิดพื้นที่ทางสังคม/ สาธารณะ → สร้างความรู้ความเข้าใจ ทำให้เป็น “ประเด็นสาธารณะ” เพื่อเปิดพื้นที่ทางสังคมมากขึ้น
๕. การจัดการความเข้มแข็งของภาคี → มีวิสัยทัศน์ มียุทธศาสตร์ แผนงาน กระบวนการทำงาน
 - การสื่อสารภายในเครือข่าย
 - การสนับสนุนจากแหล่งทุนต่างๆ
๖. สร้างฐานการเรียนรู้ระดับชุมชน-ระดับเหนือชุมชน
 - เวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้
 - วิจัยสร้างองค์ความรู้
 - ปฏิบัติการในพื้นที่/ สื่อสารความรู้กับชุมชน

๑. แสวงหา-ขยายฐานพันธมิตร

• การขยายฐานพันธมิตรทางวิชาการที่หลากหลายให้เข้ามามากขึ้น และจำเป็นจะต้องมองคำว่า “นักวิชาการ” ให้กว้างขึ้นมากกว่านักวิชาการในสถาบันการศึกษาหรือในระบบ แต่หมายรวมถึง “นักวิชาการชาวบ้าน” ลูกหลานชาวบ้านหรือเด็กที่จบใหม่ ซึ่งจำเป็นต้องคิดยุทธศาสตร์ว่า ทำอย่างไรจึงจะทำให้ให้คนกลุ่มนี้ขึ้นมาเป็นนักวิชาการ เพื่อพัฒนาองค์ความรู้ใหม่ในสังคมไทยให้ได้

• การขยายแนวคิด กระบวนการไปสู่กลุ่มเป้าหมายที่เป็นชาวบ้าน ชุมชนควรทำอย่างมีการจัดระบบ เพราะปัจจุบันกระแสเรื่องชุมชน ทำให้มีกระบวนการดึงชาวบ้านออกมานอกพื้นที่สูงมาก โจทย์สำคัญคือ หน่วยงานที่กำลังทำงานกับชาวบ้านไม่พยายามประสานกันให้เป็นหนึ่ง ดังนั้นภาคีฯ ควรทำภารกิจในการประสานความร่วมมือกับฝ่ายต่างๆ ที่จะลงไปทำงานกับชาวบ้าน โดยภาพของการทำงานคือ การดึงเอาหน่วยงานที่ลงไปสัมพันธ์กับชุมชนเข้ามาประสานกัน จัดปรับตัวเองให้เรียบร้อย มียุทธศาสตร์ ทิศทางในการสนับสนุนให้เป็นกระบวนการที่ดี การลงไปประสานงานกับองค์กรชาวบ้านก็จะ เป็นกระบวนการมากขึ้น ไม่ไปทับซ้อนกัน และทำให้ชาวบ้านเสียเวลามากขึ้น

• ภาคีฯ ควรแสวงหาพันธมิตรโดยขยายขอบข่ายให้กว้างขวางครอบคลุมมากขึ้น ทั้งในเชิงภาคีที่เป็นแกนหลักซึ่งทำอยู่ตอนนี้อย่างหลากหลายมากขึ้น กับการขยายขอบข่ายเชิงพื้นที่ให้ครอบคลุมทั้ง ๑๔ จังหวัดภาคใต้ ซึ่งในระดับพื้นที่อาจแบ่งเป็นเครือข่ายย่อย โชนึงเป็นกลุ่ม เช่น ภาคใต้ตอนบน ใต้ตอนล่าง ใต้ฝั่งตะวันตก เพราะถ้ามีเวทีอยู่ตรงนี้ที่เดียวจะห่างไกล แล้ว ๖ เดือนอาจจะมาพบปะกันที่หนึ่งเพื่อรับรู้ความเคลื่อนไหวของกันและกัน

๒. การฟื้นความรู้เดิมในระบบการสร้างความรู้

- คนที่ทำงานในกระบวนการชุมชนควรจะให้มีความสำคัญกับเรื่องนี้ เพื่อคานกับระบบความคิด ความรู้แบบครอบงำ

• เรื่องการจัดการเกษตรที่ยั่งยืน ไม่ใช่ความรู้ที่เพีงมี แต่ได้ถูกทำลายไปในกระบวนการพัฒนา ดังนั้นน่าจะไปทบทวน คุณค่าความรู้ในด้านการจัดการเกษตรแบบดั้งเดิมของชุมชนในบ้านเราทำอะไรมาอย่างไร ถ้ารู้ต้นทุนชัดเจน จะทำให้การพัฒนาหรือขับเคลื่อนต่อไปมีทิศทาง และเป็นประโยชน์อย่างแท้จริง ถ้าเราเห็นตรงนี้จะนำไปสู่การเปลี่ยนวิธีคิดว่า นักวิชาการเป็นใครก็ได้ ที่มีประสบการณ์ มีต้นทุนความรู้เดิมในการจัดการกับการเกษตรในท้องถิ่น อาจจะเป็นครู นักวิชาการมหาวิทยาลัย ชาวบ้าน ชาวไร่ ชาวนา โดยเอาสาระที่เรียกเป็นความรู้เดิมเป็นฐาน

๓. ระบบข้อมูล/ สารสนเทศ

ความสำคัญ

การพัฒนา ระบบข้อมูลและสารสนเทศเพื่อเกษตรยั่งยืนของภาคใต้ขึ้น เพื่อเป็นระบบสนับสนุนกระบวนการทำงาน โดยอาจจะมียุทธศาสตร์ทำงานขึ้นมาช่วยกันมองว่า จะพัฒนาระบบอย่างไร (การได้มาของข้อมูล การเก็บ การใช้ประโยชน์) ให้หนุนการทำงานของภาคีฯ และหนุนการทำงานของเครือข่ายสำหรับการเคลื่อนไหวเรื่องเกษตรยั่งยืนในภาคใต้

แนวทางการพัฒนา

(๑) การมีคณะทำงานที่มาจากตัวแทนหน่วยงานที่สนใจจะทำเรื่องนี้มาร่วมกันพัฒนา เช่น เอ็นจีโอ งานเกษตรกรรมทางเลือก ส่วนราชการ เช่น สวท. มหาวิทยาลัย (ในส่วนของเอ็นจีโอและเครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือก ทางคุณกำราบจะช่วยดูแล) แต่เนื่องจากระบบเครือข่ายข้อมูลที่เป็นระบบรวม ต้องใช้เวลาในการพัฒนา ดังนั้นในเบื้องต้น ทำอย่างไรที่แต่ละหน่วยงานที่มีระบบอยู่แล้ว จะเอาระบบเหล่านั้นมาเชื่อมกันก่อน เช่น อาจเชื่อมแบบ off line เชื่อมในส่วนที่เป็นเอกสาร หรือเชื่อมในแง่ของแหล่งข้อมูลก่อน โดยขอให้แต่ละหน่วยงานช่วยนำเสนอระบบที่เป็นอยู่ของแต่ละหน่วยงานออกมาดูกัน แล้วมีคณะทำงานกลางที่จะช่วยกันคิดค้น ๑) ตัวซอฟต์แวร์ที่จะมาเชื่อมกัน ๒) ตัวค้นหาข้อมูล (search engine) ซึ่งจะต้องกำหนด keyword ร่วมกัน จึงจะเป็นประโยชน์ โดยที่อาจไม่ต้องเริ่มต้นคิดใหม่ เพราะอย่างที ม.ขอนแก่น มีการทำฐานข้อมูลเกษตรกรรมยั่งยืนให้กับ SIF ทดลองนำขึ้นเว็บและเขาประกาศขาย ซึ่งข้อมูลจะลึกลงไปถึงฐานของแต่ละจังหวัดที่มีความพยายามประสานกับเกษตรและสหกรณ์จังหวัด ซึ่งในภาคใต้ อาจารย์ทางมอ.น่าจะช่วยเรื่องนี้ได้มาก

(๒) คุณกำราบให้ข้อมูลว่า ปัจจุบันมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์มีเว็บไซต์รวมฐานข้อมูลด้านการเกษตรเกือบทุกเรื่องเป็นฐานข้อมูลใหญ่ ออนไลน์ได้ ๒๔ ชั่วโมง ดังนั้นอาจจะเป็นประโยชน์กับการทำงาน ถ้ามีการเขียนโปรแกรมบางตัวเพื่อจะเชื่อมบนเว็บ ซึ่งถ้าการบริการของ มอ. สามารถก้าวไกลไปได้แบบเดียวกันกับของม.เกษตรฯ ก็จะเป็นประโยชน์ ในส่วนของหน่วยงานรัฐ อย่างกรมวิชาการเกษตรเองก็มีศูนย์สารสนเทศด้านการเกษตร รวมทั้งที่ศูนย์วิจัยยาง หาดใหญ่ ไม่แน่ว่าการเชื่อมตรงนี้จะเป็ระบบใหญ่เกินไปหรือไม่

(๓) การพัฒนาระบบข้อมูลสารสนเทศที่จะให้เกษตรกรสามารถเข้าถึงและใช้ได้โดยตรง เพราะตอนนี้ระบบส่วนใหญ่เชื่อมโดยนักวิชาการหรือคนนอกเป็นส่วนใหญ่ เราคาดหวังงานวิจัยโดยใช้ฐานเกษตรกรเป็นตัวตั้ง ซึ่งงานสารสนเทศก็จะต้องทำควบคู่กันไปด้วย ซึ่งงานวิจัยชุมชน สกว.ก็กำลังพยายามคิดค้นอยู่

(๔) เรื่องระบบข้อมูลสารสนเทศที่จะให้เป็นประโยชน์กับชุมชน ถ้าจะมาก็คือเรื่องนี้ ฐานที่น่าสนใจคือ อินเทอร์เน็ตตำบล เป็นฐานที่ใช้เงื่อนไขของศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีหรือศูนย์การเรียนรู้ เป็นตัวพัฒนาเครื่องมือ พัฒนาความสามารถของอาสาสมัคร ผู้นำชาวบ้าน ควบคู่กับคนที่จะมาเป็นนักวิจัยชาวบ้าน ตรงนี้น่าจะเป็นจุดเริ่มต้นและอาจจะต้องมาช่วยกันคิดทำ เพราะอีกส่วนหนึ่งก็มีการขยายผลของอินเทอร์เน็ตตำบล คาดว่าภายในปีนี้จะครอบคลุมเกือบทุกตำบล ซึ่งมีข้อมูลจากนักศึกษาภาคฤดูร้อนในโครงการเรียนรู้ร่วมกันลงไปเก็บข้อมูลในเกือบทุกจังหวัด ดังนั้นอาจจะผลักดันบางประเด็นไปเชื่อมกันได้

(๕) การมองเชื่อมโยง ๓ กิจกรรมในเรื่องระบบข้อมูลสารสนเทศ คือ ๑) มีฐานข้อมูล (database) ที่ชัดเจนของแต่ละส่วน ๒) ตัว proceeding หรือตัวกระบวนการทำข้อมูลให้เป็นระบบ ซึ่งอาจจะใช้ซอฟต์แวร์หรือไม่ใช้ก็ได้ เช่น ชาวบ้านอาจจะไม่ใช้ซอฟต์แวร์ แต่ใช้ในลักษณะห้องสมุด และ ๓) การสื่อสารออกมาภายนอก โดยแปลงเนื้อหาของเกษตรยั่งยืนออก

มาในรูปของสื่อต่างๆ เช่น รายการวิทยุ เสียงตามสาย จดหมายข่าว หรือสื่ออื่นๆ ถ้าระบบสารสนเทศรวมทั้ง ๓ กิจกรรมนี้เข้าด้วยกันก็จะทำหน้าที่ได้สมบูรณ์ขึ้น ซึ่งอาจจะต้องมองทิศทางให้มันไปได้ตลอดด้วย

(๖) คุณกำราบแจ้งว่า กำลังจะร่วมมือกับชมรมไอซีทีที่กรุงเทพฯ ซึ่งเป็นการรวมตัวกันของคนที่สนใจเรื่องการพัฒนาสารสนเทศใช้ในงานพัฒนา (คุณกำราบเป็นส่วนหนึ่งของคณะกรรมการที่ตั้ง) จัดเวทีเพื่อพัฒนาเรื่องระบบสารสนเทศของชาวบ้าน โดยพยายามจะเชื่อมกับเนคเทค เชื่อมกับกระบวนการทำงานของฝ่ายนักวิชาการ หน่วยวิชาการของกรมวิชาการเกษตร เชิญเข้ามาร่วม เพราะทางเนคเทคก็มีแผนที่จะขยับในเรื่องการเป็นศูนย์ถ่ายทอดความรู้โดยใช้ระบบดาวเทียม โดยขอเชิญภาคีฯ เข้ามาร่วมด้วย ถือว่ากิจกรรมนี้เป็นการนำร่องดูเรื่องการพัฒนาแบบข้อมูลสารสนเทศในบางจุดก็ได้

หลังจาก workshop นี้แล้ว อาจจะปรึกษาร่วมกันกับทาง พอช., สกว. ว่า จะจัดเวทีร่วมกันสักครั้งเพื่อดูว่า ใคร ทำอะไร อยู่ที่ไหน ทั้งบนอินเทอร์เน็ต และที่เป็นฐาน off line เอามาแลกเปลี่ยนกัน เพื่อหากระบวนการทำงานต่อในส่วนนี้ให้ได้ (ตามข้อ (๑)) โดยอาจารย์พิทยา และคุณกำราบอาจจะเป็นแกนเรื่องนี้

๔. การเปิดพื้นที่ทางสังคม/ สาธารณะ

- * งานวิจัยน่าจะมีเป้าหมายกว้าง คือให้งานวิจัยเป็นเครื่องมือเปิดพื้นที่ทางสังคม ทำให้เกษตรกรยังยืนเป็นประเด็นสาธารณะ เป็นเครื่องมือเรียนรู้ทางสังคม ให้คนเข้ามารับรู้ มีส่วนร่วมเป็นเจ้าของ

- * งานภาคี เป็นกระบวนการที่แยกกันไม่ออกระหว่างงานวิจัย งานพัฒนา และงานเคลื่อนไหว ขึ้นกับว่าภาคีฯ จะจัดระบบ วางภารกิจอย่างไรให้มีพลังต่อการเปลี่ยนแปลง ตอนเริ่มต้นมีเป้าหมายในการดึงกลุ่มคนที่หลากหลาย เช่น นักวิชาการ ชาวบ้าน สาธารณะ ผู้บริโภค สื่อ สถาบันการศึกษา ซึ่งถือว่าเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลงเข้ามา และหวังว่า เขาจะกลับไปช่วยผลักดันในส่วนที่เกี่ยวข้องกับเขา หรือกลับไปเอางานของหน่วยงานเขามาเชื่อมโยง มาปรับได้อย่างไร ซึ่งอาจเป็นเป้าหมายยาวๆ ก็ได้ เพราะต่างก็ต้องใช้เวลาเรียนรู้ซึ่งกันและกัน กระบวนการที่ทำนี้ถือว่าอยู่ในระหว่างทาง

๕. สร้างฐานการเรียนรู้ระดับชุมชน-ระดับเหนือชุมชน

เวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ เชื่อมโยงการทำงาน

- * กองประสานงานกลางเครือข่ายงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น ลุ่มน้ำภาคใต้ ให้ข้อมูลว่า มีงานที่เข้าไปเกี่ยวข้องกับหลายประเด็น เช่น เรื่องความมั่นคงทางอาหาร ความมั่นคงทางทรัพยากร สถาบันการเงินชุมชน การท่องเที่ยว ตลาดสีเขียว ซึ่งแต่ละพื้นที่ที่ลุ่มน้ำมีงานวิจัยเข้าไปทำ มักจะเกี่ยวข้องกับเกษตรกรยังยืนทุกพื้นที่ ไม่ว่าจะเป็นพื้นที่ลุ่มน้ำหลังสวน ลุ่มน้ำคลองยัน สายบุรี ปากพนัง ซึ่งจากการทำงานก็เกิดบทเรียนขึ้นมากมาย ตอนนี้ทำงานวิจัยไปประมาณ ๗๐ % อาจจะสรุปบทเรียนได้ภายในเดือน มิ.ย. บทเรียนตรงนี้สามารถนำมาพูดคุยให้เกิดเป็นภาพที่เชื่อมโยง ให้กับชาวบ้านในพื้นที่ไม่ว่าจะเป็นของ พอช. หรือส่วนการทำงานของภาครัฐ ซึ่งกองประสานงานฯ อาจมีส่วนเข้าไปช่วยหนุนเสริมในส่วนนี้ได้ เพราะในการเคลื่อนงานไปข้างหน้า คาดหวังว่า ทุกๆ โหนดที่มีกระบวนการของการไปหนุนเสริมเรื่องงานวิจัย สามารถเอาประเด็นในส่วนที่เกี่ยวข้องมาเชื่อมกันได้ โดยมีเวทีกลางที่เอากิจกรรมที่มีการสนับสนุนงานวิจัยอยู่แล้วเข้ามาเชื่อมกันเป็นเวทีเนื้อหามากขึ้น เช่น มีการร้อยประเด็นเฉพาะเรื่องเกษตรทางเลือกขึ้นมา ซึ่งรวมถึงการเชื่อมคน เชื่อมองค์กร เชื่อมเครือข่ายของชุมชน คนที่ดำเนินการอยู่ ก็จะเห็นกระบวนการของชาวบ้านที่เป็นจริงมากขึ้น

- * ปัจจุบัน กรมส่งเสริมฯ มีแผนเรื่องการส่งเสริมศักยภาพการผลิต โดยเน้นบทบาทไปที่ศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยี ซึ่ง ผอ.ศูนย์ฯ ต้องปรับวิธีคิด วิธีการทำงานมาก และเขาต้องการเพื่อน ดังนั้นถ้าเรามีพื้นที่เป้าหมาย ก็น่าจะเชิญเขาเข้ามาเป็นพันธมิตรและเชื่อมโยงการทำงาน โดยมีโจทย์ว่า ศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีจะเป็นเครื่องมือในการสร้างศูนย์การเรียนรู้ของชุมชนได้อย่างไร ซึ่งจะทำให้เช่นนั้นได้ เขาต้องมีเครือข่ายความรู้ รู้ว่าจะวิ่งไปหาที่ไหนมาหนุน...

เสริมชาวบ้าน ตรงนี้ภาคฯ ต้องช่วยกันวิเคราะห์ด้วยว่า หน่วยงานแต่ละหน่วยที่ควรจะให้เขาเข้ามาร่วม จะตั้งโจทย์การทำงานอย่างไรให้เป็นประโยชน์ด้วยกันกับงานของทั้งสองฝ่าย (win win solution)

สร้างพื้นที่ทำงานวิจัย ปฏิบัติการในพื้นที่

* ปัจจุบัน แต่ละหน่วยงานให้การสนับสนุนงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น ที่ไปหนุนให้ชาวบ้านทำวิจัย ดังนั้นในการกิจที่หน่วยงานทำงานอยู่ เช่น สกว., พอช. น่าจะคุยกันได้ว่า จะร่วมมือกันอย่างไรในเชิงวิจัยและพัฒนา ซึ่งจะทำให้ลดข้อจำกัดของแต่ละฝ่ายได้ โดยต้องหาพื้นที่ทำงานร่วมกันที่ชัดเจน ซึ่งจะทำให้หน่วยงานที่เข้ามาร่วม ก็สามารถสนองตอบภาระงานของตนได้ชัดเจนมากขึ้นด้วย เช่น ศูนย์ถ่ายทอดเทคโนโลยีประจำตำบล สามารถจะเป็นพื้นที่เป้าหมายที่จะจับมือกันระหว่างหน่วยงานเพื่อทำงานร่วมกันได้ และทำให้ประเด็นของการค้นคิดโจทย์การทำงาน กระบวนการวิจัยอย่างมีส่วนร่วมลงไปถึงฐานชาวบ้านด้วย

* ด้าน พอช. ให้ข้อมูลว่า กระบวนการชาวบ้านที่ พอช. เกี่ยวข้องก็มีฐานเรื่องการเกษตร จากประชุมกับเครือข่ายต่างๆ ของชาวบ้านในภาคใต้เมื่อเร็วๆ นี้ มีแนวทางสำคัญอันหนึ่งที่เป็นทิศทางสำคัญคือ การพัฒนาองค์ความรู้หรือการเรียนรู้ รวมถึงการคิดเรื่องโครงการวิจัยในพื้นที่นำร่อง ดังนั้นอาจจะมองเรื่องความร่วมมือกับกลุ่มนี้ได้ นอกจากนี้ในหลายๆ กระบวน เขาก็มีแผนในเรื่องการจัดงานมหกรรมองค์กรชุมชน ที่เป็นเวทีสัญจรในเรื่องต่างๆ ดังนั้นกระบวนการชาวบ้านจากส่วนอื่นๆ อาจจะเข้าไปเรียนรู้ตรงนี้ได้ด้วย

๖. การจัดการความเข้มแข็งของภาคฯ

(๑) ภาคฯ ควรกำหนดวิสัยทัศน์ มียุทธศาสตร์ มีแผนงาน เพื่อสร้างความชัดเจนเรื่องรูปแบบการทำงานขึ้นมาเป็นจุดเริ่มต้น โดยเวทีของภาคฯ แบบที่เป็นอยู่นี้อาจเป็นกิจกรรมเพียงส่วนเดียวเท่านั้น แต่มีกิจกรรมอื่นๆ ที่เป็นความร่วมมือกับฝ่ายต่างๆ ที่เสริมเข้ามา โดยมองถึงยุทธศาสตร์ระยะยาว ในเรื่องความร่วมมือเชิงสถาบันของฝ่ายต่างๆ (ความเป็นสถาบันคือ มีวิสัยทัศน์ มีการจัดการ มีกระบวนการ มีความยั่งยืน) ที่ภาคฯ จะตกลงกัน โดยมีภารกิจในการเป็นกลไกจัดการความรู้ ทั้งใช้ความรู้ที่มีอยู่ สร้างความรู้ใหม่ และส่งเสริมให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ในระดับต่างๆ ที่เชื่อมโยงตั้งแต่ระดับพื้นที่ไปจนถึงระดับภาค ที่มองครอบคลุมจังหวัดทั้ง ๑๔ จังหวัด และท้ายสุดไปเชื่อมกับระดับชาติ ว่าจะเข้าไปในแต่ละส่วนอย่างไร ภารกิจกระบวนการทั้งหมดโดยรวมคือ การสร้างคน สร้างความรู้เพื่อไปเปลี่ยนแปลง ซึ่งจะไปได้แค่ไหน ขึ้นกับการมีส่วนร่วมของภาคฯ และการเดินไปแบบมีทิศทางจากการกำหนดร่วมกันของภาคฯ ซึ่งการกำหนดยุทธศาสตร์ แผนงานจะต้องมีพลวัต สามารถปรับได้ การสร้างความชัดเจนในส่วนนี้จะช่วยในการสื่อสารกับภาคีระดับภาคอื่นๆ เช่น พอช. สสส. หรืออื่นๆ ว่า จะจัดความร่วมมือกันได้อย่างไร โดยคุยกันบนพื้นฐานกรอบงานของเขา ก็จะทำให้ภาคฯ ทำอะไรได้อีกมาก

โดยถือว่าการทำงานของภาคฯ เป็นลักษณะ action research เป็นวิจัยเพื่อสร้างกลไกใหม่ของสังคม เพื่อดูว่าหน้าตาจะเป็นอย่างไร จะสร้างให้เกิดได้อย่างไร โดยทดลองทำ สรุป และเก็บเกี่ยวความรู้ระหว่างกระบวนการทำงาน ในลักษณะการจัดการเชิงเครือข่าย ทำตรงนี้ออกมาให้เป็นภาพของส่วนรวม แต่ขณะเดียวกันก็ต้องตอบโจทย์ของการวิจัยของหน่วยงานสนับสนุนด้วย ซึ่งคนทำวิจัยก็คือภาคีฯ นั่นเอง และในระหว่างนี้ก็มีการทำเรื่องระบบฐานข้อมูล รวบรวมองค์ความรู้ ซึ่งอันนี้อยู่ในวิสัยที่ สกว. สนับสนุนได้ รวมทั้งเวทีที่จัด โดยสนับสนุนในลักษณะเป็นกิจกรรมที่อยู่ในงานวิจัยเชิงปฏิบัติการ

กลไกของพื้นที่ในลักษณะความร่วมมือของภาคฯ จะเป็นกลไกทางสังคมที่จะช่วยหนุนเสริมการทำงานซึ่งกันและกันของพันธมิตรที่มีทักษะต่างกัน เช่น คนทำกระบวนการเป็นก็ไปช่วยคนที่ทำไม่เป็น เป็นเรื่องของการสร้างระบบความสัมพันธ์ของคนในภาคจากส่วนต่างๆ ที่เคยถูกแยกส่วน และไม่ได้เอาท้องถิ่นเป็นตัวตั้ง ให้มาทำงานร่วมกัน โดยมีเป้าหมายร่วมกัน ซึ่งในทิศทางทุกวันนี้ นโยบายรัฐหลายๆ ส่วนค่อนข้างเอื้อ เช่น เรื่องศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยี เราจะช่วยกันทำงานได้อย่างไรบ้าง รวมทั้งโครงการอื่นๆ ของรัฐ ทุกวันนี้ทบวงมหาวิทยาลัยกำหนดให้สถาบันอุดมศึกษาท้องถิ่นลงไปทำงานเสริมชุมชนเรื่องเศรษฐกิจชุมชน ให้มหาวิทยาลัยดูแลแห่งละ ๔-๕ จังหวัด แต่พอลงไปจริง ๆ ผิดฝาผิดตัวหมด

เพราะไม่มีการสร้างโครงสร้าง กระบวนการทำงานไว้รองรับ พจนานโยบายรัฐประกาศปีบ คนทำงานไม่มี ทำไม่เป็น เงินและไม่ถึงชาวบ้าน

สำหรับลักษณะการทำงาน ภาคีย เห็นร่วมกันว่า ให้เป็นการทำงานที่ยับไปแบบคู่ใจกันก่อนแบบนี้คืออีกสักครึ่งปีหรือหนึ่ง แล้วชักชวนเพื่อนเข้ามา เพราะตอนนี้ เพื่อนอีกหลายส่วนยังไม่กล้าเข้ามาหรือไม่มีโอกาสเข้ามา แต่ว่ามีแนวโน้มการพัฒนากิจกรรมร่วมกันไปได้จริง ค่อยยับให้เกิดโครงสร้างที่ชัดเจน ตอนนี้ขอให้ทางคณะทรัพยากรฯ (คุณประสิทธิ์) และเครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือก (คุณเอกชัย) ช่วยเป็นกองเลขาฯ ไปก่อน และให้มีการกำหนดควิสิยทัศน์ ยกร่างเป็นยุทธศาสตร์และแผนการทำงานของภาคีย ขึ้นมา โดยร่วมกันในหลักการว่า ให้เป็นการทำงานโดยอิสระ ทุกคนมีสิทธิที่จะเดินเข้ามา แต่มีเป้าหมายที่ชัดเจนมากขึ้นว่าจะทำอะไรในระยะต่อไป และกองเลขาฯ จะทำหน้าที่ส่งไปยังหน่วยงาน เพื่อเชิญเข้ามาร่วมพัฒนากิจกรรมของภาคีย อย่างเป็นทางการ โดยอาจจะใช้ชื่อ "ภาคีความร่วมมือเพื่อวิจัยและพัฒนาเกษตรยั่งยืน ภาคใต้" ในการทำงานไปก่อน

นอกจากนี้ หากมองกระบวนการทำงานเป็น action research ดังนั้นน่าจะมีกระบวนการติดตามประเมินด้วยว่าเมื่อเกิดเวทีแล้วไปก่อผลอะไรต่อเนื่อง เช่น อาจมีการไปสอบถามเพิ่มเติม หรือดูว่าในเวทีที่ไปจัด ได้อะไร มีอะไรเกิดขึ้น แล้วเอามาแลกเปลี่ยนกัน และจะทำให้เกิดความต่อเนื่องได้อย่างไร

(๒) สำหรับเรื่องแหล่งทุนที่จะใช้ทำงาน คาดว่าไม่น่าจะมีปัญหา เพราะถ้าพื้นที่ไหนรวมตัวกันเป็นกลุ่ม เป็นเครือข่าย และมีความชัดเจนในยุทธศาสตร์การทำงาน แหล่งทุนมักจะให้การสนับสนุน มากกว่าให้อย่างกระจัดกระจาย ซึ่งโครงการประสานงานวิจัยเพื่อพัฒนาสังคม (คุณทรงพล เจตนาวณิชย) จะช่วยประสานแหล่งทุนลงมาพูดคุยได้ เช่น ในมิติเรื่องสุขภาพกับเกษตรยั่งยืน อาจประสานกับทาง สสส. หรือถ้าเรื่องไหนเกี่ยวข้องกับทางด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ก็อาจประสานกับทาง สวทช. เป็นต้น แต่ทุกวันนี้การจัดการของพื้นที่อย่างเป็นระบบ เป็นกลไกที่จะต่อกับแหล่งทุน อาจจะขาดไป ดังนั้น ถ้าภาคีย เข้ามาช่วยจัดการตรงนี้ ก็จะทำให้แหล่งทุนทำงานได้ง่ายขึ้นและสามารถจะหนุนเสริมให้ตอบสนองต่อความต้องการของท้องถิ่นได้ดีขึ้น ซึ่งแหล่งทุนตอนนี้มีหลายแห่ง นอกเหนือจากหน่วยงานที่กล่าวมาแล้ว สภาวิจัย ก็อาจจะเป็นแหล่งทุนอีกแหล่งหนึ่งด้วย

(๓) การสื่อสารภายในภาคีย

- การจัดระบบการสื่อสารกันเอง ระหว่างบุคคลในเครือข่าย
- การจัดระบบสื่อสาร เรื่องข้อมูล ข่าวสารส่วนกลาง ในส่วนของภาพกว้างที่เป็นข้อมูลเชิงนโยบาย กระแส ที่จะเอื้อกับการทำงานของภาคีย

๔. จังหวะก้าวการทำงาน

กิจกรรมที่เป็นความร่วมมือ/ภารกิจของภาคีย ที่จะคิด-ทำต่อไป

- จัดทำเอกสารสรุปสถานการณ์และองค์ความรู้เรื่องเกษตรยั่งยืนภาคใต้
- การพัฒนาระบบข้อมูลสารสนเทศ → เบื้องต้นจัดเวทีแลกเปลี่ยน เพื่อดูว่า ใคร ทำอะไร อยู่ที่ไหน ทั้งบนอินเทอร์เน็ตและที่เป็นฐาน off line แล้วช่วยกันคิดค้นกระบวนการทำงานต่อในส่วนนี้ (มีคณะทำงาน)
- การจัดเวทีมหกรรมวิชาการชาวบ้าน → ประเด็นคือ มีหน่วยงานที่หนุนชาวบ้านทำวิจัยเรื่องเกษตรมากมาย ดังนั้น น่าจะมีการจัดงานมหกรรมชาวบ้านทำวิจัยขึ้นสักครั้ง หลังจากเดือนสิงหาคมไปแล้ว ซึ่งถึงเวลานั้นงานของทางโครงการนำร่องฯ งานของวิจัยเพื่อท้องถิ่น ก็มีพื้นที่เสร็จไปแล้ว ซึ่งน่ามีเวทีเชื่อมโยงแลกเปลี่ยนกัน
- การเชิญชวน/ ประสานให้ภาคีระดับภาคอื่นๆ มาร่วมกันทำงาน เช่น พอช., สวทช., สภา.ภาค จะเชื่อมต่อและเอื้อประโยชน์กันอย่างไรได้บ้าง โดยมองจากฐานงานของแต่ละฝ่าย อย่างไรก็ดีประโยชน์ของการทำงานร่วมกัน
- งานสื่อสารภายในภาคีย เอง → ทำในลักษณะเอกสารสรุปง่ายๆ ใช้ในเวที ส่วนเอกสารรายละเอียดอาจจะส่งให้ภายหลัง (ทีมคุณกักราบจะช่วยเรื่องนี้)

- เวทีสัญจรในครั้งต่อไป มีประเด็นที่ตั้งไว้ที่น่าจะนำเข้ามาแลกเปลี่ยน ได้แก่
 - โครงการวิจัยของ สกว.ภาค (วิจัยเพื่อท้องถิ่น) ที่เกี่ยวข้องกับเกษตรยั่งยืน
 - โครงการวิจัยที่เกี่ยวข้องของทาง มอ.

• ความร่วมมือเชิงระบบของหน่วยงานที่เป็นภาคีฯ

- ระดับหน่วยงาน → ขอความร่วมมือเป็นภาคีฯ ร่วมอย่างเป็นทางการ และหน่วยงาน ผู้แทนไปติดต่อว่า จะมีแผนการดำเนินงานในการประสานความร่วมมืออย่างไร หรือจะกำหนดเป็นนโยบาย แผนงานของหน่วยงานที่จะทำงานเกี่ยวกับเกษตรยั่งยืนต่อไป
- ระดับผู้ปฏิบัติงาน → ร่วมเป็นคณะทำงานในกิจกรรมเรื่องต่างๆ ที่จะมีขึ้น เช่น เรื่องระบบข้อมูลสารสนเทศ การจัดทำเอกสารสรุปสถานการณ์และองค์ความรู้เรื่องเกษตรยั่งยืนภาคใต้ (year book) เป็นต้น

จังหวัดกาฬ

- ๑๓ พ.ค.๕๕ คณะทำงานนัดคุยหารือเรื่องการยกร่างแผนงานของภาคีฯ ที่คณะทรัพยากรฯ มอ. หาดใหญ่
- ช่วยกันยกร่างเรื่องวิสัยทัศน์ เป้าหมาย ยุทธศาสตร์ แผนการทำงาน กระบวนการทำงานของภาคีฯ และให้ภาคีฯ ช่วยต่อเติมในการประชุมคราวหลัง หรือเวียนไป
 - คณะทำงานยกร่างฯ ประกอบด้วย ผู้แทนคณะทรัพยากรฯ (รองคณบดีฝ่ายวิจัย และรองคณบดีฝ่ายบริการวิชาการและถ่ายทอดเทคโนโลยี) คุณประสิทธิ์, คุณเอกชัย, คุณทรงพล, อ.นิพนธ์, คุณสมบูรณ์, ผู้แทนจากกรมวิชาการเกษตร (คุณสุรพล รับไปประสาน ว่าจะเป็นใคร)
- ปลาย พ.ค. ๕๕ Workshop เรื่องระบบสารสนเทศของชาวบ้าน โดยทีมคุณกำราบ (เชิญหน่วยงานในภาคีฯ ที่สนใจ เช่น สกย. เข้าร่วม)
- มิถุนายน เวทีครั้งที่ ๕ (โครงการนำร่องฯ)
- หลังเวที คณะทำงานคุยต่อเพื่อเตรียมงานเวทีครั้งที่ ๖
- สิงหาคม งานเวทีเกษตรยั่งยืนภาคใต้ โดย คณะทรัพยากรฯ + เวทีภาคีฯ ครั้งที่ ๖

ปิดท้าย

รองคณบดีฝ่ายวิจัยและวิเทศสัมพันธ์ คณะทรัพยากรฯ กล่าวปิดการประชุมโดยสรุปว่า ทางคณะทรัพยากรฯ ยินดีให้ความร่วมมือและสนับสนุนเครือข่าย ซึ่งสอดคล้องกับภารกิจของมหาวิทยาลัยที่ปัจจุบันกำหนดให้เน้นงานวิจัยเกี่ยวกับปัญหาของชุมชน และบูรณาการภูมิปัญญาชาวบ้านกับการพัฒนาเทคโนโลยีสมัยใหม่เพื่อช่วยพัฒนามาตรฐานการดำรงชีวิตของชุมชนและแก้ไขปัญหาชุมชน และให้ชาวบ้านในท้องถิ่นใช้ทรัพยากรอย่างมีธรรมาภิบาลและยั่งยืน ทางคณะทรัพยากรฯ ขณะนี้ยังมีรองคณบดีฝ่ายบริการวิชาการและถ่ายทอดเทคโนโลยี คือ อ.สมยศ พุ่มพวง ที่จะเข้ามาเกี่ยวข้องกับเรื่องการนำผลงานวิจัยไปใช้ และปัจจุบันทางคณะฯ กำลังรวบรวมข้อมูลงานวิจัยของคณะฯ ทั้งหมด (ตั้งแต่ปี ๕๑) ก็จะต้องหาเรื่องไหนที่เกี่ยวข้องกับเวทีเกษตรยั่งยืน เพื่อว่าจะใช้ประโยชน์ในการถ่ายทอดเทคโนโลยีสู่ชุมชนได้อย่างไร หรืออาจจะต้องทำวิจัยเพิ่มเติม โดยเฉพาะกับชุมชนรอบมหาวิทยาลัยและในภาคใต้ ซึ่งจะจัดกลุ่มหัวข้อวิจัย จัดลำดับความสำคัญ และดูว่าจะใช้งบประมาณจากส่วนไหนสนับสนุนให้เกิดการทำงานวิจัยที่เป็นประโยชน์กับชุมชน เช่น ดูว่าถ้างานใดไปสนับสนุนชุมชน และโจทย์กำหนดมาจากชาวบ้าน อาจจะให้ความสำคัญก่อน เป็นต้น

ผู้เข้าร่วมประชุม

ลำดับ	ชื่อ-นามสกุล	หน่วยงาน/สังกัด	โทรศัพท์/โทรสาร	อีเมล
1.	อาจารย์ประวิทย์ ไคว้ฉะ	คณะทรัพยากรธรรมชาติ มอ.หาดใหญ่	๐๗๔-๒๔๒-๓๐๐	
2.	ว่าที่ ร.ต.ประสิทธิ์ บัวงาม	ฝ่ายวิจัยและวิเทศสัมพันธ์ คณะทรัพยากรธรรมชาติ มอ.หาดใหญ่	๐๗๔-๒๔๔-๔๒๒	
3.	อาจารย์ปิยะ กิจถาวร	หน่วยวิจัยท้องถิ่นภาคใต้ตอนล่าง, มอ.ปัตตานี	๐๗๓-๓๓๔-๔๔๔	Piya@bunqa.pn.psu.ac.th
4.	นายสมบูรณ์ อภิบาลกิจ	หน่วยวิจัยท้องถิ่นภาคใต้ตอนล่าง สกว.ภาค	๐๔-๔๔๐-๗๒๒๔	Somboon@chaiyo.com
5.	นส.ศุวคณิศา กานบ	หน่วยวิจัยท้องถิ่นภาคใต้ตอนล่าง	๐๔-๔๔๔-๔๔๗๓	
6.	นายสุพล จันทรเรือง	สำนักวิจัยและพัฒนาการเกษตร เขตที่ ๔	๐๗๔-๔๔๔-๔๐๔-๖	
7.	นายบรรเทา จันทรพุ่ม	สำนักวิจัยและพัฒนาการเกษตร เขตที่ ๔	๐๗๔-๔๔๔-๔๐๔-๖, ๐๔-๗๓๔-๐๗๔๔	
8.	นายกำราบ พานทอง	สถาบันคานศิธรรม, เครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือกภาคใต้	๐๔-๗๓๔-๐๗๔๔	
9.	นายเอกชัย อิศระทะ	โครงการนำร่องเพื่อพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืนของเกษตรกรรายย่อย/ เครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือกภาคใต้	๐๔-๔๔๗-๓๒๔๗	
10.	นส.นฤมล ขาวนวล	กองประสานงานกลางฯ ลุ่มน้ำภาคใต้	๐๔-๔๔๔๓๓๔๔, ๐๗๔-๒๓๐-๖๔๔	Srbnet@hatyai.inet.co.th
11.	นางชโลม เกตุจินดา	กลุ่มผู้บริโภคเข้มแข็งสงขลา	๐๗๔-๒๓๔-๔๔๔	Cic_songkhla@hotmail.com
12.	นายปัญญา หลิมศิริวงษ์	สนง.กองทุนสงเคราะห์การทำสวนยาง จ.สงขลา เขต ๑	๐๗๔-๒๔๐-๗๐๒ ๐๔-๖๔๔๔-๗๐๐	
13.	นายจิตติศักดิ์ สุขขำ	สนง.กองทุนสงเคราะห์การทำสวนยาง จ.สงขลา เขต ๑	๐๗๔-๒๔๐-๗๐๔ ๐๔-๔๔๗-๖๔๒๖	
14.	นายสุนทร ชนินทรสงขลา	สนง.กองทุนสงเคราะห์การทำสวนยาง จ.สงขลา เขต ๑	๐๗๔-๒๔๐-๗๐๔	Csunthorn@hotmail.com
15.	นายธนากร โทมณี	สถานีทดลองยางดริ้ง ม.5 ต.สุโสี อ.ปะเหลียน จ.ตรัง 92180	๐๗๔-๒๔๔-๐๐๐	
16.	นายจิรวิทย์ จำปา	สถาบันเทคโนโลยีราชมงคล วิทยาเขตนครศรีธรรมราช	๐๗๔-๔๔๔-๔๔๔	
17.	ผศ.พิทยา อ่ำพนพนาวัฒน์	สถาบันเทคโนโลยีราชมงคล วิทยาเขตนครศรีธรรมราช	๐๗๔-๔๔๔-๔๔๔ ๔๔๔, ๐๗๔-๔๒๐-๖๔๔ (บ้าน)	
18.	ผศ.นิพนธ์ ใจปลื้ม	สถาบันเทคโนโลยีราชมงคล วิทยาเขตนครศรีธรรมราช	๐๗๔-๔๔๔-๔๔๔ ตป ๔๔๔, ๐๗-๗๔๔-๔๔๒๐	Niponrit@hotmail.com
19.	นางอุดมศรี ศิริลักษณ์พร	สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.) ภาคใต้	๐๗๔-๖๔๔-๔๔๐ ๐๔-๔๔๖-๔๒๓๐	upittaya@hotmail.com
20.	นายวิริยะ แต้แก้ว	สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.) ภาคใต้	๐๗๔-๖๔๔-๔๔๐	
21.	นายทรงพล เจตนาวณิชย์	โครงการประสานงานวิจัยเพื่อพัฒนาสังคม สกว.	๐๒-๖๒๔-๔๐๔๒	rdcnet@oxinfo.co.th
22.	นส.อาภรณ์ จันทรสมวงศ์	โครงการประสานงานวิจัยเพื่อพัฒนาสังคม สกว.	๐๒-๖๒๔-๔๐๔๒, ๐๔-๖๔๐-๔๖๖๔	

ภาคผนวก

งานสืบเนื่องของสถาบันเทคโนโลยีราชมงคล วิทยาเขตนครศรีธรรมราช

งานเวทีสัญจร ครั้งที่ ๓ หลังจากคุยไป มืงานที่สืบเนื่องในช่วงเดือนกุมภาพันธ์ถึงมีนาคม โดยทางวิทยาเขตตั้งบไว้ จากงานสัมมนาเชิงปฏิบัติการ ได้แยกเป็น ๓ โครงการย่อย เพื่อไปให้ถึงกลุ่มเกษตรกรเป้าหมายที่จะเข้าไปทำงานช่วงต่อไปได้ เป็นงานเสวนา ๓ โครงการย่อย

ครั้งแรกไปทำกับเกษตรกรในอำเภอชะอวด เน้นเรื่องการทำมาหากินของเขา คือพรุควนเคร็ง และงานจักสานกระจูด ซึ่งได้ข้อมูลพื้นฐานค่อนข้างมาก ซึ่งจะสรุปทำเป็นเอกสารอีกครั้ง เรื่องสองคือเรื่องทรัพยากรสัตว์น้ำและอาชีพประมงน้ำจืดในอำเภอชะอวด ซึ่งถือเป็นแหล่งต้นน้ำของแม่น้ำปากพนัง และในชะอวดมีพรุใหญ่คือ พรุควนเคร็ง ซึ่งเป็นพรุที่ต่อกับทะเลน้อยที่พัทลุง ฉะนั้นตรงนี้เป็นแหล่งเพาะพันธุ์ปลา และทรัพยากรสัตว์น้ำหลายอย่าง และเป็นแหล่งพืชธรรมชาติอย่างกระจูด มีเกษตรกรที่อยู่ขอบๆ พรุทำมาหากินด้วยอาชีพประมงใน ๒ ลักษณะ คือ เข้าไปจับสัตว์น้ำในพรุนั้น ซึ่งทำได้ทั้งฤดูฝนและแล้ง (ทำเป็นบ่อล่อปลา) มีเกษตรกรหลายรายมีอาชีพประมงในลักษณะนี้ทั้งปี นอกจากนี้ก็เริ่มมีการส่งเสริมของกรมประมง กรมส่งเสริมสหกรณ์ที่ส่งเสริมการขุดท้องร่องเพื่อจะทำเรื่องเกษตรผสมผสาน ของกรมประมงก็ทำเป็นบ่อสาธิตเกษตรกรจึงมีการเลี้ยงปลาน้ำจืดมากขึ้น นอกจากนั้นแล้วในเขตนี้อย่างมีกึ่งก้ามกราม ซึ่งที่ชะอวดนับว่ามีชื่อเสียง แต่ปัจจุบันลดลงมาก อาชีพประมงของชะอวดจึงเป็นอีกอาชีพที่น่าสนใจ จากที่ได้ลงไปดูกับอาจารย์ด้านประมง เกษตรกรยังไม่ค่อยมีความรู้มากนักในเรื่องพื้นฐานอาชีพของเขา อย่างการเลี้ยงปลา เช่น น้ำในบ่อปลาขุ่น ไม่รู้จะแก้ปัญหาอย่างไร นอกจากนี้บางกลุ่มเริ่มใช้อาหารที่มีในธรรมชาติ เช่น สาหร่าย กัลปังหา ปลายข้าว นามาผสมเองใส่บ่อปลา แทนการใช้อาหารสำเร็จรูป พบว่ามีการเลี้ยงปลาที่หลากหลาย เลยเป็นจุดที่น่าสนใจ ที่จะทำโครงการนี้ต่อไป

การเสวนาครั้งที่ ๒ ไปทำที่อำเภอเฉลิมพระเกียรติ เป็นเขตที่ต่อเนื่องกับอำเภอชะอวด และส่วนหนึ่งของอำเภอเชียรใหญ่ที่อยู่ตอนบนของพรุควนเคร็ง เขตนี้พูดสองเรื่อง คือการทำเกษตรผสมผสาน มีส่วนราชการไปสนับสนุนให้เปลี่ยนจากการทำมาหากินทำเกษตรผสมผสาน มีการขุดท้องร่อง โดยการเอาดินข้างบนมาไว้ข้างล่าง เอาดินล่างขึ้นบน จะเห็นว่า กว่าจะปรับดินให้ใช้ประโยชน์ได้ ใช้เวลานานมาก และดินล่างเป็นดินกรดหรือดินทรายจากการสะสมของตะกอนทะเลมาก่อน ขนาดของท้องร่อง คันบ่อ ยังต้องพัฒนา อีกทั้งส่วนที่สำเร็จและล้มเหลว แต่ชาวบ้านบอกว่าดีกว่าทำนา แต่ช่วงหลังที่มีการทำเกษตรผสมผสานแล้ว นาข้าวที่ทำได้ราคาดี เกษตรกรก็หันไปทำนาในส่วนที่ยังมีอยู่ ทำให้ละทิ้งส่วนของพื้นที่ยกท้องที่ที่หาสวนผักหรือไม้ผล ซึ่งเกษตรกรไม่เคยชิน ไม่มีความรู้ จึงคิดว่าเป็นงานส่วนหนึ่งที่จะต้องเข้าไปทำ

ในส่วนของเกษตรผสมผสาน พบว่ามีเกษตรกรในตำบลสวนหลวง ซึ่งมีดินเป็นดินเปรี้ยวไม่สามารถปลูกพืชอะไรได้ ปรากฏว่าชาวบ้านมีการปลูกมะกอกน้ำ เป็นกลุ่มใหญ่อยู่กลุ่มหนึ่ง รวมทั้งบัวบกซึ่งทำรายได้ค่อนข้างสูงมากปีหนึ่งๆ เป็นแสนบาท/ครัวเรือน ทุกวันนี้มีการปลูกกันมากขึ้น ซึ่งต้องไปดูเรื่องราคาและตลาดว่า ทำอย่างไรจะพัฒนาเป็นผลิตภัณฑ์แปรรูป เพราะที่เป็นอยู่ชาวบ้านขายเป็นบัวบกสด สำหรับการประมงในเขตนี้อย่างทำกันน้อย เพราะอยู่ส่วนบนของพรุ แต่ชาวบ้านบอกว่า ปัญหาหลักอันหนึ่งคือ มีการทำถนนปิดกั้นส่วนของพรุตอนล่างและตอนบน ทำให้ปลาที่เคลื่อนย้ายตามธรรมชาติลดน้อยลง และทางน้ำไหลที่ถนน พอถึงหน้าฝนชาวบ้านก็ไปจับกันหมดเลย แทนที่ปลาจะว่ายขึ้นไปได้ กับปัญหาเรื่องการทำลายป่าเพื่อปลูกปาล์มน้ำมัน

เวทีทั้งสองครั้งนี้อาจารย์วิจัยวิทยุเข้าไป เพราะว่ายอยู่ในขอบเขตของพื้นที่พรุ ซึ่งคิดว่าในปี ๔๕-๔๗ จะมีแผนเข้าไปพัฒนา ส่งเสริมในเรื่องตรงนี้

ครั้งที่ ๓ ไปทำที่อำเภอนบพิตำ ซึ่งมีเครือข่ายของเกษตรธรรมชาติอยู่ส่วนหนึ่งแล้ว และพบว่าการพัฒนาการเกษตรที่อำเภอท่าศาลา ซึ่งใกล้ๆ กับอำเภอนบพิตำอยู่อีกหลายเรื่อง แต่ครั้งที่ ๓ มีปัญหาเรื่องการติดต่อสื่อสารกับ

เกษตรกร และเกษตรกรส่วนใหญ่ติดภารกิจของกรมส่งเสริมการเกษตรในเรื่องการอบรมฟื้นฟูเกษตรกรหลังพักชำระหนี้ จึงได้เกษตรกรเป้าหมายน้อย ได้เฉพาะในกลุ่มเกษตรกรทางเลือกเป็นส่วนใหญ่ แต่เราก็พบว่าในกลุ่มเกษตรกรทางเลือก เขาก็แยกเป็นกลุ่มย่อยๆ หลายกลุ่ม ที่น่าสนใจคือ กลุ่มสมุนไพรมะเขือเทศ มีการปลูกกลางสุม ซึ่งเป็นพืชในกลุ่มกลางสาดหรือลองกอง เขามีการปลูกพืชพวกนี้อยู่มากในพื้นที่ และกำลังพัฒนาเป็นพืชปลูกที่ชัดเจน และมีการเลี้ยงสัตว์ โดยเฉพาะสุกรพื้นเมือง และปลา ซึ่งยังมีการพัฒนาได้ไม่มาก

อาจารย์จิรวิทย์มองว่า ในส่วนนี้จะทำสรุปออกมา ซึ่งสามารถเอามาผนวกรวมกับการจัดเสวนา ก็จะได้ข้อมูลในเรื่องของพืชสมุนไพร พืชพื้นบ้าน และภูมิปัญญาท้องถิ่นเพิ่มเติมได้ และในช่วงวันที่ ๔-๕ กรกฎาคม อาจารย์จิรวิทย์จะทำเรื่องสมุนไพร-พืชพื้นบ้าน-เศรษฐกิจ ซึ่งต่อเนื่องจากการเสวนาสัจพจน์ครั้งที่ผ่านมา โดยการเอากลุ่มเกษตรกรในเครือข่ายเข้าไปพบปะพูดคุยกัน

ประเด็นที่อาจารย์จิรวิทย์ทิ้งท้ายไว้ก็คือ เวลาเมื่อเสวนา ทำให้เห็นปัญหาช่องว่างทางวิชาการ คือน่าจะมีนักวิชาการลงไปช่วยแก้ไขของชาวบ้าน

(ร่าง)

กรอบทฤษฎีวิจัยและพัฒนา เรื่องเกษตรกรรมยั่งยืน

หลักการและเหตุผล

กระแสความสนใจใน "เกษตรกรรมยั่งยืน" ของฝ่ายต่างๆ ในสังคม ไม่ว่าจะเป็นเกษตรกร ผู้บริโภค หน่วยงานรัฐ ธุรกิจเอกชน และองค์กรพัฒนาเอกชนในปัจจุบันได้รับการตอบรับเป็นอย่างดี ด้วยเหตุผลหลายประการ อาทิ การไม่เชื่อมั่นต่อระบบเกษตรแผนใหม่หรือเกษตรเคมีของเกษตรกร ที่ทำให้ต้องประสบปัญหามาตลอด ทั้งปัญหานี้สิน ปัญหาด้านสุขภาพจากการใช้สารเคมีทางการเกษตรและสารเคมีปนเปื้อนในอาหารมาสู่ผู้บริโภค ขณะเดียวกันกระแสผู้บริโภคก็มีความตื่นตัวขึ้นมาก ที่ส่วนหนึ่งอาจเป็นผลมาจากกระแสภายนอกประเทศ ซึ่งมุ่งเน้นแนวทางการพัฒนาแบบยั่งยืน กระแสเรื่องสิ่งแวดล้อม ที่ทำให้เห็นว่า ความต้องการอาหารอินทรีย์ในตลาดต่างประเทศมีแนวโน้มสูงขึ้น ประกอบกับผลกระทบทางเศรษฐกิจ การที่ประเทศไทยต้องเผชิญกับผลกระทบจากข้อตกลงว่าด้วยเรื่องการค้าของต่างประเทศ ที่เป็นอุปสรรคต่อการผลิตสินค้าเกษตรในแนวทางเดิมที่ใช้สารเคมี ก็ยังเป็นปัจจัยเร่งให้เกิดความสนใจในเรื่องนี้กันมากขึ้น

อย่างไรก็ตาม ความสนใจดังกล่าวอาจมองได้ว่าเป็นเพียงกระแส แต่ไม่ได้เกิดจากการตระหนักและการมีจิตสำนึกที่ต้องการจะแก้ไขปัญหของเกษตรกร ผู้บริโภค เศรษฐกิจ สังคม การเมือง และสิ่งแวดล้อมของประเทศอย่างแท้จริง โดยเป็นที่ยอมรับว่า กระแสของเกษตรกรรมยั่งยืน ยังเป็นเพียงกระแสเล็กๆ ที่พยายามเสนอตัวขึ้นมาเป็นทางเลือกหนึ่งให้กับสังคมไทย ซึ่งต้องอาศัยการทำงานและการพิสูจน์ตัวตนอยู่พอสมควร ขณะที่ก็ต้องเผชิญกับเกษตรเคมีซึ่งเป็นกระแสหลักอยู่ ดังจะเห็นได้ว่า นโยบายของแต่ละหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับเกษตรกรรมยั่งยืน ยังไม่เป็นที่รูปธรรมชัดเจน การนำเข้าสารเคมีทางการเกษตรยังมีอยู่ต่อเนื่อง งบประมาณที่ลงไปสนับสนุนเกษตรกรรมยั่งยืนยังน้อยมาก แม้ภาครัฐจะพยายามนำเสนอแนวทางต่างๆ ในการแก้ปัญหาหรือส่งเสริม แต่ก็เป็นการแก้ปัญหาเฉพาะหน้า ที่สำคัญ ยังไม่มีการสนับสนุนการศึกษาเรื่องนี้อย่างจริงจัง กระทั่งแม้แต่แนวคิด นิยามความหมาย หลักการก็ยังเข้าใจไม่ตรงกัน อีกทั้งความสนใจและการขยายตัวก็อยู่ในวงไม่กว้างขวางนัก นอกจากนี้ยังเกิดคำถามจากสังคมหรือข้อสงสัยจากนักวิชาการที่ส่งเสริมการทำเกษตรเชิงเดี่ยวมากมาย เช่น ความเป็นไปได้ทางเศรษฐกิจในการทำเกษตรยั่งยืน หรือความเป็นไปได้ที่เกษตรกรทั่วไปจะนำวิธีการไปปรับใช้ เป็นต้น ซึ่งประเด็นต่างๆ ดังกล่าวได้สะท้อนให้เห็นประเด็นปัญหาในหลายๆ ระดับ ตั้งแต่ระดับฐานคิด ปัญหาเชิงเทคนิค/รูปแบบ ปัญหาเรื่องกระบวนการจัดการ ไปจนถึงปัญหาเชิงโครงสร้างนโยบาย เป็นต้น นอกจากนี้หากพิจารณาในระดับพื้นที่ก็จะพบว่า ปัญหาของเกษตรกรรมยั่งยืนในแต่ละภูมิภาคหรือพื้นที่อาจแตกต่างกัน การที่กระบวนการวิจัยจะเข้าไปหนุนเสริมหรือทำให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ที่จะลุกขึ้นมาดูแลปัญหาของท้องถิ่นเอง ยังมีนัยยะต่อการสร้างอัตลักษณ์ของท้องถิ่นที่นับเป็นทุนทางสังคมของประเทศเราอีกด้วย

อย่างไรก็ตาม บนฐานคิดที่ว่า เกษตรกรรมยั่งยืนจะเป็นทางเลือกให้กับเกษตรกรได้ โดยเฉพาะเกษตรกรรายย่อยแล้ว เกษตรกรรมยั่งยืนก็ควรจะเป็นเส้นทางหนึ่งที่ได้รับการส่งเสริมขึ้นมามากมายจริงจริง ที่สำคัญ นโยบายของเกษตรกรรมยั่งยืนเป็นทิศทางไปสู่เศรษฐกิจพอเพียง เป็นเรื่องที่มาไกลกว่าการปลูกพืช เลี้ยงสัตว์ แต่เชื่อมโยงกับเรื่องสิทธิในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ/ระบบนิเวศ เศรษฐกิจชุมชน หรือปัญหานี้สินของเกษตรกร การจัดปรับความสัมพันธ์ทางสังคมของคนกลุ่มต่างๆ ที่เห็นได้ชัดคือ ระหว่างผู้ผลิต-ผู้บริโภค หรืออื่นๆ และยังเป็นประเด็นที่สอดคล้องกับแนวโน้มกระแสของสังคมโลก ที่เน้นเรื่องสิ่งแวดล้อม และกระแสความตื่นตัวของผู้บริโภค ซึ่งเป็นเงื่อนไขสำคัญที่กำหนดตลาด หรือการผลิตของเกษตรกรนั่นเอง แต่ขณะเดียวกันก็มีสิ่งท้าทายต่อการพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืนอยู่พอสมควร

ดังนั้นเพื่อให้เกษตรกรรมยั่งยืน เป็นรูปธรรมหรือวิถีปฏิบัติที่มีการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง เป็นขบวนการ จึงมีความจำเป็นที่จะต้องมีการวิจัยและพัฒนาเรื่องนี้อย่างจริงจัง ตลอดจนต้องอาศัยการประสานเชื่อมโยงระหว่างเกษตรกร นักวิชาการ นักวิจัย นักส่งเสริมเกษตรกรรมยั่งยืน รวมทั้งสถาบันการศึกษา องค์กรพัฒนาเอกชน สื่อมวลชน ผู้บริโภค ข้าราชการที่สังกัดหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเชื่อมโยงกัน ได้แก่ กระทรวงเกษตรฯ กระทรวงศึกษาฯ กระทรวงสาธารณสุข เพื่อให้ภาคีหรือผู้

มีส่วนได้เสีย (stakeholder) เหล่านี้ ได้มีส่วนร่วมในการกำหนดหรือทำให้เกษตรกรรมยั่งยืน กลายเป็นอีกกลุ่มหนึ่งในการพัฒนาภาคเกษตรกรรมไทยให้เกิดความ “ยั่งยืน” เป็นเป็นการปรับความสัมพันธ์ระหว่างผู้ผลิต-ผู้บริโภค และคนกับธรรมชาติอีกด้วย

วัตถุประสงค์

1. เพื่อประมวลโจทย์การวิจัยและพัฒนาเรื่องเกษตรกรรมยั่งยืน ที่ควรดำเนินการ
2. เพื่อกำหนดยุทธศาสตร์การสนับสนุนงานวิจัยและพัฒนา (ลำดับความสำคัญ) เรื่องเกษตรกรรมยั่งยืน

กรอบการวิจัยและพัฒนา

1. แนวทางและนโยบายในการพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืน
2. กระบวนการเรียนรู้และการจัดการเพื่อพัฒนาและส่งเสริมเกษตรกรรมยั่งยืน
3. เกษตรกรรมยั่งยืนกับการศึกษาและชีวิตทางเลือก
4. การสื่อสารเพื่อการส่งเสริมเกษตรกรรมยั่งยืน
5. การพัฒนาองค์กร/ สถาบันเกษตรกรรมกับเกษตรกรรมยั่งยืน
6. องค์ความรู้และภูมิปัญญาในการจัดการกระบวนการผลิต-การแปรรูป
7. การฟื้นฟูสภาพแวดล้อม ระบบนิเวศ เพื่อเอื้อต่อการพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืน
8. การเชื่อมโยงผู้ผลิต-ผู้บริโภค การพัฒนาธุรกิจชุมชน และการดำเนินงานเชิงพาณิชย์ของเกษตรกรรมยั่งยืน

กรอบที่ 1 แนวทางและนโยบายในการพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืน

ฐานคิด: แนวทางในการจัดอุปสรรคต่อการพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืน ทั้งในระดับชุมชน สังคม ประเทศ

โจทย์:

- การศึกษาปัจจัยในเชิงโครงสร้างที่เอื้อและเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืน เช่น กฎหมาย และทิศทางการพัฒนาสังคมของระบบโลก นโยบายภาครัฐ
- ความเป็นไปได้ทางเศรษฐกิจในการทำเกษตรยั่งยืน และผลกระทบต่อ GDP ของประเทศ
- เกษตรกรรมยั่งยืนกับการสร้างความมั่นคงทางอาหารของชาติ
- เกษตรกรรมยั่งยืนกับการลดค่าใช้จ่ายภาครัฐ
- ความสัมพันธ์ระหว่างเกษตรกรรมยั่งยืนกับผลกระทบต่อเศรษฐกิจมหภาค

กรอบที่ 2 กระบวนการเรียนรู้และการจัดการเพื่อพัฒนาและส่งเสริมเกษตรกรรมยั่งยืน

ฐานคิด: ฐานคิดและการปรับตัวของฝ่ายต่างๆ ที่เกี่ยวข้องในการดำเนินงานพัฒนาและส่งเสริมเกษตรกรรมยั่งยืน เพื่อให้เกิดการยอมรับแนวคิดและขยายผล รวมทั้งการติดตามประเมินผลอย่างต่อเนื่อง

โจทย์:

- การจัดกระบวนการเรียนรู้เพื่อให้เกิดการยอมรับและขยายผลเรื่องเกษตรกรรมยั่งยืนของเกษตรกร
- รูปแบบ/ แนวทางการสนับสนุนให้เกิดกลุ่ม (node) ที่เป็นแม่แบบเรื่องเกษตรกรรมยั่งยืนที่ชัดเจน หลากหลาย และเชื่อมโยงกันเป็นเครือข่าย

* (ร่าง) กรอบโจทย์การวิจัยและพัฒนาเรื่องเกษตรกรรมยั่งยืนนี้ เป็นเพียงตัวอย่างประเด็นที่รวบรวมขึ้นจากเวทีต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง

- จะเชื่อมโยงการทำงานระหว่างนักวิชาการ และเกษตรกรอย่างไร ให้เกิดการทดลองทำวิจัยและปฏิบัติการร่วมกันในการพัฒนาความรู้/ เทคนิคด้านเกษตรกรรมยั่งยืนให้เกิดความชัดเจน สามารถอธิบายได้อย่างมีเหตุผล เช่น เรื่องสารชีวภาพ
- โครงสร้างการส่งเสริมและพัฒนาเกษตรยั่งยืนในพื้นที่ (อาทิ บริบททางสังคม-ชุมชน สถานภาพของเกษตรกร ภาวะหนี้สิน ศักยภาพชุมชน เป็นต้น)

กรอบที่ 3 เกษตรกรรมยั่งยืนกับการศึกษาและชีวิตทางเลือก

งานคิด : การเชื่อมโยงผู้เกี่ยวข้องเป็นเครือข่าย เพื่อนำไปสู่การพัฒนาหลักสูตรเกษตรกรรมยั่งยืนทุกระดับ

โจทย์ :

- การวิจัยเพื่อพัฒนาหลักสูตรเกษตรกรรมยั่งยืนในระดับต่างๆ
- จะทำให้เกิดการรวบรวมองค์ความรู้เรื่องเกษตรกรรมยั่งยืนจากพื้นที่/ ชุมชน และโยงเนื้อหาเข้าสู่กระบวนการเรียนการสอนในโรงเรียนได้อย่างไร (หลักสูตรท้องถิ่น)
- จะจัดกระบวนการเรียนรู้นอกโรงเรียนอย่างไรให้เกษตรกรมีความเข้าใจในระบบนิเวศ และสามารถทำการเกษตร ปลอดภัยตามหลักภูมิปัญญาท้องถิ่น

กรอบที่ 4 การสื่อสารเพื่อการส่งเสริมเกษตรกรรมยั่งยืน

งานคิด : การพัฒนาและการใช้สื่อเพื่อส่งเสริมการพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืน

โจทย์ :

-

กรอบที่ 5 การพัฒนาองค์กร/ สถาบันเกษตรกรกับเกษตรกรรมยั่งยืน

งานคิด : ทำอย่างไรให้เกิดการพัฒนาองค์กร/ สถาบันเกษตรกร ให้เกิดการปรับเปลี่ยนความคิด พฤติกรรมในการยอมรับระบบเกษตรกรรมยั่งยืน และการสร้างความเข้มแข็งให้กับองค์กร/ สถาบันเกษตรกร

โจทย์ :

- การรวบรวมองค์ความรู้และการจัดระบบการถ่ายทอดความรู้เรื่องเกษตรกรรมยั่งยืน (กระบวนการเรียนรู้สู่เกษตรกรยั่งยืน)
- การศึกษารูปแบบกระบวนการส่งเสริมและสนับสนุนการจัดทำแผนเพื่อพัฒนาสถาบันเกษตรกรในการทำเกษตรกรรมยั่งยืนระดับชุมชน โดยกระบวนการมีส่วนร่วม
- กระบวนการบริหารทรัพยากรของรัฐในการพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืนโดยองค์กรชุมชน
- การพัฒนากลุ่ม เครือข่าย และกระบวนการกลุ่มในการพัฒนาไปสู่เกษตรกรรมยั่งยืน (เช่น การทำงานแบบมีส่วนร่วม การบริหารจัดการกลุ่ม การพัฒนาผู้นำ การเชื่อมโยงเครือข่าย)

กรอบที่ 6 องค์ความรู้และภูมิปัญญาในการจัดการกระบวนการผลิต-การแปรรูป

งานคิด : การพัฒนาเทคโนโลยีด้านเกษตรกรรมยั่งยืน ที่ยึดปรัชญา/ แนวคิดของเกษตรกรรมยั่งยืน เช่น ไม่ผูกขาด ช่วยลดค่าใช้จ่ายของเกษตรกร

โจทย์ :

- การประมวล รวบรวมข้อมูล ความรู้เกี่ยวกับเทคโนโลยีด้านเกษตรกรรมยั่งยืน และทำให้เกิดกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน
- จะมีแนวทางในการพัฒนาเทคโนโลยีที่พึ่งตนเอง และเหมาะสมกับพื้นที่ วัฒนธรรมท้องถิ่นได้อย่างไร

- จะมีแนวทางในการพัฒนากระบวนการทำงานระดับเครือข่าย ที่สามารถเชื่อมโยงเทคโนโลยีของกลุ่มต่างๆ ได้อย่างไร เช่น ขบวนการเมล็ดพันธุ์เกษตรกรอินทรีย์
- การพัฒนาเทคโนโลยีเพื่อทดแทนการใช้เคมีเกษตรกร
 - * ปุ๋ยชีวภาพที่มาจากวัสดุที่หาได้ในท้องถิ่นหรือของเหลือใช้
 - * การควบคุมป้องกันศัตรูพืชโดยวิธีธรรมชาติ เช่น การใช้สมุนไพร
- การสำรวจและรวบรวมพันธุ์กรรมท้องถิ่น
- การผสมพันธุ์และปรับปรุงพันธุ์พืช-สัตว์พื้นบ้าน

กรอบที่ 7 การฟื้นฟูสภาพแวดล้อม ระบบนิเวศ เพื่อเอื้อต่อการพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืน

ฐานคิด : จะมีรูปแบบการจัดการอย่างไรกับการเปลี่ยนแปลงเพื่อความอยู่รอดอย่างยั่งยืน โดยมองความเชื่อมโยงระหว่างคนกับฐานทรัพยากร และพลวัตการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น

โจทย์ :

- การประมวลองค์ความรู้ด้านต่างๆ ที่เกี่ยวกับระบบเกษตรบนที่สูง และการจัดการกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างชุมชนต่างๆ เพื่อนำไปสู่การพัฒนากระบวนการคิด การเรียนรู้ของเกษตรกร-ชุมชน เช่น ระบบไร่หมุนเวียนจะปรับเข้ากับบริบททางสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างไร
- ปัญหาการขยายพื้นที่เพาะปลูกในเขตต้นน้ำ หรือการทำแปลงเพาะปลูกขนาดใหญ่ (เช่น กรณีสวนส้มในภาคเหนือ) กับปัญหาสภาพแวดล้อม
- การบำรุงดินโดยชีววิธี
- การส่งเสริมและพัฒนาระบบเกษตรกรรมยั่งยืนที่เหมาะสมกับภูมินิเวศ/ ลุ่มน้ำ (รูปแบบการใช้ที่ดินที่สัมพันธ์กับการจัดการทรัพยากรภายใต้ระบบเกษตรรูปแบบต่างๆ)

กรอบที่ 8 การเชื่อมโยงผู้ผลิต-ผู้บริโภค การพัฒนาธุรกิจชุมชน และการดำเนินงานเชิงพาณิชย์ของเกษตรกรรมยั่งยืน

ฐานคิด : ทำอย่างไรจะเชื่อมโยงผู้ผลิต-ผู้บริโภคให้เข้มแข็งและหนุนช่วยกัน เพื่อให้เกิดความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างกลุ่มเกษตรกรและผู้บริโภคในการจัดการผลผลิตเกษตรยั่งยืน โดยมีเป้าหมายคือ ความมั่นคงทางอาหาร สุขภาพ เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมการเมืองและสิ่งแวดล้อม

โจทย์ :

- รูปแบบและระบบการส่งเสริมที่จะช่วยสร้างกระแสผู้บริโภคที่สอดคล้องกับปรัชญาและระบบการผลิตของเกษตรกรรมยั่งยืน
 - * ข้อจำกัด ปัญหา และความต้องการของผู้บริโภค (ข้อมูลผู้บริโภค)
- รูปแบบของตลาด/ ช่องทางการตลาดสินค้าเกษตรกรรมยั่งยืน (การตลาดทางเลือก) ที่จะช่วยลดต้นทุนการจัดการตลาด
- ข้อจำกัดและปัจจัยเอื้อของเกษตรกรในการเข้าสู่ระบบมาตรฐานผลิตภัณฑ์เกษตรกรรมยั่งยืน/ เกษตรอินทรีย์

พื้นที่ดำเนินโครงการของโครงการพัฒนาเกษตรยั่งยืน (SADP) ภาคใต้

สำนักวิจัยและพัฒนาการเกษตร เขตที่ 7 – สุราษฎร์ธานี (สวพ.7)

รับผิดชอบในเขตภาคใต้ตอนบน ครอบคลุมพื้นที่ 8 จังหวัด คือ ประจวบคีรีขันธ์, ชุมพร, ระนอง, สุราษฎร์ธานี, พังงา, ภูเก็ต, กระบี่ และนครศรีธรรมราช

กลุ่มเกษตรกร	พื้นที่ดำเนินการ	กิจกรรมหลัก
ปี 2543		
กลุ่มเกษตรกร ท่าอุแท	ด.ท่าอุแท อ.กาญจนดิษฐ์ จ.สุราษฎร์ธานี	1. โครงการเกษตรผสมผสานเพื่อนำไปสู่การเกษตรยั่งยืน โดยการปลูกไม้ผลต่างระดับ + พืชสมุนไพร + ผักพื้นเมือง + สัตว์เลี้ยงพื้นบ้าน 2. โครงการทดลองปลูกผักปลอดสารพิษ + การป้องกันกำจัดศัตรูพืชแบบผสมผสาน 3. โครงการสาธิตการทำปุ๋ยหมักโดยใช้วัสดุเศษเหลือจากฟาร์ม 4. โครงการฝึกอบรมและทัศนศึกษาดูงาน เพื่อเพิ่มศักยภาพของชุมชน
กลุ่มเกษตรกร ตำบลเขาถ่าน	ด.เขาถ่าน อ.ท่าฉาง จ.สุราษฎร์ธานี	1. โครงการสาธิตการทำเกษตรผสมผสานเพื่อนำไปสู่เกษตรยั่งยืน 2. โครงการปลูกข้าวอินทรีย์ 3. โครงการทดสอบสาธิตการทำปุ๋ยหมักชีวภาพ (ใช้กับไม้ผล) 4. ฝึกอบรม/ ศึกษาดูงาน
กลุ่มเกษตรกร ตำบลบ้านยาง	ด.บ้านยาง อ.คีรีรัฐนิคม จ.สุราษฎร์ธานี	1. วิจัยและพัฒนารูปแบบของระบบเกษตรผสมผสานที่นำไปสู่เกษตรยั่งยืน โดยการผสมผสานการปลูกผัก + ไม้ผล + สัตว์เลี้ยง 2. ทดสอบสาธิตการปลูกไม้ผลหลายชนิดร่วมกับระบบยางพารา 3. สาธิตการทำปุ๋ยหมัก โดยใช้เศษเหลือจากฟาร์ม 4. ฝึกอบรม/ ศึกษาดูงาน
กลุ่มเกษตรกร ไม้เรียง	ด.ไม้เรียง อ.ฉวาง จ.นครศรีธรรมราช	1. ศึกษารูปแบบและคุณสมบัติของระบบการเกษตรผสมผสานที่เหมาะสม ที่นำไปสู่การเกษตรที่ยั่งยืน 2. ทดสอบสาธิตการปลูกผักปลอดสารพิษ 3. การทำปุ๋ยหมัก โดยใช้เศษเหลือจากฟาร์ม 4. ฝึกอบรม/ ศึกษาดูงาน
กลุ่มเกษตรกร ตำบลเกาะทวด	ด.เกาะทวด อ.ปากพนัง จ.นครศรีธรรมราช	1. ทดสอบสาธิตระบบเกษตรผสมผสานในหลายรูปแบบ เพื่อนำไปสู่การเกษตรยั่งยืน 2. โครงการศึกษารูปแบบการผลิตข้าวแบบครบวงจร 3. โครงการสาธิตการทำปุ๋ยหมักโดยใช้เศษเหลือจากฟาร์ม 4. ฝึกอบรมเสริมสร้างศักยภาพให้กับองค์กรชุมชน
ปี 2544		
กลุ่มเกษตรกร ท่าอุแท	ด. ท่าอุแท อ.กาญจนดิษฐ์ จ.สุราษฎร์ธานี	1. ศึกษาการปลูกไม้ผลผสมผสานที่มีเรือนยอดต่างระดับ (ลองกอง + มังคุด + สละ + ลิ้นจี่) ร่วมกับการเลี้ยงสัตว์ (ไก่ + ปลา + หมู) 2. ศึกษาการเพาะเห็ดร่วมกับการใช้น้ำสกัดชีวภาพ (เห็ดฟาง, นางฟ้า, หูหนู) 3. ศึกษาการปลูกผักโดยใช้น้ำสกัดชีวภาพ + ปุ๋ยหมัก และปุ๋ยชีวภาพ 4. ศึกษาการทำปุ๋ยหมักและปุ๋ยชีวภาพ 5. ฝึกอบรม-การทำปุ๋ยหมัก, น้ำสกัดชีวภาพ, การเพาะเห็ด 6. ศึกษาดูงาน-การทำปุ๋ยหมัก, น้ำสกัดชีวภาพ, การเพาะเห็ด, การปลูกพืชร่วมยาง

กลุ่มเกษตรกร ตำบลเขาด่าน	ด.เขาด่าน อ.ท่าฉาง จ.สุราษฎร์ธานี	1. ศึกษารูปแบบเกษตรผสมผสานที่มียางพาราเป็นหลัก ร่วมกับการปลูกข้าว ไม้ผล + เป็ด + ปลา 2. ศึกษาการเพาะเห็ดจากทะลายปาล์มน้ำมัน ร่วมกับการใช้น้ำสกัดชีวภาพ 3. ศึกษาการทำปุ๋ยหมัก และน้ำสกัดชีวภาพ 4. ศึกษาการป้องกันกำจัดศัตรูพืชแบบผสมผสาน (IPM) ในนาข้าว 5. ฝึกอบรม-การเพาะเห็ด 6. ศึกษาดูงาน-การปลูกพืชร่วมนา 7. การเลี้ยงสัตว์ปศุสัตว์
กลุ่มเกษตรกร ตำบลบ้านยาง	ด.บ้านยาง อ.คีรีรัฐนิคม จ.สุราษฎร์ธานี	1. ศึกษาเปรียบเทียบการปลูกพืชแบบผสมผสาน 2. ศึกษาการเลี้ยงสัตว์ในระบบเกษตรผสมผสาน 3. ศึกษาทดสอบการทำปุ๋ยหมักและปุ๋ยชีวภาพ 4. ฝึกอบรมการทำปุ๋ยหมัก, น้ำสกัดชีวภาพ, การเพาะเห็ด, การปลูกพืชร่วมยาง 5. ศึกษาดูงาน-การทำปุ๋ยหมัก, น้ำสกัดชีวภาพ, การเพาะเห็ด, การปลูกพืชร่วมยาง
กลุ่มเกษตรกร ไม้เรียง	ด.ไม้เรียง อ.ฉวาง จ. นครศรีธรรมราช	1. ศึกษารูปแบบเกษตรผสมผสาน โดยมีไม้ผล + ผักพื้นเมือง + ไก่ + เป็ด 2. ศึกษารูปแบบการปลูกไม้ผลร่วมกับการเลี้ยงปลาแบบบ่อดอย 3. ศึกษาการปลูกไม้ผลบนคันดิน + ปลา (เสริมแปลงเดิม) 4. ศึกษาการปลูกไม้ผล + การเพาะเห็ด + การเลี้ยงไก่ + การเลี้ยงปลา 5. ศึกษาสวนสมรม + ผักพื้นบ้าน + การเลี้ยงไก่ + การเลี้ยงปลา (เสริมแปลงเดิม + ใหม่) 6. ศึกษาการปลูกไม้ผลร่วมผักพื้นเมือง + การเลี้ยงเป็ด 7. ศึกษาการปลูกไม้ผล + ผักพื้นบ้าน
กลุ่มเกษตรกร ตำบลเกาะหวด	ด.เกาะหวด อ.ปากพนัง จ. นครศรีธรรมราช	1. ศึกษารูปแบบเกษตรผสมผสานที่เหมาะสม 1.1 ศึกษาการปลูกไม้ผลและไม้ยืนต้นบนร่องสวน ในสภาพพื้นที่เสี่ยงต่อน้ำท่วม 1.2 ทดสอบการปลูกผักโดยลดการใช้สารเคมี 1.3 ศึกษาการเลี้ยงปลาในร่องสวน / บ่อในสวนผลไม้ 1.4 ศึกษาการเลี้ยงไก่พื้นบ้าน / นกกระทา 1.5 ศึกษาการเพาะเห็ด 2. ศึกษาการทำและใช้น้ำสกัดชีวภาพในการผลิตข้าว, ผัก และไม้ผล 3. ศึกษาเวลาปลูก วิธีการปลูก และการใส่ปุ๋ยที่เหมาะสมสำหรับข้าวในพื้นที่ที่มีปัญหาน้ำท่วม 4. ศึกษาดูงาน-การดูงานปลูกผัก, ไม้ผล, ข้าว.- การแปรรูปผลผลิต 5. ศึกษาอบรม-การเพาะเห็ด, การเพาะพันธุ์

ปี 2545

กลุ่มเกษตรกร	พื้นที่ดำเนินการ	ระบบการผลิต
กลุ่มเกษตรกรท่าอุแท (กลุ่มเดิม)	ด. ท่าอุแท อ.กาญจนดิษฐ์ จ.สุราษฎร์ธานี	เกษตรผสมผสาน
กลุ่มเกษตรกรตำบลเขาด่าน (กลุ่มเดิม)	ด.เขาด่าน อ.ท่าฉาง จ.สุราษฎร์ธานี	เกษตรผสมผสาน
กลุ่มเกษตรกรตำบลบ้านยาง (กลุ่มเดิม)	ด.บ้านยาง อ.คีรีรัฐนิคม จ.สุราษฎร์ธานี	เกษตรผสมผสาน
กลุ่มเกษตรกรไม้เรียง (กลุ่มเดิม)	ด.ไม้เรียง อ.ฉวาง จ. นครศรีธรรมราช	เกษตรผสมผสาน
กลุ่มเกษตรกรตำบลเกาะหวด (กลุ่มเดิม)	ด.เกาะหวด อ.ปากพนัง จ. นครศรีธรรมราช	เกษตรผสมผสาน

สำนักวิจัยและพัฒนาการเกษตร เขตที่ 8 –สงขลา (สวพ.8)

รับผิดชอบในเขตภาคใต้ตอนล่าง ครอบคลุมพื้นที่ 7 จังหวัด คือ สงขลา, พัทลุง, ตรัง, สตูล, ปัตตานี, ยะลา และนราธิวาส

กลุ่มเกษตรกร	พื้นที่ดำเนินการ	กิจกรรมหลัก
ปี 2543		
กลุ่มเกษตรกร ตำบลท่าหิน	ด. ท่าหิน อ.สทิงพระ จ.สงขลา	1. การพัฒนา + ทดสอบเทคโนโลยีชีวภาพเพื่อกำจัดหอยเชอรี่ในระบบเกษตรยั่งยืน 2. พัฒนา + ทดสอบเทคโนโลยีชีวภาพด้านปรับปรุงบำรุงดินโดยใช้ปุ๋ยหมัก
กลุ่มเกษตรกร ตำบลเกาะใหญ่	ด.เกาะใหญ่ อ.กระเสาะสิงขี้ จ.สงขลา	1. พัฒนาระบบการปลูกพืชดั้งเดิมให้เหมาะกับท้องถิ่น 2. พัฒนา + ทดสอบเทคโนโลยีด้านการเลี้ยงเปิดไข่ในระบบเกษตรยั่งยืนเพื่อเสริมรายได้ โดยใช้วัสดุท้องถิ่น
กลุ่มเกษตรกร ตำบลทุ่งนุ้ย	ด.ทุ่งนุ้ย อ.ควนกาหลง จ.สตูล	1. ศึกษาการปลูกพืชต่างระดับร่วมระบบยางพารา 2. ฝึกอบรม/ ศึกษาดูงาน 3. การปลูกพืชต่างระดับร่วมระบบยางพารา
กลุ่มเกษตรกร ตำบลสะพานไม้ แก่น	ด.สะพานไม้แก่น อ.จะนะ จ. สงขลา	1. พัฒนา + ทดสอบเทคโนโลยีด้านการทำปุ๋ยหมัก โดยการใช้วัสดุท้องถิ่นเพื่อปรับปรุงบำรุงดิน 2. พัฒนา + ทดสอบเทคโนโลยีด้านการผลิตผักร่วมระบบกับพืชไร่ 3. พัฒนา + ทดสอบเทคโนโลยีการปลูกผักพื้นบ้านร่วมระบบที่เหมาะสมกับพันธุ์พืชหลายชนิด 4. ฝึกอบรมการปลูกพืชแบบผสมผสาน + การทำปุ๋ยหมัก
กลุ่มเกษตรกร นาหว้า	ด.นาหว้า อ.จะนะ จ. สงขลา	1. พัฒนา + ทดสอบเทคโนโลยีเพื่อการผลิตพืชเศรษฐกิจแบบผสมผสาน 2. พัฒนา + ทดสอบเทคโนโลยีการผลิตหญ้าเลี้ยงสัตว์ร่วมระบบอย่างยั่งยืน 3. พัฒนา + ทดสอบเทคโนโลยีการเลี้ยงโคขุนโดยการใช้วัสดุท้องถิ่น 4. พัฒนา + ทดสอบเทคโนโลยีเพื่อการเลี้ยงปลาแบบปล่อย
กลุ่มเกษตรกร ตำบลลำปำ	ด.ลำปำ อ.เมือง จ.พัทลุง	1. พัฒนา + ทดสอบเทคโนโลยีด้านการสร้างบ่อหมัก เพื่อใช้วัสดุท้องถิ่นเพิ่มคุณค่าอาหารของโคนมในฤดูน้ำท่วม 2. ฝึกอบรม ศึกษาดูงาน เรื่องการสร้างบ่อหมัก
กลุ่มเกษตรกร ตำบลลิบง	ด.เกาะลิบง อ.กันตัง จ.ตรัง	1. พัฒนา + ทดสอบเทคโนโลยีการปลูกพืชคลุมดินในระบบการผลิตเกษตรยั่งยืน ร่วมระบบสวนยางพารา 2. ฝึกอบรม ศึกษาดูงาน เรื่องการดูแลรักษาสวนยาง
กลุ่มเกษตรกร ตำบลแม่ลาน	ด.แม่ลาน อ.แม่ลาน จ.ปัตตานี	1. พัฒนา + ทดสอบเทคโนโลยีการผลิตข้าวอินทรีย์เพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิต 2. พัฒนา + ทดสอบเทคโนโลยีด้านการผลิต โดยเน้นรักษาสมดุลธรรมชาติ + การใช้ทรัพยากรที่เหมาะสม 3. ฝึกอบรม ศึกษาดูงาน เรื่องการผลิตข้าวอินทรีย์
ปี 2544		
กลุ่มเกษตรกร ตำบลท่าหิน	ด. ท่าหิน อ.สทิงพระ จ.สงขลา	1. ศึกษากระบวนการผสมผสานร่วมกับการเลี้ยงสุกรพอพันธุ์แม่พันธุ์และการเลี้ยงเปิด 2. ประชุมคณะทำงานสรุปผลการดำเนินงาน
กลุ่มเกษตรกร ตำบลเกาะใหญ่	ด.เกาะใหญ่ อ.กระเสาะสิงขี้ จ.สงขลา	1. ศึกษาการแปรรูปผลผลิตข้าวซ้อมมือ 2. ศึกษาการเลี้ยงไก่พื้นเมืองในสวนยาง 3. จัดฝึกอบรม 4. ประชุมคณะทำงานสรุปผลการดำเนินงาน

กลุ่มเกษตรกร ตำบลทุ่งนุ้ย	ด.ทุ่งนุ้ย อ.ควนกาหลง จ.สตูล	1. ศึกษากระบวนการเกษตรผสมผสานที่มีไม้ผลต่างระดับ ร่วมกับการใช้น้ำสกัดชีวภาพ 2. ศึกษาการจัดทำตลาดสีเขียว 3. ประชุมคณะกรรมการสรุปผลการดำเนินงาน
กลุ่มเกษตรกร ตำบลสะพานไม้ แก่น	ด.สะพานไม้แก่น อ.จะนะ จ. สงขลา	1. ศึกษาการผลิตสารสกัดชีวภาพเพื่อป้องกันกำจัดศัตรูพืช 2. ฝึกอบรม 3. ศึกษาดูงาน 4. ประชุมสรุปผลการดำเนินงาน
กลุ่มเกษตรกร นาหว้า	ด.นาหว้า อ.จะนะ จ. สงขลา	1. ศึกษาการพัฒนาระบบเกษตรผสมผสานร่วมกับการใช้น้ำสกัดชีวภาพและปุ๋ยชีวภาพ 2. ศึกษาการเลี้ยงไก่และปลาในระบบเกษตรผสมผสาน 3. ศึกษาการทำน้ำสกัดชีวภาพและปุ๋ยชีวภาพ 4. ศึกษาการเลี้ยงโคขุนโดยใช้วัสดุท้องถิ่น 5. ประชุมคณะกรรมการสรุปผลการดำเนินงาน
กลุ่มเกษตรกร ตำบลลำปำ	ด.ลำปำ อ.เมือง จ.พัทลุง	1. ศึกษาการปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ร่วมกับการใช้น้ำสกัดชีวภาพและปุ๋ยชีวภาพเพื่อ เพิ่มคุณภาพอาหารหมัก 2. ศึกษาการทำบ่อหมักเพื่อเพิ่มคุณภาพอาหารหมักสำหรับโคขุน 3. ประชุมคณะกรรมการปรับปรุงผลการดำเนินงาน
กลุ่มเกษตรกร ตำบลลิบง	ด.เกาะลิบง อ.กันตัง จ.ตรัง	1. ศึกษากระบวนการเกษตรผสมผสานโดยมียางพาราเป็นหลักร่วมกับการใช้น้ำสกัดชีวภาพ
กลุ่มเกษตรกร ตำบลแม่ลาน	ด.แม่ลาน อ.แม่ลาน จ.ปัตตานี	1. ศึกษาการผลิตข้าวอินทรีย์ร่วมกับการใช้น้ำสกัดชีวภาพและปุ๋ยชีวภาพ 2. ศึกษาการป้องกันกำจัดปูและหนูในนาข้าวโดยวิธีกล 3. ศึกษาการป้องกันกำจัดศัตรูข้าวโดยชีววิธี 4. ประชุมคณะกรรมการสรุปผลการดำเนินงาน
กลุ่มเกษตรกร ตำบลท่าแค	ด.ท่าแค อ.เมือง จ.พัทลุง	1. ศึกษาการทำถังจางในการถนอมอาหารเพื่อเพิ่มคุณภาพสำหรับโคขุน 2. พัฒนาเทคโนโลยีการผลิตข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ร่วมกับการใช้น้ำสกัดชีวภาพ 3. ประชุมคณะกรรมการสรุปผลการดำเนินงาน

ปี 2545

กลุ่มเกษตรกร	พื้นที่ดำเนินการ	ระบบการผลิต
กลุ่มเกษตรกรตำบลท่าหิน (กลุ่มเดิม)	ด. ท่าหิน อ.สติงพระ จ.สงขลา	ข้าว + IPM
กลุ่มเกษตรกรตำบลเกาะใหญ่ (กลุ่มเดิม)	ด.เกาะใหญ่ อ.กระแสสินธุ์ จ.สงขลา	เกษตรผสมผสาน
กลุ่มเกษตรกรตำบลทุ่งนุ้ย (กลุ่มเดิม)	ด.ทุ่งนุ้ย อ.ควนกาหลง จ.สตูล	ไม้ผล + เกษตรผสมผสาน
กลุ่มเกษตรกรตำบลสะพานไม้แก่น (กลุ่มเดิม)	ด.สะพานไม้แก่น อ.จะนะ จ. สงขลา	เกษตรผสมผสาน + ปศุสัตว์
กลุ่มเกษตรกรนาหว้า (กลุ่มเดิม)	ด.นาหว้า อ.จะนะ จ. สงขลา	ยาง + เกษตรผสมผสาน
กลุ่มเกษตรกรตำบลลำปำ (กลุ่มเดิม)	ด.ลำปำ อ.เมือง จ.พัทลุง	เกษตรผสมผสาน + ปศุสัตว์
กลุ่มเกษตรกรตำบลลิบง (กลุ่มเดิม)	ด.เกาะลิบง อ.กันตัง จ.ตรัง	พืชต่างระดับ
กลุ่มเกษตรกรตำบลแม่ลาน (กลุ่มเดิม)	ด.แม่ลาน อ.แม่ลาน จ.ปัตตานี	การผลิตข้าวอินทรีย์
กลุ่มเกษตรกรตำบลท่าแค (กลุ่มใหม่)	ด.ท่าแค อ.เมือง จ.พัทลุง	ปศุสัตว์

นโยบายเกษตรไทยกับความยั่งยืนของการพัฒนา

ศ.เสน่ห์ จามริก ได้เสนอข้อวิพากษ์เพื่อให้เกิดมุมมองในมิติใหม่ๆ ไม่เพียงเฉพาะด้านการเกษตร และการมองไปสู่ทิศทางในอนาคต วิชาความรู้ด้านการเกษตรที่มีอยู่ในสังคมไทยไม่ได้สูญเปล่า มีการศึกษาวิจัยด้านวิชาการอยู่แล้วมากมาย แต่ปัญหาของบ้านเมืองไทยในปัจจุบัน เกิดจากกระบวนการที่จำกัด เป็นการ “ติดกับ” อยู่ในความคิด ความรู้ และเทคโนโลยี อ.เสน่ห์ เสนอให้ “ล้างโปรแกรมคอมพิวเตอร์” ที่มีอยู่ เพื่อวางเป้าหมายไปสู่อนาคต ปัญหาของสังคมไทยอยู่ที่การจำกัดกรอบทางความคิด ยกตัวอย่างจากเอกสารที่เราประชุมกัน ก็มีหลายค่าที่สะท้อนวิธีคิดแบบเดิมๆ เช่น การพัฒนาเศรษฐกิจเพื่อส่งออกและดึงดูดเงินตราต่างประเทศ ความจริงแล้วการส่งออกได้ทำลายสังคมไทยในด้านต่างๆ อย่างลึกซึ้ง มีการเสนอว่า การส่งออกนารายได้มาสู่ประเทศถึง 80 % แต่ไม่มีการตั้งคำถามว่า ผลกระทบของการส่งออกต่อสังคมไทยเป็นอย่างไร สร้างความสูญเสียต่อสังคมไทยอย่างไรบ้าง นี่คือการตัวอย่างของความฉ้อฉลของเศรษฐศาสตร์แนวนีโอคลาสสิก ควรจะต้องตั้งคำถามกับวลีต่างๆ ที่เรานิยมใช้กันอยู่ทั่วไป แม้แต่เทคโนโลยี การตลาดแบบข้อตกลง การค้าเสรี ก็ควรตั้งคำถามใหม่ หรือนิยามความหมายของคำเหล่านี้ใหม่ ว่าเป็นสิ่งพึงปรารถนาสำหรับคนส่วนใหญ่หรือไม่ นำไปสู่การพึ่งตัวเองหรือไม่ หรือเป็นการผูกขาดอำนาจเฉพาะกลุ่มผลประโยชน์ และเราควรประกาศอิสรภาพอย่างไร นักเศรษฐศาสตร์ใหญ่ๆ ล้วนแต่เป็นผู้แสวงผลประโยชน์จากแนวคิดกระแสหลักและข้อเสนอของคนทั้งสิ้น มีการจำกัดขอบเขตคำนิยาม “นโยบายเกษตร” ว่าเป็น การพาณิชย์ การผลิต การค้าระหว่างประเทศ ควรจะล้างแนวคิดดังกล่าว เพื่อให้เกิดแนวคิดใหม่

นโยบายเกษตรที่พึงปรารถนา ไม่ได้ปฏิเสธเทคโนโลยีต่างประเทศ การค้าระหว่างประเทศ แต่ต้องตั้งอยู่บนพื้นฐานความสามารถในการพึ่งตนเองของเกษตรกรรายย่อย ซึ่งเป็นรากฐานสำคัญของสังคมไทยปัจจุบัน เกษตรกรรายย่อยของไทยมีชีวิตผูกพันกับปัจจัยสำคัญๆ อันได้แก่ หนึ่ง วัฒนธรรม ซึ่งเป็นเงื่อนไขในการสร้างความมั่นคงให้แก่สถาบันครอบครัวและชุมชน สอง ฐานทรัพยากรเขตร้อนของโลก ซึ่งเป็นศักยภาพสำคัญที่จะทำให้ไทยเกษตรพัฒนาไปสู่อุตสาหกรรมและการสร้างเมือง โดยที่ภาคเกษตรมีศักดิ์ศรีเท่าเทียมกับภาคอุตสาหกรรม สาม เกษตรกรรายย่อยของไทยมีความผูกพันกับภูมิปัญญาไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งอาหารและยา ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญในการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศ นอกจากนั้น จะต้องมุ่งเน้นที่เทคโนโลยีซึ่งสัมพันธ์กับภูมิปัญญาพื้นบ้าน จากประสบการณ์การร่วมทำวิจัยกับนักวิชาการต่างประเทศ ทำให้ได้ข้อสรุปว่า เราจำเป็นต้องเรียนรู้จากฐานของตัวเองเสียก่อน แล้วใช้ความรู้พื้นฐานนี้เป็นตัวคัดสรรเทคโนโลยีจากภายนอกที่สอดคล้องกับเงื่อนไขของสังคม ที่ผ่านมา ธุรกิจอุตสาหกรรมของไทยเติบโตจากระบบอุปถัมภ์มาโดยตลอด เริ่มจากระบบอุปถัมภ์ในระบบทหารและราชการ ต่อมาก็พึ่งต่างชาติ ทั้งทุน เทคโนโลยี ไม่เคยสร้างต้นทุนสังคมให้แก่สังคมไทย เราจึงไม่เคยมีเทคโนโลยีที่พึ่งตนเองได้เลย สังคมไทยมีแต่พ่อค้าที่ซื้อถูกขายแพง แต่ขาดนักธุรกิจที่มีความคิดในเชิงประดิษฐ์คิดค้น ภูมิปัญญาพื้นบ้านไทยจึงได้อ่อนแอและเสื่อมสลายไปมาก จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีการศึกษาค้นคว้า เพื่อฟื้นฟูและพัฒนาอย่างจริงจัง

ที่มา : จากรายงานฉบับสมบูรณ์ โครงการ “การประชุมระดมความคิดเห็นต่อนโยบายเกษตร” วันที่ 29-30 มกราคม 2544 ณ โรงแรมมารวย การ์เด็น กรุงเทพฯ จัดโดย รศ.ดร.สมบูรณ์ เจริญจิระตระกูล และคณะ สนับสนุนโดย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) เป็นสรุปเนื้อหาจากปาฐกถาในชื่อเดียวกัน โดย ศ.เสน่ห์ จามริก

ระบบเกษตรไทยอยู่ภายในบริบทของกระแสเศรษฐกิจการเมืองของโลก ดังนั้นการพูดถึงนโยบายเกษตรจึงต้องพิจารณาบริบทของโลกด้วย การจัดระเบียบโลกใหม่ (new world order) ซึ่งประกอบด้วยสถาบันใหญ่ๆ ที่เป็นของประเทศมหาอำนาจ ทั้ง IMF ธนาคารโลก สร้างแรงกดดันอย่างสูงต่อสังคมไทย ซึ่งระบุไว้ในรัฐธรรมนูญใหม่ว่า ประเทศไทยจะต้องอยู่ภายในระบบเศรษฐกิจเสรี ซึ่งแท้จริงแล้วเป็นความต่อเนื่องจากระบบการค้าอาณานิคม

ลัทธิอุตสาหกรรมนิยมเน้นว่า คนเป็นหน่วยในการผลิต ซึ่งจะต้องมีการลงทุน โดยลดต้นทุนให้ต่ำสุด ซึ่งเป็นการเบียดเบียนผู้ใช้แรงงาน และทรัพยากรธรรมชาติเป็นหน่วยวัตถุดิบสำหรับการผลิต จึงต้องกดราคาให้ต่ำสุด แต่สำหรับเกษตรกรรายย่อยแล้ว ทรัพยากรธรรมชาติไม่ใช่วัตถุดิบ แนวคิดดังกล่าวควรจะเป็นแนวคิดพื้นฐานสำหรับการพัฒนาแบบยั่งยืน ซึ่งแตกต่างจากแนวคิดแบบอุตสาหกรรมนิยม แนวคิดนี้ควรจะเป็นพื้นฐานสำคัญในการพัฒนาเทคโนโลยีสำหรับสังคมไทยในอนาคต ทรัพยากรธรรมชาติในเขตร้อนเป็นทรัพยากรจำนวน 7 % ของโลก มีคุณค่ามหาศาลสำหรับการพัฒนาอาหารและยาของสังคมโลก จึงควรจะเป็นเงื่อนไขปัจจัยสำคัญในการช่วงชิงเวทีการค้าระดับโลกในหลายทศวรรษข้างหน้า เราจะต้องฉายภาพอนาคตโดยสะท้อนศักยภาพของสังคมไทย และมีความตระหนักว่า เทคโนโลยีชีวภาพจะเป็นเงื่อนไขสำคัญในการครอบงำของมหาอำนาจ หลังจากที่ได้ครอบงำระบบทุนของประเทศไทยแล้วในปัจจุบัน เพราะฉะนั้น เราจะต้องฟื้นฟูทุนทางสังคมเศรษฐกิจของประเทศอย่างเร่งด่วน

เมื่อเราได้ “ล้างโปรแกรม” หรือลบกระบวนการทัศน์แบบเดิมออกไปแล้ว ก็จะได้พัฒนาแนวคิดไปสู่อนาคต โดยใช้กระบวนการทัศน์ใหม่ ที่ไม่ได้ยึดถือว่า จะต้องส่งเสริมให้อุตสาหกรรมนำหน้าเกษตรกรรม ที่ผ่านมา อุตสาหกรรมไทยเป็นการพึ่งพิงต่างชาติโดยสิ้นเชิง กระแสนโยบายในปัจจุบันควรจะมีแนวโน้มที่แนวคิดใหม่นี้ คือส่งเสริมเกษตรกรรมซึ่งสามารถพัฒนาเพื่อนำไปสู่อุตสาหกรรมที่พึ่งตนเองได้ โดยจะต้องคัดสรรให้เหมาะสมสอดคล้องกับเทคโนโลยีที่เราสามารถพึ่งตนเองได้ โดยเฉพาะอาหารและยา

ในขณะที่เราพูดถึง SME กันมากนั้น เราพูดถึงการประกอบธุรกิจขนาดกลางและขนาดย่อม มีต้นทุนไม่เกิน 20 ล้าน ซึ่งก็คือ มุ่งเน้นที่การส่งออก แต่ความจริงแล้ว SME ควรจะเป็นการผลิตที่กระจายพื้นที่ให้สอดคล้องกับทักษะสมัยใหม่ ดังนั้นเมืองกับชนบทจะไม่เป็นปฏิปักษ์กัน เหมือนกับแนวทางการพัฒนาที่ผ่านมา

นโยบายเกษตรควรจะมีผลในระยะยาว มิใช่การส่งเสริมให้เร่งผลิตเพื่อส่งออกให้มากที่สุด หรือนโยบาย “แตกส่วน” เราจะต้องเน้นให้นโยบายเกษตรไทยเป็นพื้นฐานสำหรับการพัฒนาธุรกิจและอุตสาหกรรมในแบบฉบับของเราเอง คือสามารถพึ่งตนเองได้ จะต้องสร้างพันธมิตรระหว่างเกษตรกรรายย่อยกับชนชั้นกลาง ในช่วงเวลาที่ชนชั้นกลางกำลังผิดหวังกับสภาพเศรษฐกิจสังคมของประเทศ ควรจะสร้างความร่วมมือดังกล่าว โดยให้ความรู้ความเข้าใจแก่ชนชั้นกลาง ซึ่งมีความรู้และทักษะด้านธุรกิจและเทคโนโลยีอยู่มากแล้ว

การวิเคราะห์ระบบเศรษฐกิจพอเพียง จะต้องวิเคราะห์เชื่อมโยงกับระบบเศรษฐกิจโลก ซึ่งสร้างแรงกดดันต่อเกษตรกรไทย เราจะต้องยอมรับความล้มเหลวและความอ่อนแอของฐานทรัพยากรในชนบทไทย แม้ว่าองค์กรพัฒนาเอกชนได้พยายามฟื้นฟูฐานทรัพยากรในชุมชนชนบทไทยอย่างแท้จริงในช่วงเวลาที่ผ่าน แต่ก็ยังทำได้จำกัด จะต้องกำหนดนโยบายที่ส่งเสริมให้ฟื้นฟูฐานทรัพยากรเหล่านี้อย่างจริงจังและเป็นระบบ มีการจัดระบบเชื่อมโยงไปสู่ชุมชนเพื่อสร้างศูนย์กลางการเรียนรู้ในพื้นที่ต่างๆ โดยสถาบันวิชาการจะต้องริเริ่มการเชื่อมโยงดังกล่าว มีการเสวนาร่วมกันระหว่างนักวิชาการกับปราชญ์ชาวบ้านเพื่อให้ชาวบ้านได้เรียนรู้อย่างต่อเนื่องและเป็นระบบ กระบวนการฟื้นฟูนี้จะต้องใช้ความวิริยะอุตสาหะมาก

ขั้นตอนในการดำเนินการควรจะเป็นอย่างไร

ในเบื้องต้น จะต้องผลักดันให้เกิดการฟื้นฟู ดิน กับน้ำ ซึ่งเสื่อมโทรมไปมากเนื่องจากนโยบายส่งเสริมการผลิตเพื่อการส่งออก แต่การจัดสรรเงินงบประมาณนี้จะต้องกำหนดแผนและเป้าหมายอย่างละเอียด รอบคอบ เพราะจากบทเรียนที่ผ่านมา การมุ่งเทเงินลงไปชุมชนได้ทำลายผู้นำและชุมชนด้วยเช่นกัน

ลำดับต่อมาคือ การสร้างระบบเศรษฐกิจพอเพียงให้ชุมชนสามารถดำรงชีวิตได้อย่างไม่ฝืดเคือง ซึ่งจะทำให้เกิดการสร้างงานที่หลากหลายในชุมชน มีการแสวงหาวัตถุดิบและภูมิปัญญาภายในชุมชน ซึ่งทำให้เกิดการพึ่งตนเองได้ในด้านต่างๆ เช่น งานช่าง อาหาร และยา

ขั้นที่สาม จะต้องพิจารณาว่า การศึกษาในท้องถิ่นควรจะเป็นอย่างไร จึงสอดคล้องกับเงื่อนไขสองข้อแรก การปฏิรูปการศึกษาที่แท้จริงจะต้องสัมพันธ์สอดคล้องกับสภาพและความต้องการของท้องถิ่น

ขั้นที่สี่ เมื่อแต่ละชุมชนมีความพร้อมและการเรียนรู้ในด้านเศรษฐกิจสังคมแล้ว จะต้องส่งเสริมให้เกิดเครือข่ายเชื่อมโยงกันระหว่างชุมชน เนื่องจากแต่ละชุมชนไม้อาจจะดำรงอยู่เพียงลำพังได้ แต่จำเป็นจะต้องพึ่งพาชุมชนอื่นๆ ดังนั้นนโยบายเกษตรควรจะเน้นความเป็นองค์กรรวม และการสร้างเครือข่ายระหว่างชุมชน และเกษตรกรรมในภาคต่างๆ

เกษตรยั่งยืนระดับรากหญ้ากับเครือข่ายธุรกิจชุมชน^{*}

ประยงค์ รณรงค์

ผมเป็นชาวบ้านธรรมดาคนหนึ่งที่มีประสบการณ์ และเป็นโอกาสที่จะได้นำประสบการณ์มาแลกเปลี่ยน แบ่งปันกับนักวิชาการ ถือเป็นการผสมผสานประสบการณ์กับวิชาการ ซึ่งจะเป็นประโยชน์มาก

ปัญหาอุปสรรคอันหนึ่งที่ทำให้ไม่บรรลุผลในการทำให้ชาวบ้านอยู่ดีกินดีนั้น เพราะว่าชาวบ้านไม่ค่อยได้มีส่วนร่วม แต่มักจะถูกกำหนดให้ต้องทำอย่างนั้นอย่างนี้อยู่ตลอดเวลา ความสำเร็จจะเกิดได้หากเปิดโอกาสให้เกษตรกรได้แสดงออก

เกษตรยั่งยืนไม่ได้หมายถึง การปลูกต้นไม้ที่อยู่ได้นาน आयुยืน แต่ควรพิจารณาที่เกษตรกร เพราะตัวชี้วัดความยั่งยืนที่สำคัญคือ “การพึ่งพาตนเองของเกษตรกร” คือ เกษตรกรต้องสามารถกำหนด วางแผน ควบคุมปัจจัยต่างๆ ให้ได้มากที่สุด ตลอดกระบวนการผลิต คือ ตั้งแต่วางแผนการผลิตไปจนถึงการตลาดได้ นั่นแหละที่ยั่งยืน

จุดเริ่มต้นคือ “เกษตรกรจะต้องรู้จักตัวเอง”

หากย้อนไปคูศัต คอนที่ยังไม่มีแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ เกษตรกรจะอยู่ได้มากกว่าสามารถพึ่งตนเองได้มากกว่า หนี้สินก็น้อย ทำการผลิตเพื่อตอบสนองการบริโภคของตนเอง อยู่สบาย มีเวลารว่างมาก

แผนพัฒนาเศรษฐกิจ มาจากภายนอก มุ่งเน้นการพัฒนาให้ทันสมัย เน้นการผลิตเพื่อการค้า และเน้นการใช้เงินมาจับจ่ายซื้อสินค้า เพราะแผนดังกล่าว จึงพัฒนามาเป็นการผลิตเพื่อส่งออก ส่งผลให้เกิดการทำลายทรัพยากร ผลิตให้ได้มากเพื่อเงิน เมื่อได้เงินจึงนำไปจับจ่ายซื้อสินค้า ซึ่งเขาเอามาขาย เรานำเข้าสินค้าของเขาเข้ามา ดังนั้น เราจึงผลิตเพื่อตอบสนองความต้องการของคนอื่น มากกว่าตอบสนองความต้องการของตนเอง เมื่อเป็นเช่นนี้ความยั่งยืนจึงไม่เกิด

การจะเข้าใจตนเอง เราจะต้องเข้าใจชุมชนของเรา ต้องรู้ให้ได้ว่า ชุมชนเรามีความรู้อะไร มีผู้รู้อะไร มีทรัพยากรอะไร หากเข้าใจได้ก็จะทำให้เราสามารถกำหนดตัวเราได้ว่า จะผลิตอะไร อะไรจะเป็นประโยชน์ อะไรทำแล้วจะเกิดผลกระทบ เมื่อรู้เช่นนี้เราก็สามารถกำหนดตัวเราเองเพื่อพัฒนาไปสู่ความยั่งยืนได้

ขอเสนอว่า “แผนชุมชน” เป็นเครื่องมือที่ดีของชาวบ้าน เป็นเครื่องมือที่จะนำไปสู่ความยั่งยืนได้ เพราะเป็นแผนที่ชาวบ้านกำหนดทิศทางว่า ชาวบ้านควรทำและไม่ควรทำอะไรบ้าง แผนชุมชนประกอบด้วย ข้อมูลของชุมชนที่สามารถอธิบายสถานการณ์ของชุมชนในด้านต่างๆ เช่น เรื่องรายได้-รายจ่าย ซึ่งบางครั้งเรามองข้าม แต่กระบวนการวิเคราะห์สถานการณ์ร่วมกัน ทำให้เรารู้ว่าอะไรจำเป็น อะไรไม่จำเป็น ทำให้รู้ว่า เราควรทำอะไร ควรผลิตอะไร เรื่องการผลิตนั้น เราก็พบอีกว่า สุดท้ายก็ไปติดปัญหาอยู่ที่ตลาด

แต่แผนชุมชนบอกให้เราคิดใหม่ คือ ให้เราทำเรื่องใกล้ตัวให้มากที่สุด หากเราหาเงินได้แต่ต้องไปใช้จ่ายซื้อสิ่งต่างๆ จากภายนอก ทำให้เงินไหลออก ดังนั้นจึงควรมองตลาดใกล้ตัว หรือเอาตัวเรา เอาชุมชนเราเป็นตลาด เราก็จะผลิตให้ตรงกับความต้องการของตลาด แผนชุมชนยังช่วยให้เรามองเห็นตลาด ทั้งยังช่วยให้เราค้นพบว่า

^{*} บรรยายพิเศษในการประชุมเชิงปฏิบัติการระดับชาติ เรื่อง ประสบการณ์และบทเรียนด้านเกษตรยั่งยืนสู่การพัฒนาเกษตรยั่งยืนในช่วงแผนฯ 9 (2545-2549) จากรายงานการประชุมที่จัดทำโดย กองแผนงานและวิชาการ ร่วมกับ โครงการพัฒนาเกษตรยั่งยืน และสำนักวิจัยและพัฒนาการเกษตรเขตที่ 1-8 กรมวิชาการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์

ชุมชนต้องขเงินออกไปซื้อสินค้าจากภายนอก เช่น คนทำสวนยางไม่มีนาข้าว แผนแม่บทบอกให้เราสร้างโรงสี คนก็หัวเราะว่า ไม่มีนาข้าว จะเอาโรงสีมาทำอะไร ตอบว่า โรงสีมีไว้สีข้าว ไม่ใช่เอาไว้โถนา

ข้าวที่พวกเรากินกันอยู่ เป็นข้าวหอมมะลิ กิโลกรัมละ 22 บาท แต่ชาวนาขายข้าวเปลือกได้ กิโลกรัมละ 4-5 บาท หากเราซื้อข้าวเปลือกมา 1,000 กิโลกรัม จะได้ข้าวสารประมาณ 650 กิโลกรัม ต้นทุนการสีประมาณ กิโลกรัมละ 10 บาท อย่างนี้เราสามารถซื้อข้าวเปลือกจากชาวนา ซึ่งกำลังมีปัญหาการตลาด แล้วนำมาสีขายกันในท้องถิ่น ซึ่งจะเห็นว่า เราไม่ต้องทำการตลาดอะไรเลย ตลาดอยู่ในมือเราอยู่แล้ว การทำอย่างนี้ทำให้เราประหยัดเงินได้มากมาย เป็นการลดค่าใช้จ่ายของครัวเรือนด้วย ซึ่งกระบวนการทำแผนชุมชน ช่วยให้เราได้ทราบสถานการณ์เหล่านี้ เช่น ทราบว่าตำบลไม้เรียง บริโภคไข่ไก่ปีละ 800,000 ฟอง แต่ไม่มีใครเลี้ยงไก่ไข่เลย ไข่มาจากภายนอกหมด ซึ่งให้เราเห็นว่า เราพึ่งภายนอกทั้งหมด

ความไม่ยั่งยืนในเรื่องการเกษตรอีกประการหนึ่ง คือการที่เรามุ่งมองแต่ตลาดโลกเป็นหลัก เช่น การทำสวนยาง เรามุ่งแต่จะเอาออกไปขายตลาดโลก เราจึงปลูกแต่ยาง พืชอย่างอื่นที่ขึ้นในสวนยาง เราเรียกว่า “วัชพืช” เราตัดทำลายจนหมด ฆ่าจนหมด แต่เมื่อศึกษาดีๆ พบว่า วัชพืชในสวนยางเหล่านี้มีคุณค่า มีความหลากหลายทางชีวภาพ มีมูลค่า หากจัดการดีๆ เราจะมีรายได้มากกว่ายางเสียอีก นี่เป็นตัวอย่างของการพยายามพึ่งตนเอง ใช้สิ่งที่เรามีอยู่ ใช้ต้นทุนทางสิ่งแวดล้อมที่เรามีอยู่ให้เกิดประโยชน์อย่างคุ้มค่า

เรื่องการสร้างรายได้ก็อีกอย่างหนึ่ง ทุกวันนี้เรามองกันเรื่องรายได้ แต่ไม่ค่อยมองเรื่องต้นทุน และไม่ค่อยมองส่วนเหลือ หากเปรียบเทียบการทำเกษตรที่มีรายได้ปีละ 100,000 บาท แต่ต้นทุนอาจจะ 120,000 บาท หรือ 90,000 บาท อย่างนี้ก็เหลือน้อย สู้มีรายได้ 50,000 บาท แต่ต้นทุนแค่ 20,000 บาท อย่างนี้เหลือมากกว่า ไม่ต้องเป็นหนี้ อันนี้ชี้ให้เห็นว่า เราต้องเน้นการสร้างความรู้ พัฒนาระบบการจัดการ และเน้นการใช้ต้นทุนในชุมชนเป็นพื้นฐาน

ประมวลข้อเสนอเพื่อพัฒนาเกษตรยั่งยืน ดังนี้

- 1) เน้นคนเป็นศูนย์กลาง พัฒนาคนให้มีคุณภาพ เพื่อไปค้นหาต้นทุนต่าง ๆ ที่มีอยู่ในชุมชน เช่น ทุนทางสังคม ทุนทางภูมิปัญญา ทุนทางวัฒนธรรม มุ่งเน้นการกระตุ้นจิตสำนึกให้คน โดยเฉพาะอย่างยิ่งเกษตรกรเกิดความภาคภูมิใจในศักดิ์ศรีของตน มีความเชื่อมั่นในอาชีพของตน
- 2) ในการทำสงครามกับความยากจน หรือยาเสพติด หรือในทุกๆ เรื่อง เราต้องแก้ปัญหาที่ต้นตอ ซึ่งมีสาเหตุมาจากสองอย่างคือ หนึ่ง ความยากจน ชันแค้น ไม่มีทางออก และสองคือ ผู้มีอำนาจ มีอำนาจมากเกินไป
- 3) การสร้างชุมชนให้เข้มแข็งจะช่วยแก้ปัญหาต่างๆ ได้ ทั้งปัญหาครอบครัวและปัญหาของชุมชน ปัจจุบันองค์กรชุมชนต่างๆ ได้พัฒนาการรวมตัวกันเป็นเครือข่ายมากขึ้น ทำให้สามารถแลกเปลี่ยนความรู้ ประสบการณ์ ทรัพยากร และผลผลิตระหว่างกันได้มากขึ้น เช่น ชาวบ้านภาคใต้ ภาคอีสานและเหนือ ได้ประสานความร่วมมือกัน มีการซื้อข้าวโพดจากจังหวัดน่านไปทำอาหารสัตว์ที่นครศรีธรรมราช และส่งปลาป่นจากนครศรีธรรมราชไปทำอาหารสัตว์ที่จังหวัดน่าน การทำดังนี้เป็นการทำการตลาดที่ลดการพึ่งพาพ่อค้า
- 4) ควรส่งเสริมให้ชาวบ้านทำกิจกรรมหลายอย่าง โดยเฉพาะเรื่องการค้าขาย อย่าคิดว่าจะมอบให้เป็นเรื่องของพ่อค้าแต่ฝ่ายเดียว ควรต้องทำการผลิตควบคู่ไปกับการตลาด และพยายามสร้างเครือข่าย

แลกเปลี่ยนสินค้าเกษตร จากภูมิภาคหนึ่งหรือจากชุมชนหนึ่งไปสู่อีกชุมชนหนึ่ง การทำดังนี้จะแก้
ปัญหาดลาดผลิตผลเกษตร และแก้ปัญหาหนี้สินเกษตรกรด้วย

- 5) การแก้ปัญหาเรื่องผลผลิตชุมชน อีกอย่างหนึ่งที่ทำได้คือ การส่งเสริมการแปรรูปผลผลิต และการ
ส่งเสริมตลาดอย่างจริงจัง เน้นตลาดภายในและการเชื่อมผู้ผลิตกับผู้บริโภค
- 6) ส่งเสริมการทำธุรกิจชุมชน โดยให้มีการคิดผสมผสานการทำธุรกิจแบบระบบบริษัทเข้ามาใน
ระบบสหกรณ์
- 7) ข้อที่ควรคำนึงถึงก็คือ ในชุมชนหนึ่งๆ จะมีการประกอบอาชีพที่หลากหลาย บางแห่งไม่อาจเน้นเรื่อง
การเกษตรอย่างเดียว เพราะสมาชิกในชุมชนส่วนหนึ่งมีอาชีพรับจ้าง เราจึงต้องเข้าใจบริบทที่ซับซ้อน
ของชุมชนด้วย

โดยสรุป การเกษตรจะยั่งยืนได้จะต้อง

- ทำเพื่อสนองความต้องการบริโภคของตัวเอง เหลือแล้วค่อยขาย
 - ต้องมีการแปรรูปผลผลิต
 - เน้นการตลาดในท้องถิ่น หรือแลกเปลี่ยนสินค้าระหว่างกลุ่ม ระหว่างท้องถิ่น
 - ลดความเสี่ยง โดยทำอาชีพเสริมที่หลากหลาย
 - หนุนการพัฒนาองค์กรชุมชน องค์กรเกษตรกร
 - สร้างเครือข่ายแลกเปลี่ยนเรียนรู้และช่วยเหลือกัน เพราะต่างก็ผลิต ต่างก็บริโภค
-

เกษตรกรไทยได้อะไรจากเกษตรอินทรีย์? *

เวทีประชุมทางวิชาการ ครั้งที่ ๔๐ เนื่องในงานเกษตรแฟร์ปีนี้มีหัวข้อที่น่าสนใจในสาขาพืชเรื่องหนึ่งคือ เกษตรกรไทยได้อะไรจากเกษตรอินทรีย์? เรียกได้ว่ากำลังอินเทรนด์ (in trend) เลยทีเดียว เวทีอภิปรายเรื่องนี้ มีวิทยากรร่วม ได้แก่ ดร.วิเชียร เพชรพิสิฐ ผอ.กองพฤกษศาสตร์และวัชพืช กรมวิชาการเกษตร, ดร.บัณฑิต สุตรสุนทร ภาควิชาเศรษฐศาสตร์เกษตรและทรัพยากร คณะเศรษฐศาสตร์ มก., ดร.สุภสร ชโยวรรณ ที่ปรึกษาด้านวิชาการเกษตร และเกษตรกรอย่างท่านผู้ใหญ่วิบูลย์ เข็มเฉลิม โดยมี ผศ.อดิศักดิ์ บัวนกียาพันธ์ แห่งภาควิชาโรคพืช คณะเกษตร มก. เป็นผู้ดำเนินรายการ

เกษตรเคมีถึงทางตัน !!!

วิทยากรหลายท่านให้ภาพที่ตรงกันคือ เกษตรเคมีกระแสหลักแบบที่ผ่านมานั้นเดินไปสู่ทางตันแน่ๆ หลายท่านพูดย้อนอดีตให้เห็นถึงการเกษตรแบบที่บรรพบุรุษของเราได้ทำกันมา ที่สามารถพึ่งตนเองได้ ปุ๋ยก็ใช้มูลสัตว์ที่เลี้ยงหรือหาได้ตามธรรมชาติ แมลงศัตรูพืชก็ใช้มือ-ดักจับ เรียกได้ว่าเป็นยุคของความพอเพียงอย่างแท้จริง เมื่อเวลาผ่านไปจนล่วงมาถึงยุคของการส่งเสริมการเกษตรสมัยใหม่ที่มีการใช้ปุ๋ยเคมี ยาฆ่าแมลงกันมากขึ้นเป็นลำดับ ทำให้ทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อมถูกทำลาย ดิน น้ำ เสื่อมคุณภาพ เกิดการหลอกลวงขายสารเคมี สารเคมีไม่ติดฉลากให้ชาวบ้าน เป็นต้น ซึ่งนักวิชาการมักจะสรุปภาพของปัญหาว่า เกิดจากเกษตรกรขาดความรู้ความเข้าใจ ทำให้ใช้ไม่ถูกต้อง ใช้มากไปบ้างน้อยไปบ้าง ซึ่งบางท่านก็ว่า อาจจะไปเกี่ยวกับวัฒนธรรมของคนไทยด้วย เช่นที่สะท้อนเป็นคำพูดว่า “ใช้แบบกันเหนียวไว้ก่อน” หากใช้ผลิตภัณฑ์เคมีเกษตรเหล่านั้นอย่างถูกวิธีก็ไม่น่าจะมีปัญหา ยิ่งการส่งเสริมแบบมาเป็นชุด (package) ตั้งแต่การให้ยืมเมล็ดพันธุ์ ปุ๋ย ยา ไปก่อนเพื่อผลิตพืชเดี่ยวเชิงพาณิชย์ของพวกพ่อค้าธุรกิจเกษตรด้วยแล้ว เกษตรกรไทยก็นับวันแต่จะตกไปสู่วงจรหนี้สินและตายก่อนวัยอันสมควร ดังที่มีการยกตัวอย่างกรณีของเกษตรกรผู้ปลูกยาสูบที่แพร่ เป็นต้น

เกษตรอินทรีย์เป็นความหวังหรือไม่?

อย่างไรก็ตาม เกษตรอินทรีย์จะเป็นความหวัง เป็นทางออกหรือไม่นั้นก็ยังเป็นที่ยังสงสัย ด้วยเหตุของความไม่แน่ใจว่า เกษตรอินทรีย์อาจจะเป็นกระแสที่ต่างชาตินำมาใช้เป็นเงื่อนไขกดดันทางการค้าสำหรับประเทศไทยเราหรือไม่ อีกทั้งกฎเกณฑ์การเข้าสู่มาตรฐานอันสูงลิ่ว ที่ ดร.สุภสร ชโยวรรณ ฉายภาพให้เห็นนั้นแล้ว ก็แทบสรุปลงไปได้ทันทีว่า ไม่มีทางที่เกษตรกรไทยจะไปถึงได้ในระยะอันใกล้นี้ อย่างไรก็ตาม ในส่วนนี้ก็ช่วยทำให้เราได้เห็นภาพของการเคลื่อนไหวในการพยายามสร้างระบบมาตรฐานที่เป็นทางการ ระบบการรับรองมาตรฐานสากลที่กำลัง

* สรุปสาระจากเวทีอภิปรายสาขาพืชเรื่อง “เกษตรกรไทยได้อะไรจากเกษตรอินทรีย์?” ในการประชุมทางวิชาการ ครั้งที่ ๔๐ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ณ ห้อง ศร.๓-๔๐๒ วันที่ ๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๕

ดำเนินการกันอยู่ และภาครัฐไทยก็กำลังพยายามทำให้เกิดขึ้น เพื่อให้เป็นหน่วยตรวจสอบและออกใบรับรองมาตรฐานคุณภาพสินค้าเกษตร แน่นอนว่า ถ้าประเทศไทยมุ่งเรื่องการส่งออก ย่อมต้องได้รับผลกระทบ เพราะ WTO กำลังเพิ่มระเบียบ มาตรการ การควบคุมมากขึ้นภายใต้ข้อบังคับการเปิดตลาดเสรี ผ่านข้อกีดกันทางการค้าที่ไม่ได้อยู่ในรูปภาษี เช่น เรื่องความปลอดภัยทางอาหาร ซึ่งในระยะหลังมีการพูดกันมากเรื่อง “การควบคุมระบบการผลิตแบบครบวงจรตั้งแต่ไร่นาจนถึงโต๊ะอาหาร (from farm to table)” โดยที่ระบบแบบนี้ถูกอ้างว่าเป็น “การทำให้ห่วงโซ่อาหารทันสมัย”

ในเรื่องนี้ขุมเสียงจากเวทีดูเหมือนว่า อาจจะต้องมองแยกแยะระหว่างเกษตรกรเป็นสองกลุ่มคือ เกษตรกรรายย่อย ที่เน้นการพึ่งพาตนเองให้ได้ก่อนหรืออาจผลิตขายสำหรับตลาดใกล้ตัวหรือตลาดในชุมชน กับเกษตรกรที่ผลิตเพื่อการค้าและต้องทำการผลิตให้ได้มาตรฐาน ดร.บัณฑิต สุตรสุคนธ์ ได้แยกแยะให้เห็นว่า สำหรับเกษตรกรกลุ่มแรกนั้น สิ่งที่เกษตรกรได้คือ สิ่งที่ไม่ใช่ตัวเงิน (non-market value) เป็นสำคัญ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องความสุข สุขภาพที่ดี ความรู้สึกว่าได้ด้วยตัวเอง ลดการพึ่งพาภายนอก แต่ในแง่ของรายได้เป็นตัวเงิน ไม่แน่ใจว่าจะได้กำไรมากอย่างที่ต้องการ แต่ระยะยาวแล้ว “อยู่ได้” สามารถพึ่งตนเองได้ แต่ข้อที่น่าคิดคือ สิ่งที่เกษตรกรรายย่อยอาจจะเสียในเรื่องเกษตรอินทรีย์ก็คือ “เสียรู้” เพราะมีตัวอย่างให้เห็นว่ามีการเอาวัสดุท้องถิ่นที่ใช้ทำปุ๋ยอินทรีย์ไปสู่ภายนอก ใส่กระสอบแล้วเอากลับมาขายให้เกษตรกร หรือปุ๋ยชีวภาพแบบอัดเม็ด เป็นต้น กลายเป็นสินค้าราคาแพงขึ้น และสิ้นเปลืองพลังงานด้วย ส่วนในด้านของเกษตรกรที่มีศักยภาพในการผลิตเพื่อการค้านั้น สิ่งที่พวกเขาได้ น่าจะอยู่ที่การได้มูลค่าเพิ่ม (value added) จากการผลิต-การแปรรูป เพราะสินค้าเป็นที่ต้องการของตลาด นอกจากนี้ยังเป็นการผลิตอาหารที่ปลอดภัย (food safety) เข้าสู่ตลาดมากขึ้น ผลดีก็ตกกับผู้บริโภคและรายได้ก็กลับมาสู่ผู้ผลิตเอง รวมทั้งเป็นการขยายนิคมารเกิด (ตลาดเฉพาะ) ให้เติบโตขึ้น และทำให้เกิดการขยายตัวของงานวิชาการและเทคโนโลยีในเรื่องเกษตรอินทรีย์ตามมาด้วย

ดังนั้น ถ้าเราไปมุ่งเรื่องการค้าขายก็ต้องสร้างมาตรฐานเพื่อจะไม่ให้ขัดกับข้อตกลงทางการค้า ซึ่งหลายๆ เรื่องยังเป็นที่ถกเถียงกันอยู่ โดยเฉพาะในประเด็นเชิงเทคนิค ประเทว่า เกษตรอินทรีย์ใช้ปุ๋ยเคมีได้หรือไม่ จนบางครั้งถึงกับต้องไปถกกันว่า อะไรที่เรียกว่า (สาร) “เคมี” กันแน่ สุดท้ายกลายเป็นว่า ต้องมีคนลุกขึ้นมาปกป้องว่า “ปุ๋ยเคมี” ไม่ใช่ผู้ร้ายนะยะ ทุกวันนี้เรากินดื่มเคมีกันเข้าไปทุกเมื่อเชื่อวันอยู่แล้ว แต่ประเด็นไม่น่าจะอยู่ที่ตรงนั้น!

เป้าหมายอยู่ที่การฟื้นฟูความสัมพันธ์

หากเราจะหันกลับมามองเรื่องเป้าหมาย หรือนัยยะของเกษตรอินทรีย์ น่าจะช่วยให้ตอบคำถามว่า เกษตรอินทรีย์เป็นความหวังหรือไม่ ? ได้ชัดเจน ดร.บัณฑิต ให้ความเห็นที่ เกษตรอินทรีย์คือเกษตรที่สร้างความปลอดภัยของอาหาร (food safety) เป็นเกษตรที่ “ขอคืนดีกับธรรมชาติ” ดังนั้นโดยขั้นตอนย่อมเป็นไปในทิศทางของการลด ละ เลิก การใช้สารเคมีทางการเกษตร และโดยเป้าหมายแล้วก็คือ การพัฒนาคุณภาพชีวิตของคน ดังนั้นการพัฒนาเกษตรอินทรีย์ไม่อาจจะโดยรูปแบบใดก็ตาม ต้องตอบให้ได้ว่าอยู่ภายใต้ฐานคิดในเรื่องต่างๆ เหล่านี้หรือไม่ (๑) เป็นการสร้างความเชื่อมั่นให้เกษตรกร สร้างทุนทางสังคม ให้เกษตรกรสามารถพึ่งพาตนเองหรือยืนบนขาของตัวเองได้ (๒) ช่วยฟื้นฟูความสัมพันธ์ระหว่างคน-คน, คน-ธรรมชาติ และธรรมชาติ-ธรรมชาติหรือระบบนิเวศที่สมดุล (๓) เกิดระบบการจัดการใหม่ เช่น การฟื้นฟูดิน น้ำ ความหลากหลายของพืช-สัตว์ มีการดูแลเรื่องสุขภาพ การจัดการเรื่องเงินทุน สวัสดิการต่างๆ เป็นต้น และ (๔) เกิดกระบวนการเรียนรู้ การทบทวนตัวเองและแสวงหาทางเลือกใหม่

ดังนั้นแทนที่จะมานั่งถกเถียงกันเรื่องว่า เกษตรอินทรีย์ยอมให้ใช้ปุ๋ยเคมีหรือไม่ ผู้ใหญ่วิบูลย์ เข็มเฉลิม ท่านให้ความเห็นว่า ไม่ต้องไปหาคำตอบ/ ข้อยุติอย่างใดอย่างหนึ่งเกินไป เกษตรกรจะใช้สารเคมีก็ไม่แปลก คำถามคือ มันเกิดปัญหาสุขภาพไหม เกษตรอินทรีย์จะใช้ปุ๋ยเคมีก็ได้ แต่จะใช้ไปทำไมเล่า ถ้าใช้ปุ๋ยอินทรีย์แล้วดีกว่า ปุ๋ย

ทั้งสองชนิดอาจทำหน้าที่ได้ไม่ต่างกัน อยู่ที่คนจัดการได้หรือไม่มากกว่า ประเด็นจึงน่าจะอยู่ที่ว่า เราได้จัดการ เราได้สร้างความรู้ในเรื่องนี้พอหรือยังว่าจะใช้เรื่องอินทรีย์กับการพัฒนาเกษตรกรรมอย่างไร ซึ่งต้องการการศึกษาเรียนรู้ร่วมกัน ถ้ามองเรื่องเป้าหมายอย่างที่ว่า ก็จะเป็นการตอบคำถามต่อประเด็นที่เป็นโจทย์ในการอภิปรายหัวข้อนี้ได้เป็นอย่างดี นั่นคือ เกษตรกรไทยได้อะไรจากเกษตรอินทรีย์? ซึ่งผู้ใหญ่วิบูลย์ ท่านตอบอย่างชัดเจนว่า “ได้น้อย แต่เสียมาก” นี่สำคัญ ทุกวันนี้คนไทยได้มาก แต่เสียน้อย ถ้าเสียมาก ชาวนา ชาวไร่ก็คงไม่เป็นหนี้สินมากมาย ไม่ต้องสูญเสียที่ดิน แต่เราไม่ค่อยมองกันเรื่องรายเหลือ เรามองกันแต่รายได้เท่าเดียว แล้วเกษตรกรอินทรีย์แบบที่นักวิชาการพูดกันนั้น ดูมันยากจัง เพราะมองไปที่มาตรฐานเกษตรอินทรีย์โลก เพราะคิดแต่จะไปขายแข่งกับเขาในตลาดโลก แต่ที่จริงมันไม่น่าจะยากขนาดนั้น ข้อสำคัญคือ เราจะขายได้สักกี่แสนกี่ล้านก็ตาม เราเคยคิดบ้างไหมว่า เราต้องไปซื้อของเขามาอีกเท่าไร ทุกวันนี้เราผลิตสินค้า ๔-๕ รายการไปขาย แต่ที่จริงเราต้องการสินค้าอีก ๔๐-๕๐ รายการ ที่เหลือนั้นเราซื้อหมดเลย ทำไมเราไม่ทำเพื่อรองรับตลาดภายในประเทศของเรา มันไม่ใช่เรื่องที่จะต้องไปรอ WTO เพราะตลาดในประเทศก็เหลือเฟือ เราน่าจะกลัวคนไทยไม่มีจะกินมากกว่ามุ้งจะขาย ดังนั้นสิ่งที่ต้องให้ความสำคัญคือ การเลิกให้ความสำคัญกับตลาดหรือกำไรที่เป็นตัวเงิน ซึ่งมักทำให้คนเป็นได้แค่แรงงานเท่านั้น และลดจากการซื้อมาเป็นการขายให้มากขึ้น เพราะแท้จริงแล้วการเกษตรคือ ชีวิต, การดำรงชีวิต คือวัฒนธรรมไทย ซึ่งคนไทยมักไม่เข้าใจในเรื่องนี้ จึงมองแต่เรื่องผลผลิต รายได้เป็นหลัก

ดร.บัณฑิตนี้ เน้นย้ำในประเด็นเดียวกันว่า เราควรยกเลิกเป้าหมายเรื่องตลาด ซึ่งนั่นอาจทำให้การใช้สารเคมีมากขึ้นด้วยซ้ำ และการเกษตรรูปแบบไหนก็ตาม ที่ยังพึ่งพาทายนอกมาก สุดท้ายเกษตรกรจะไม่ได้รับอะไรเลย แต่ควรหันมาปรับและเพิ่มแรงบันดาลใจในเรื่องการมีอาหารที่ดี รักษาสภาพแวดล้อมที่ดี และชุมชนที่ดี

ถึงที่สุดแล้ว เราให้ความสำคัญกับมัน (เกษตรอินทรีย์) แค่ไหน?

ผู้เข้าร่วมประชุมได้ตั้งคำถามสำคัญในเรื่องว่า ฝ่ายนโยบายมีความเข้าใจเรื่องนี้มากน้อยแค่ไหน ทุกวันนี้เรามีความรู้ความเข้าใจกับเรื่องนี้แค่ไหน เรามีความเข้าใจความเป็นจริงของสังคมไทยกันแค่ไหน ทำไมยังพัฒนาชนบทไทยถึงยากจนลงทุกวัน ความรู้แบบไหนที่เรากำลังรู้จัก ทุกวันนี้งานวิจัยของหน่วยงานในกระทรวงเกษตรฯ นำไปสู่ทิศทางที่ถูกต้องหรือไม่ ไม่ว่าเราจะเรียกเกษตรอะไรก็ตาม ทุกวันนี้มันต่อไม่ติด มีแต่จะแห้งเหี่ยวตายไป เพราะไม่สอดคล้องกับธรรมชาติเดิม แม้หน่วยงานภาครัฐจะออกมาบอกว่า ให้ความสำคัญกับเรื่องนี้ โดยยุทธศาสตร์ที่เน้นได้แก่ การทำความเข้าใจกับเรื่องมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ การสร้างองค์ความรู้เกี่ยวกับเกษตรอินทรีย์ เรื่องการตลาด และการผลักดันเรื่ององค์กรมหาชนอย่าง *สถาบันเกษตรอินทรีย์แห่งชาติ* ก็ยังเป็นข้อกังขาว่า มันอาจจะไม่ใช่คำตอบ แต่น่าจะอยู่ที่การสร้างให้เกิดรูปธรรมของการทำจริงมากกว่า ซึ่งภาครัฐน่าจะรีบมาเรียนรู้จากโครงการฝักอานามัย ที่เป็นโครงการนำร่องมาหลายปี เปลี่ยนไปแล้วสามรัฐบาลก็ยังมีปัญหาขาดตลาด ฝักอานามัยยังไม่สามารถสร้างความเชื่อมั่นได้ว่า จะได้อาหารที่ปลอดภัย เพราะพบว่า มีการเปิดมุ้งเข้าไปฉีดยาบ้างก็มี แล้วเกษตรอินทรีย์ซึ่งมีมาตรฐานสูงกว่ามากแล้ว!

ดร.ประทีป วีระพัฒนนิรันดร์ ผู้เข้าร่วมประชุมท่านหนึ่งให้ข้อเสนอแนะว่า ฝ่ายนโยบายจะต้องยกเลิกโครงการลด-แลก-แจก-แถมทั้งหลายให้กับเกษตรกร แล้วเอาเงินมาตั้งกองทุนเรียนรู้ของเกษตรกร รวมทั้งกองทุนวิจัย ที่เกษตรกรเป็นผู้ตั้งโจทย์ รวมทั้งมีกองทุนที่จะสมทบให้เกษตรกรสามารถนำเงินไปลงทุนทำการผลิตเพื่อให้ยืนอยู่ได้ด้วยตัวเอง (ซึ่งเรื่องนี้กรมวิชาการเกษตรเองก็ให้ข้อมูลว่า ที่จริงมีกองทุนวิจัยอยู่แล้ว 3,000 ล้าน แต่ยังไม่ได้มีการนำไปใช้เลย) ผู้ใหญ่วิบูลย์ท่านเสริมว่า ปัญหาของเกษตรกรไทย เกิดจากการสูญเสียความรู้เดิมไป ผู้ให้เอาของใหม่มาให้ก็นึกว่าจะดี แต่ไม่ใช่ หนทางที่รัฐจะหนุนเสริมได้ รัฐต้องเข้าไปหนุนให้เกษตรกรเขาเกิดการเรียนรู้ให้มากกว่าเดิม ซึ่งอาจเรียกรวบๆ ว่า “ประชาวิจัย” ให้เกิดการคิดค้น วิจัย พัฒนาต่อเนื่องจากความรู้เดิม เช่น สาร

อินทรีย์จากพืชพรรณที่นำมาใช้ควบคุมศัตรูพืช ถึงที่สุดมันจะทดแทนการนำเข้าสารเคมี การใช้ปุ๋ยเคมีหรือไม่ ไม่ใช่ประเด็นสำคัญ สำคัญที่เราว่ามันสามารถใช้แทนกันได้จริงไหม แล้วเราก็มียของที่ใช้แทนกันได้นั้นมากๆ ซึ่งพบว่าพืชบางอย่างดีกว่าสะเดาด้วยซ้ำ คำถามคือ เราปล่อยให้เกิดการคิดค้น ทดลองหรือยัง เราได้หนุนให้เขาได้เรียนรู้ อย่างเต็มที่ไหม บางอย่างอาจจะไปปิดกันด้วยซ้ำ เพราะที่ผ่านมา ภาครัฐมักรับรองเฉพาะโครงการที่เกิดจากราชการเท่านั้น และที่สำคัญ “...คนเพียงไม่กี่คนไปทำ มันตอบปัญหาของชาติไม่ได้หรอก แต่ถ้าทำเกษตรอินทรีย์กันทั่วประเทศ จะตอบปัญหาของชาติได้ด้วย...”
